

خلل پذیر بود هر بسا که می بینی
مگر بنامی محبت که حالی از خلل است

محبت

دائیس کال جنوری ۱۴۴۸

شماره دوم / سال ۲۶م / جون ۲۰۲۳

یادآوری: محبت کنون از طریق آنلاین قابل دسترسی است.

برخیز که می رود زمستان
بکشای د سرایستان
نارنج و بنفشه بر طبق نه
منقل بگذار د شستان
حضرت سعدی (رح)

MAHABBAT

A none periodical magazine published by ADS
(Afghan Dosty Society)
22 Town Field Way, Isleworth, Middlesex, TW7 6TN, UK
Tel: 0044(0)20 88472609 - 0044(0)7956190157
e-mail: mahabbat.dosti@gmail.com
Bank name: Barclays,
Account No: 23541010, Sort Code: 20-70-70, UK
SWIFTBIC BARCGB22- IBAN GB33 2070 70235410 10

شاسنامه:

بنیادگذار و صاحب امتیاز: انجمن دوستی افغان

تحت نظر بنیاد تحریر:

ن. پشاندغ، اکبری د نایل غ. ج. یکلذغ و مولد

مدیر مسئول: بیایون تاج

شماره دوم سال ۲۶ / جون ۲۰۲۳

بدلون پر لور؛

افغانستان په ډیرو پیچلو شیبو کې ساه وباسې. ځکه طالبان په انحصاري توګه واک خپل حق او په هغې کې د نورو د ګډون اړتیا نه وینې. خو خلک د نیمګړې سولې د درلودلو تر څنګ ځانونه د تاریخ د رېښوونکو ستونزو سره لاس او ګریوان احساسوي. کار، خوراک، څښاک، درملنه، ښوونه روزنه، بشري حقوق، فردي امنیت، ټولنیز اړین خدمتونه او نور اوسیدونکو ته په بشپړه توګه نه رسېږي. د ټولني اقتصادي ودې او انکشاف ته پلان نشته، فرهنگي فعالیتونه محدود او یا بیخي بند شوي. د هېواد نیمایي برخه نفوس یانې ښځې د کور بنديوانې دي. نړیوالو اړیکو ټینګولو او پاللو ته سم پام نه اوږي، مدني سياسي فعالیتونه، ځنډول شوي، هڅه روانه ده چې افغانان وږي تږي، بې اسرې، بې موراله، محتاجه او په خیراتونو اموخته کړل شي. په داسې حالاتو کې د مذهبي توامیت خوا مشرانو درناوی او د هغوی په خدمت کې پریوتل د ولسي وګړو دود ګرځول کېږي. دا ډول محیط د هر قسم مداخلې په تیره بیا ګاونډیو هیوادونو پاکستان ایران لاسوهنې له پاره چې مذهبي تروریسم د خپل شتون وسیله بولي مساعد بستر برابروي. نو ځکه په ارزانه بیه، له عوض او امتیاز پرته د هیواد طبعي سرچینې د همدغو په تمه ناستو ګاونډیو له خوا وړل کېږي، خو په مقابل کې خپلي لارې د افغاني مالونو د صدور پر مخ بندې ساتي. توامیت خوا ګاونډیان او ځینې ستر قدرتونه په هېوادوالو د تپل شوي ناورین بسنه نه کوي، غواړي افغانستان د تیرو نیابتې جګړو په سلسله یوې نوي نیابتې جګړې ته ور دننه کړي.

په افغانانو نږدې ۵۰ کاله روانه جګړه پردې ده. د الفرد مکیندر په قول نړیواله پیاوړې سیالې د نړۍ په زړه (هارتلند) ادامه لري. لمړۍ او دویمه نړیولې جګړې هم په دغه موخه رامنځ ته شوي، چې په کې ستر بشري جنایتونه وشول او نه جبران کیدونکې تاوانونه یې واړول. دا دی د دریمې نړیوالې جګړې زړه بوګونکې وړاندوینې او آوازې هم تر غوږو کېږي، ځکه چې د هارتلند لمنو (اوکراین او افغانستان) کې دمدرحاله جګړې او ناکرارۍ روانې دي. د دغو جګړو ناکرارو څپ ته سیال لوي قدرتونه ناست دي، امریکا اروپا او ټلواله یوې خوا ته، روسیه چین او ټلواله بلې خوا ته په هارتلند د اغیز او کنترول لرلو مقابله کوي. دغې مقابله دوه جګړه ایز ډګرونه (اوکراین او افغانستان) تاوده او پرانیستي ساتلي دي. په ډیره بیره په افغانستان د دوحې په نامه هوکړه تپل، مذهبي کړۍ (طالبان) واک ته رسول، د لوی لوبې هغه برخه ده چې څرنګه امریکا او غرب په اوکراین کې د روسیې د ماتولو له پاره هغه هېواد په ختیځ کې او چین په سینکیانګ کې تر فشار لاندې راوړي.

له دې کبله د داعش په نامه ځینې ملیشې له منځني ختیځ او گاونډیو هیوادونو څخه د هیواد ځینو برخو، په تیره د آمو دریا ب خنډو ته رسول کیري تر څو منځنۍ آسیا او سینکیانگ ته په مناسب وخت کې واورول شي. دلته گاونډیان پاکستان او ایران گمراهې کوي او په دې هڅه کې دي چې څنگه مذهبي روزل شوي مفرزې له خپلي خاورې افغانستان ته داخلې کړي، له آمریکا غرب امتیاز واخلي، خو د روسیې، چین، منځنۍ آسیا د خلکو او سیاسي اجتماعي ټولنو خولو ته افغانان او افغانستان مخامخ کړي، گویا پر هغوی لاس پاک کړي. که څه هم دا خبره نوي نه ده خو په اوسنیو وختونو کې یې انعکاس پراخ شوي دی.

لکه چې مخته ورته اشاره وشوه، په هارتلند نښتې سیالۍ جنوبي آسیا او لیري ختیځ کې اقتصاد محوره دولتونه پیاوړي کړل چې د یواځنې زبرځواک په توگه یې لیري ختیځ کې د آمریکا ځواکمنې پای ته ورسوله او چین د سیمه ایز زبرځواک په توگه راڅرگند شوی دی. وړاندوینه کیري چې د ۲۰۵۰ کال شاوخوا کې ۳ میلیارده خلک آسیا خاصاً په لیري ختیځ کې د اروپا په کچه ژوند ولري، له ۴۵ سلني زیاته سرمایه په دې سیمه کې تراکم وکړي او د نړیوال اقتصادي مرکز انگر له نیویارک څخه آسیا ته راولیږدول شي. هارتلند باندې نښتې رقابت او وړاندوینو د لوي لوبې رقابتونو او سیالیو ته نوي بعدونه بښلي چې د سختو شخړو او جگړو پېښیدو لامل شوي، بیلگې یې افغانستان او اوکراین کې په غړیدلو سترگو لیدل کیدلی شي.

کومه دعوه چې طالبان کوي او وایي چې په زور واک ته رسیدلي او یا د خدای ج په مرسته د جنگ زپلي افغانستان واکمن شوي، اساس نه لري. کومه لوبه چې په افغانستان او د هغې گاونډ کې روانه ده، د دوحې د هوگړي، د هغو پټو ضمایمو پلي کیدل دي چې د افغانستان له خلکو پټ ساتل شوي، یوازي آمریکا، طالبان او د هغوی ټلوالې پرې پوهیږي. له دې کبله د افغانستان رپرې ته قومي بنیاد ورکول سم نه بریښي، په دې خاطر چې جهادي کړی، طالبان او داعش د هیواد د هیڅ قوم استازولي نه شي کولی. دوی په ایدیلوژیک لحاظ په قومونو، ژبو او نورو انساني تړاونو باور نه لري.

آمریکا غرب په افغانستان کې څو بعدیزه لوبه کوي. له یوې خوا د طالبانو سره تار زغلو، خو په نړیوال سټیژ کې د هغوی په مخالفت کې ودریږي. له بلې خوا پر طالبانو د فشار اچولو له پاره په بهر کې د میشتو هیوادوالو له منځ څخه د خپلو ټلوالو په واسطه د مخالفینو ډلې جوړوي او هغه هم نیم ژوانده پرېږدي او په دې توگه افغانان یو د بل په وړاندې ودروي.

د جمهوریت په ۲۰ کلن ژوند او تیرو دوه کلونو کې بهرنۍ لاسوهني د افغانستان په سیاسي او مدني ټولنو کلک گذار کړی. یانې د تشکیل کیدو له ورځې یې د انقطاب پر لور انکشاف ورکړی. د لویو گوندونو او ټولنو د جوړیدو مخه نیول شوي تر څو په هیواد کې دموکراسي نهادهینه نه شي او نظامونه پخوالي ته ونه رسیږي او که هر وخت د لوي لوبې د سیالۍ د وړلو چانسونه د افغانستان د نظام په نړولو کې زیاتیري، هغه په آسانه راوپرځول شي. د شوروي او ناټو تیږیو په افغانستان داسې آزمویني وکړي.

په خواشینۍ د طالبانو په واکمن کیدو دا سناریو لا په بیره عملي کیري، ځکه افغانستان اوس یو مشروع حکومت، معیاري دولتي اداره او د واک د تمثیل او تعمیم ارگانونه نه لري. اساسي قانون نشته او په سنتي مذهبي

دیوبندي تعبیر د شریعت په پلمه کرنې کېږي او هیڅوک چا ته مسؤل نه دي. ملت خو اصلاً د واک په تعینولو کې برخه نه لري او نه هم خپل واکمن په سترگو لیدلی او کتلی شي. له ویرې په داسې خوړین چاپیریال څوک غبرگون نه شي ښودلی او د معترضینو په وړاندې د قصاص تر کچې طالباني تعاملات سختیږي.

په لنډه توګه ویلی شو چې افغانستان اوس د شلمې پیړۍ په څیر حایل هیواد نه دی، بلکه د سیمې او نړۍ څلور لارې بلل کېږي. نوې لویه لوبه له پخوا توپیر لري، یانې دا ځل امریکا، د اروپا اتحادیه، روسیه او چین د لویې لوبې خواوي دي. په دې لوبه کې یو قطبي نړۍ نور د ادامې چانس له لاسه ورکوي او جهان د څو قطبي جهان په لورې حرکت او لیرد پیل کړی. له پاکستان پرته نور آسیایي هېوادونه د سیالۍ پوځي او جګړه ایز اړخ نه خوښوي او په اقتصادي سیالۍ ډیر ټینګار کېږي. دغه فکتور د امریکا غرب د وسلو صنعت کارانو ته لویه اندېښنه پیدا کړي ده. نو ځکه د امریکا یو شمیر عربي متحدینو لکه سعودي عربستان هڅه پیل کړي د سیالۍ له پوځي اړخ څخه ځان جلا او د سیالۍ د اقتصادي اړخ چې په سر کې یې چین هند قرار لري اړیکې زیاتې کړي.

په داسې حالاتو کې تمه ده د افغانستان د جګړې سرنوشت هم د امریکا غرب له لاسه د چین هند لاس ته لیرد وکړي. په پاکستان کې د افراطي ډلو د تولید مدرسې او موسسې هم وتړل شي. ځکه اتصال او اقتصادي انکشاف سوله او ثبات ایجابوي. که د اتصال څلور لارې په افراطي رنځ اخته وي، نو بیا د آسیا د دوران په هکله هغه وړاندوینې چې پورته ورته ګوته ونيول شوه تحقق نه شي موندلی. په اروپا کې د اوکراین د جګړې په وړاندې ولسي ذهنیت ورځ په ورځ خرابیدل، د اړتیا وړ موادو د بیو لوړوالی، د اوکراین په جګړه کې ملموسه ګټه غرب ته نه رسیدل او د هرې ورځې په تیریدو د امریکا غرب په وړاندې د نړۍ د هیوادونو کرکه زیاتیدل او د هغې مقابل کې غبرګونونو ښودلو او اقتصادي سیاسي بندیزونه لګولو کړکېچ نور هم ډیر کړی دی.

له دغه وراسته او پیچلي حالت څخه د راوتلو دنده د نړۍ او د افغانستان د ټولو ترقي غوښتونکو ځواکونو او شخصیتونو په غاړه لویږي. څرنگه چې د افغانستان وطنپالونکی قشر تر کلک گذار لاندې راغلی او ډیرې له هغوئ کېدوال شوي او له بده مرغه د بهرنۍ لاسوهنې د اغیزو له امله د بیا تشکل پر ځای د انقطاب په لور درومي، په یو محور راټولیدل د هر افغان ځنډ نه منونکی کار او فعالیت بلل کېږي. د هیواد دننه ستونزمنه ده چې د جنگ زپلي ولس اگاه برخه د انحصارګرو واکمنو پر خلاف غبرګون ښودلو ته راپورته کړل شي. نو په واکمنو د ځواکمن فشار د اچولو له پاره په بهر کې د میشتو افغانانو د سیاسي، مدني او فرهنگي ټولنو او شخصیتونو راټولول او د فشار ګروپ په توګه خپلو دندو ته هغوئ متوجې کول ډیر اړین او اهمیت لري.

په دې ورځو کې د بهر میشتو سیاسي، مدني، فرهنگي ټولنو له منځ څخه د لوي اتحادونو او ائتلافونو جوړیدلو آوازونه را رسېږي چې مثبت ګام دی. خو د یو لړ ځان غوښتنو او فرد محوریو منفي فکتورونو د دغه اړین بهیر لا ودې او پخوالي ته غټ سوال ایښی. که بهر میشتې افغانان د منفي فکتورونو له پوستکو ځانونه راونه باسي، د ځواکمن فشار ګروپ جوړ نه کړي، نو په لوي لاس به د توامیت خوا واکمنو د غیر مشروع واکمنۍ ادامې ته زمينه برابره کړي. اما که پیل شوی بهیر په پوره صداقت او افغانستان ته په وفادارۍ مخته بوتلل شي، نه یوازې طالب واکمن د روڼ اندي قشر غوښتنو منلو ته اړ کولی شي، بلکه د هیواد دننه د خودکامه مشرانو خلاف د غبرګون ښودنې یوه لویه او ځواکمنه لړۍ د سیاست او ژوند ډګر ته وړاندې کولی شي. په دې صورت کې بهرنیانو ته هم

پلمه نه پاتې کيږي چې د ملي فکتور په توګه افغان هیوادپال د (طالبانو سره د واک شریک کولو، تعامل کولو او یا هم د هغوی د بدیل کیدلو) د ظرفیت نه لرلو په بهانو له نظر وغورځوي.

د هیواد وطنپالونکي قشر په متشکله توګه کولی شي د مداخلې په صورت نړیواله ټولنه تر فشار لاندې ونیسي او له هغوی د مرستو یا سیاسي حمایت تر لاسه کولو له پاره پر هغوی مثبت اغیز وښیني. ځکه د افغانستان خلک د نړیوالې ټولني سره د معقول او بلنس شوي تعامل پرته نه شي کولی چې د جګړو د زیانونو په لیرې کولو کې پوره بریالي شي.

په سیاسي، فرهنګي لحاظ متشکله افغان ډایسپورا کولی شي د نړۍ پارلمانونو، بشري او خیریه ټولنو، فرهنګي ټولنیزو شخصیتونو ته د افغانستان جګړې ریښتیا په ګوته کړي او له هغوی وغواړي چې د وړاندوینې جګړې په قابو کولو او د سولې په راوستلو کې له افغانستان سره مرسته وکړي.

په عین حال کې چې له فعالو نړیوالو اړیکو پرته د هیواد خلک د افغانستان د څه کم ۵۰ کلنې جګړې له مصائبو نه شي راوتلی، د شوروي اتحاد او ناټو په شان تکیه هم نه شي کولی زړه وتړي. له دې کبله په خپل ځان او وسایلو اتکا او د وروسته پاتې والي په لیرې کولو کې د نړیوالو بې غرضه مرستو راجلبول د افغان ملت، د هغې د سیاسي مدني، فرهنګي ټولنو د کار اجندا ټاکي.

دا زموږ له آنده د افغانستان، سیمې او نړۍ اجمالي انځور دی چې په اړوند یې له موږ د دندو د تشخیص او فعالې اجرا عملکرد غواړي.

د محبت خپرونکې ډلګۍ هڅه کوي، د خپلو ذرایعو له لارې افغانان وهڅوي چې په کوم ځای کې واقع یو او کوم لور ته د بري په امید پرمختګ وکړو.

په درناوي

یادونه:

(۱) هارتلند؛ د الفرد مکیندر (بریتانوي جغرافیه پوه) له نظره، روسیه، منځنۍ آسیا (قزاقستان، قرغزستان، ازبیکستان، تاجکستان، ترکمنستان، افغانستان او منګولیا او د کسپین سمندرګي غاړې) د نړۍ زړه یا هارتلند بلل کيږي.

دموکراسی به مثابه یک اصل قابل پذیرش - و تاکنون مناسب‌ترین روش
ارضا کننده انسان‌ها در تمام بخش‌های زندگی، رفته رفته قابلیت
انطباقی خود را به تمام حوزه‌های زندگی بشریت، چون حوزه‌های
سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی زندگی خصوصی و شخصی
انسان‌ها گشاید.

برداشت درست از دموکراسی و سیر تاریخی آن در جوامع بشری نه تنها
سطح دانش افراد را در فهم از دموکراسی بالا می‌برد بلکه اشتراک فعال
و آگاهانه مردم را در ایجاد حکومت‌های دموکراتیک و جلوگیری از
حرکت‌های غیردموکراتیک که زیر عنوان دموکراسی بر مردم تحمیل می
گردند، زمینه ساز می‌شود. در کشورهایی مانند افغانستان، هر اقدامی
که منافی منافع گروه و طبقه خاصی نباشد، دموکراتیک شمرده می
شود.

توماس جفرسون، پدر دموکراسی امریکا، چهار مؤلفه را برای دموکراسی
ضروری می‌دانست: آموزش همگانی، مشارکت سیاسی، برابری اقتصادی،
و نمایندگی به توسط اشرافیت طبیعی.

شرط توفیق دموکراسی این است که حکومت‌ها و رهبران‌شان به ایجاد
نهاد‌ها، اتخاذ روش‌ها، و پی‌ریزی سیاست‌هایی دست‌زنند که از
حمایت شهروندان برخوردار باشند.

در هیچ زمانی از تاریخ مانند امروز این همه انسان از حقوق رسمی
شهروندی در نظام‌های حکومتی دموکراتیک برخوردار نبوده‌اند. با این
همه، آینده دموکراسی ناروشن است.

برای شهروندان کشوری که تازه پا در راه دموکراسی گذاشته است،
شناخت دقیق و روشن از دموکراسی و درک درست از دموکراسی‌های به
تجربه گرفته شده در جهان، به ارائه نمونه‌هایی از انواع و اقسام
دموکراسی و صحبت‌هایی در زمینه می‌پردازیم.

صحبت‌هایی از دموکراسی

یادداشت: در این بحث حفظ پیوستگی مطالب دشوار است. تلاش می‌شود تا در "صحبت‌هایی از دموکراسی" به پرسشها و مسائل روز بیشتر
پرداخته شود. شاید در یک شماره یک، دو و یا بیشتر موضوع‌ها یا جستارها، نظر به حجم مجله، در پیوند باهم و یا بدون ارتباط مباحث یک با
دیگر به نشر برسند.

شور و رایزنی شما موجب تشویق و غنای بیشتر صحبت می‌شود.

"محبت"

روی آن مشخص می‌کنند. با گسترش حق رأی در سده
نوزدهم، بحث‌هایی در اروپا و امپراتوری بریتانیا در مورد
لزوم استفاده از برگه رأی چاپی به جای رأی دادن شفاهی
آغاز شد. برگه رأی ممکن است محرمانه باشد، و از این رو
از ارباب رأی دهندگان و رشوه‌دادن به آنان جلوگیری می
کند.

رأی‌گیری

وسایل کاغذی، میکائیکی، یا الکترونیک که رأی دهندگان
نامزدهای برگزیده یا نظر خود را در مورد مسایل سیاسی

برگه رأی در استرالیا

الگوی برگه رأی امروزی را مهاجرنشینان استرالیایی به دست دادند. در 1856 قانونی برای تهیه نوع خاصی از برگه رأی چاپی وضع شد. این برگه رأی را دولت استرالیا چاپ می کرد؛ اسامی همه کسانی را که بر طبق مقررات نامزد شده بودند در بر می گرفت (یعنی، برگه رأی عمومی بود)؛ و توسط ماموران در محل اخذ رأی که زیر نظارت دولت بودند توزیع می شد. قانون برگه رأی انگلستان در 1872 وضع شد. تقریباً در همان زمان، هر یک از دیگر کشورهای اروپایی گونه ای از برگه رأی چاپی را در اختیار رأی دهندگان قرار داد. امروزه همه دموکراسی های اروپا شرط اساسی پنهان داری برگه رأی استرالیایی را رعایت می کنند، اما شکل برگه های رأی آنها بسیار متفاوت است. به عنوان مثال، در فرانسه هر نامزد در حوزه تک عضوی انتخابات مجلس برگه های خاص خود را تهیه می کند، و سپس این برگه ها با نظارت دولت توزیع می شوند.

سیر تحول برگه رأی در ایالات متحد متفاوت بود. در مهاجرنشین های امریکا رأی دادن با استفاده از ذرت (جواری) یا لویا جانشین رأی دادن شفاهی شد؛ بعداً رأی دهندگان اجازه یافتند که نام نامزدهای مورد نظر خود را روی برگه رأی کاغذی بنویسند. در 1780 در همه ایالت ها، به جز یکی از آنها، استفاده از برگه رأی کاغذی الزامی شده بود. در 1829 استفاده از برگه رأی چاپی معمول شده بود. گسترش حق رأی و نیز شرایط خاص آن کشور کاربرد چنین برگه هایی را ایجاب می کرد: در ایالات متحد سمت های بسیار زیادی وجود داشتند که متصدیان آنها می بایست با رأی مردم انتخاب شوند، و رئیس جمهور رسماً از طریق یک کالج (هیأت) انتخاباتی برگزیده می شد. برای انتخاب رئیس جمهور، رأی دهندگان می بایست یکی از فهرست های انتخاب کنندگانی را که به نامزد یکی از حزب ها تعهد داشتند تایید کنند. در آنجا نیز، همچون برخی از کشورهای اروپایی، این برگه های رأی را نه دولت بلکه حزب های سیاسی چاپ می کردند، و فهرست نامزدهای هر حزب تنها

اسامی نامزدهای همان حزب را شامل می شد. رأی مخفی نبود- ممکن بود برگه های رأی حزب های مختلف به رنگ های متفاوت باشند، و اگر رأی دهنده ای به خود زحمت می داد و برخی از اسامی را خط می زد ("حذف می کرد") و به جای آن اسامی دیگری را روی برگه یا روی برچسبی جداگانه می نوشت و به برگه اصلی می چسباند، به آسانی شناسایی می شد. بدین ترتیب ایالات متحد، همانند کشورهای دیگر، برگه رأی استرالیایی را بیشتر بدین سبب اختیار کرد که مردم می خواستند رأی شان مخفی بماند. نخستین ایالاتی که قانون برگه رأی استرالیایی را تصویب کرد ماساچوست بود؛ این قانون در 1888 تصویب شد و در سراسر آن ایالات قابل اجرا بود. (چند ماه پیش از آن چنین قانونی برای شهر لوئیزویل، کنتاکی، وضع شده بود.) در زمان انتخابات ریاست جمهوری سال 1892، سی و هشت ایالت چنین قانونی را تصویب کرده بودند. تا 1910 همه ایالات ها، به استثنای دو ایالات، این قانون را به تصویب رسانده بودند.

در ایالات متحد استفاده از برگه رأی استرالیایی راهی برای کاهش نفوذ دستگاه های سیاسی قدرتمند و غالباً فاسد بود. دستگاه های سیاسی می توانستند از نامزدهایی که مایل بودند نامشان در فهرست نامزدهای حزب ذکر شود "ممیزی" (پاداش) بگیرند، و این یکی از منابع مهم قدرت این دستگاه ها بود. افزون بر آن، کارگزاران این دستگاه ها می توانستند در روز انتخابات به آسانی به رأی دهندگان رشوه بدهند و چگونگی رأی دادن مردم را زیر نظر بگیرند. نظام رأی گیری موجود برای نامزدهای مستقل نیز موانع بزرگی ایجاد می کرد. بدین ترتیب تصویب قانون برگه رأی استرالیایی در ایالت های مختلف سرآغاز نهضت شهری دستگاه ستیز گسترده تری بود که تا دهه 1890 و اوایل سده بیستم تداوم داشت و طرفداران تعدادی از نهضت های سیاسی، از جمله نهضت های "ماگومپ"، "مالیات واحد"، "مردم گرا"، "ترقی خواه"، و "دولت خوب" را شامل می شد.

مسایلی که برگه رأی استرالیایی بر می انگیزد

را به تصویب رساندند که به موجب آنها حزب های به رسمیت شناخته شده می بایست نامزدهای خود را به وسیله انتخابات مقدماتی مستقیم معرفی کنند. بسیاری از ایالات ها برای برقراری حکومت بی طرف در سطح محلی قوانینی هم به تصویب رساندند که به موجب آنها شهرهای خودگردان در انتخابات محلی خود ملزم به حذف برچسب حزب ها از برگه های رأی بودند، و این بخشی از اصلاحات شهری "نهضت پیشرو" بود. این قوانین بر حدود سه چهارم از شهرها و شهرک های ایالات متحد حاکم شدند. موفقیت نهضت "برگه رأی کوتاه" به مراتب کم تر بود؛ هواداران این نهضت خواستار کاهش تعداد مقام های انتخابی شهری شدند تا رأی دهندگان بتوانند با دقت و توجه بیشتری هر یک از نامزدهای مورد نظر خود را برگزینند. سرانجام، در نتیجه اصلاحات "پیشرو"، در برخی از ایالات ها، برگه های رأیی باب شد که در همه پرسه هایی که در مورد مسایل مربوط به خط مشی برگزار می شد رأی دهندگان با استفاده از آنها می توانستند پاسخ "آری" یا "نه" بدهند.

مساله دیگری که برگه رأی استرالیایی برانگیخت تصمیم گیری در باره ترتیب اسامی نامزدها در برگه رأی بود. نظر کار شناسان در این مورد متفاوت بود و راه حل های گوناگونی وجود داشت که عبارت بودند از فهرست کردن به ترتیب الفبا، به قید قرعه، به صورت چرخشی (دورانی)، برحسب مسؤولیت، یا - در مورد گروه نامزدها- بر اساس قدرت حزب. بررسی ها نشان داده اند که نامزدهایی که نامشان در صدر فهرست ذکر می شود، یا فهرست حزب شان در آغاز می آید، نسبت به بقیه امتیاز می یابند. معلوم شده است که ترتیب اسامی نامزدها در انتخابات بی طرفانه، از جمله در انتخابات مقدماتی، اهمیت ویژه ای دارد. برعکس، ثابت شده است که در مواردی که مسایل مربوط به خط مشی به همه پرسه گذاشته می شوند ترتیب ثبت این مسایل در برگه رأی بر نتیجه انتخابات یا بر مشارکت مردم تاثیر زیادی نمی گذارد.

برگه رأی استرالیایی، در هر جا که باب شد، متضمن پیامدهای سیاسی خاصی بود که شاید مدافعان اولیه این نوع برگه رأی آنها را پیش بینی نکرده بودند. نخست، لازم بود که دولت قوانینی را که به موجب آنها نامزدها تعیین و شایسته آن شناخته می شدند که نامشان در برگه رأی گنجانیده شود تعریف کند. معمولاً امضای چند تن برای معرفی نامزد کافی بود. مساله دوم این بود که آیا باید اسامی نامزدها را در روی برگه رأی با برچسب حزبی که به آن وابسته بودند مشخص کرد یا نه. انگلستان تا 1969 چنین برچسب هایی را روی برگه رأی چاپ نمی کرد، و کانادا تا 1972 به این کار مبادرت نکرد. در برگه رأی استرالیا هنوز اسامی نامزدها با برچسب حزب آنها مشخص نمی شود.

ایالات متحد برای مسایل حق ثبت نام در برگه رأی و جاگ برچسب حزب راه حل های متفاوتی دارد. با توجه با اجتناب ناپذیر بودن حزب های سیاسی، به موجب قوانین ایالتی به هر حزب سیاسی که به میزان معین از حمایت مردم برخوردار بود و هزینه چاپ برچسب و نشان حزب را روی برگه رأی می پرداخت اجازه ثبت نام در برگه رأی داده شد. بدین ترتیب دو حزب عمده (جمهوری خواه و دموکرات) از امتیازی برخوردار شدند که حزب های کوچ تر از آن بی بهره بودند، زیرا اینها ملزم بودند که درخواست های رسمی خود را دست به دست بگردانند. وضع کنندگان قانون برگه رأی گاه سعی می کردند بر آیین نامه هایی که حزب های به رسمیت شناخته شده بر اساس آنها نمایندگانی را برای شرکت در همایش معرفی نامزدهای خود انتخاب می کردند نظارت کنند. بدین ترتیب ورود برگه رأی استرالیایی مبنای قانونی چیزی را فراهم کرد که بعداً قوانین متمایز ایالات متحد برای نظارت بر حزب های سیاسی شد. این نظارت در نخستین سال های سده بیستم انعکاس چشمگیری داشت، زیرا در آن زمان بیشتر ایالات ها قوانینی

در مواردی که لازم باشد متصدیان بسیاری از مقام‌ها از طریق انتخابات تعیین شوند، مسأله مهمی که برگه رأی استرالیایی بر می‌انگیزد این است که آیا باید نامزدها را بر اساس وابستگی حزبی آنان گروه بندی کرد یا نه. در کشورهایی که برای انتخابات مجلس از نظام نمایندگی تناسبی استفاده می‌شود، گروه بندی براساس حزب ضروری است. در ایالات متحد از نمایندگی تناسبی استفاده نمی‌شود و متصدیان سمت‌های گوناگون با انتخابات یک مرحله‌ای برگزیده می‌شوند، و از این رو مسأله گروه بندی بر اساس وابستگی حزبی موضوع بحث‌های گسترده‌ای در آن کشور بوده است. در برگه رأی ماساچوست اسامی نامزدها بر اساس مقامی که متصدی آن می‌بایست انتخاب شود ترتیب یافت. این نوع برگه رأی، که در آن اسامی نامزدها به ترتیب الفبایی زیر مقامی که نامزد احراز آن شده بودند ثبت می‌شد، مورد استقبال اصلاح طلبانی قرار گرفت که می‌خواستند رأی دهندگان به شایستگی تک تک نامزدها توجه کنند و در عین حال خواهان مجزا کردن امور سیاسی ایالتی و محلی از امور سیاسی ملی بودند. برعکس، براساس قانون برگه رأیی که در ایندیانا به تصویب رسید، اسامی همه نامزدهای هر حزب در یک ستون عمودی گروه بندی می‌شود، و در بالای هر ستون نشان حزب و دایره‌ای وجود دارد که می‌توان با علامت زدن آن "یکجا" به نامزدهای یک حزب رأی داد. تا 1910 تعداد ایالات‌هایی که برگه رأی ایندیانا یا شکل ستون بندی براساس حزب را گرفته بودند بیش از دو برابر ایالات‌هایی شده بود که نوع دیگر برگه رأی، یعنی شکلی را اختیار کرده بودند که نامزدها را براساس سمت گروه بندی می‌کند. در دهه 1980 این نسبت برعکس شد؛ تعداد اندکی از ایالت‌ها وسیله‌ای-اعم از برگه رأی کاغذی، ماشین رأی شمار، یا کارت منگنه شده (مهر شده)- را به کار می‌گرفتند که رأی دهنده با استفاده از آن می‌توانست به نامزدهای هر حزب یکجا رأی بدهد. با این همه، در این زمان تمایز بین برگه رأی نوع ماساچوستی و ایندیانیایی منسوخ شده بود. برخی از ایالت‌ها شکل طبقه بندی برچسب سمت را حفظ کرده بودند و

در عین حال این امکان نیز وجود داشت که رأی دهنده با یک علامت با مداد یا "منگنه" یکجا به نامزدهای یک حزب رأی بدهد. افزون بر آن طرح ماشین‌های رأی شماری اولیه موجب شد که شکل طبقه بندی برچسب سمت به شکل ستون بندی براساس حزب شبیه شود، زیرا همه نامزدهای هر حزب به صورت ردیف افقی یا ستون عمودی جداگانه ای فهرست می‌شدند و بدین ترتیب رأی دهنده می‌توانست با حرکت سریع دست یکجا به نامزدهای یک حزب رأی بدهد.

پژوهشگرانی که در مورد پیامدهای شگل برگه رأی تحقیق کرده‌اند معتقدند که استفاده از هر وسیله‌ای که رأی دادن به نامزدهای یک حزب را به طور یکجا ممکن و تسهیل کند- هر شکل گروه بندی نامزدهای هر حزب به صورت ستون (یا ردیف) در ماشین رأی شمار- در مقایسه با شکل سنتی گروه بندی بر حسب سمت، موجب می‌شود که تعداد بیشتری از مردم به صورت یکجا رأی بدهند. بدین ترتیب میزان "خستگی از رأی دادن" (رأی ندادن به نامزدهای سمت‌های کم اهمیت تر) نیز کاهش می‌یابد.

پیامدهای سایر تصمیم‌هایی که در مورد برگه رأی اخذ شده است چندان روشن نیست. آیا معمول شدن برگه رأی استرالیایی، که مخفی ماندن آرا را تضمین می‌کرد و نامزدهای همه حزب‌ها را در فهرست واحد می‌گنجاند، موجب شد که در اوایل سده بیستم میزان رأی مردم به نامزدهای حزب‌های مختلف در برگه رأی واحد ناگهان افزایش یابد؟ یا این که باید این تغییر الگوی رأی دادن را به دگرگونی نگرش رأی دهندگان به نظم حزبی و تغییر جهت گیری آنان در مورد این نظام نسبت داد؟ آیا روند نزولی آمار رأی دهندگان در آغاز سده بیستم نشان دهنده کاهش مشارکت مردم است یا صرفاً این واقعیت منعکس می‌کند که برگه رأی استرالیایی انداختن آرای جعلی به صندوق‌های رأی را در مقیاس وسیع غیر ممکن کرد؟

رده بندی کنند، یعنی نامزدی را که بر بقیه ارجح می دانند با شماره یک مشخص کنند، دومی را با شما دو، الی آخر.

در مواردی که نظام فهرست نمایندگی تناسبی، که رایج تر، به کار می رود تنوع برگه های رأی بیشتر می شود. مثلاً در بلجیم، فهرست های کامل نامزدهای حزب های مختلف در کنار یکدیگر روی برگه رأی چاپ شده است؛ رأی دهندگان می توانند به تمامی یک فهرست یا به نامزد مورد نظر خود در آن فهرست رأی بدهند. در سوئیس، فهرست نامزدهای هر حزب روی برگه ای جداگانه چاپ شده است؛ رأی دهندگان یکی از این برگه ها را بر می گزینند و سپس نامزدهای مورد نظر خود را به ترتیب اولویت مشخص می کنند. در اسرائیل نیز هر حزب برگه رأیی جداگانه دارد، اما نام نامزدها روی این برگه ها چاپ نمی شود (و رأی دهندگان نمی توانند در بین نامزدهای هر حزب فرد یا افرادی را که ارجح می دانند مشخص کنند). گونه دیگر، برگه رأی فنلندی است که نه نام احزاب روی آن چاپ شده است و نه اسامی نامزدها؛ در عوض، هر یک از نامزدها شماره ای دارد و از رأی دهندگان درخواست می شود که شماره نامزد مورد نظر خود را روی برگه رأی بنویسند (که این رأی به حزب آن نامزد نیز به حساب می آید، مگر آن که نامزدی مستقلاً در انتخابات شرکت کرده باشد). فهرست اسامی نامزدهای احزاب روی برگه رأی بزرگی که در ونزوئلا به کار می رود نیز چاپ نمی شود؛ رأی دهندگان برای تایید فهرست نامزدهای حزب یکی از چند مربع رنگارنگی را که هر یک در بردارنده نشان یکی از حزب ها است علامت گذاری می کنند.

رأی گیری، حقوق

حقی رأی دادن، در کنار آزادی بیان، اجتماعات، ارتباطات، و مطبوعات، یکی از ملزومات اساسی دموکراسی نوین است

نظارت بر حق ثبت نام در برگه رأی ایالات متحد را با مسأله دیگری رویاروی کرد. آیا ثبت نام یک فرد به عنوان نامزد بیش از یک حزب سیاسی در برگه رأی جایز است؟ در دهه 1880 به موجب نظام فهرست نامزدهای انتخاباتی حزبی نامزد شدن از جانب بیش از یک حزب معمول بود؛ این کار حزب های سیاسی کوچک را تقویت می کرد، زیرا به آنان امکان می داد که همراه یکی از حزب های عمده دست به مبارزه انتخاباتی "ائتلافی" بزنند. پس از معمول شدن برگه رأیی که در آن اسامی نامزدهای هر حزب در ستون جداگانه گنجانده شده بود این کار همچنان ادامه یافت و نام نامزدهای ائتلافی در دو یا چند ستون برگه رأی ظاهر می شد. اما در 1910 در بسیار ایالت ها افراد اجازه نداشتن از جانب بیش از یک حزب نامزد شوند، زیرا این ایالات ها در قوانین انتخابات مقدماتی خود حکم ممنوعیت "درخواست چندگانه" (تسلیم درخواست مبتنی بر شرکت در انتخابات مقدماتی بیش از یک حزب) را گنجانده بودند و یا اجازه نمی دادند که نام یک نامزد در برگه رأیی که در آن اسامی نامزدهای احزاب مختلف در ستون های جداگانه ثبت می شد بیش از یکبار ظاهر شود. در 1990 در همه ایالت ها به جز سه ایالت چنین ممنوعیت هایی برقرار شده بود. در نیویورک، یکی از ایالت های باقی مانده ای که در آن نامزد شده از جانب بیش از یک حزب مجاز است، این رویه، که به تایید متقابل معروف است، نظام چند حزبی متمایز آن ایالت را تقویت کرده است.

شکل های دیگر برگه های رأی

برگه های رأی انتخابات نمایندگی تناسبی ممکن است به شکل های گوناگونی عرضه شوند. در مواردی (مثلاً در ایرلند و مالتا و نیز انتخابات سنای استرالیا)، که گونه منفرد قابل انتقال رأی در نظام نمایندگی به کار می رود، شکل اساسی برگه های رأی در کشورهای مختلف چندان متفاوت نیست؛ برگه رأی هر حوزه اسامی همه نامزدها را در بر دارد و از رأی دهندگان درخواست می شود که نامزدها را به ترتیب اولویت

ای، که سبب می شد افراد بی سواد حق رأی خود را از دست بدهند.

دوم، اصل مساوات ایجاب می کند که ارزش همه آرا برابر باشد، یعنی آرا با توجه به مالکیت، درآمد، تحصیلات، دین، نژاد، طبقه اجتماعی، جنسیت، یا معتقدات سیاسی ارزش گذاری نشوند. در نظام های سیاسی پیشا-دموکراتیک، این اصل غالباً به چند شکل نقض می شد. یک راه همانا استفاده از تقسیم حق رأی بین طبقات مختلف بود؛ در این روش، رأی دهندگان به گروه هایی با اندازه های بسیار متفاوت تقسیم می شدند و هر یک از این گروه ها تعداد معینی از نمایندگان را انتخاب می کرد. راه دیگر عبارت بود از استفاده از آرای ارزش گذاری شده؛ در این روش، تعداد آرای که هر یک از انتخاب کنندگان تایید شده می توانست بدهد متفاوت بود، و به گروه هایی از افراد که از پیش تعیین شده بودند (مثلاً زمینداران یا سرپرستان خانواده ها) حق می دادند که آرای اضافی بدهند.

اصل مساوات برای سازماندهی فنی انتخابات و، در رأس همه، برای تعیین مرز حوزه های انتخاباتی اهمیت دارد. برای تضمین تساوی عددی، مرز حوزه باید به گونه ای معین شود که نسبت تعداد دارندگان حق رأی به تعداد نماینده تقریباً در همه حوزه ها یکسان باشد. امروزه، اصل حق رأی همگانی عملاً یکی از مهم ترین اصول حق رأی است.

سوم، اصل اختفا ایجاب می کند که شخص ثالثی نتواند نحوه رأی دادن افراد را شناسایی کند. این اصل با همه شکل های رأی گیری علنی (آرای امضا شده) یا اخذ رأی عمومی (رأی دادن اسمی) فرق دارد. مخفی بودن رأی گیری با نظارت یک سازمان انتخاباتی که دکه ها یا اتاقک های مخفی و صندوق های مخفی آرا را تامین می کند حاصل می شود.

و سرانجام، بر طبق اصل انتخابات مستقیم، رأی دهندگان خودشان رهبران خود را انتخاب می کنند؛ در انتخابات غیرمستقیم، گروه های واسطه (از قبیل مجمع [کالج] انتخاباتی) بین رأی دهندگان و مقام های انتخاب شده قرار می گیرند. البته باید بین گروه های واسطه ظاهری (که رأی

که مبتنی بر قانون اساسی است. حق سیاسی شرکت در انتخابات، که در نظریه دموکراسی بعد از انقلاب فرانسه انکار آن ممکن نبود، در کشورهای مختلف، در زمان های مختلف و پس از طی یک فرایند تاریخی طولانی به دست آمد. انتخابات یکی از مهم ترین شکل های مشارکت نهادینه شده بشمار می روند و، به دلیل وجود حق رأی، شکلی از مشارکتند که در آن عوامل اجتماعی، اقتصادی، قومی، و غیره، نقش ناچیزی دارند.

اصول حق رأی

امروزه چهار اصل برای حق رأی دموکراتیک وجود دارد: حق رأی باید همگانی، مساوی، مخفی، و مستقیم باشد. این اصل ها را باید هم از دیدگاه حقوقی-تاریخی بررسی کرد و هم از دیدگاه مفهومی. یعنی از یک سو باید بررسی کنیم که حق رأی آیا به صورت همگانی، مساوی، مخفی، و مستقیم درآمده است یا خیر، و این عمل در چه زمانی رخ داده است، و از سوی دیگر باید نحوه تعریف شدن این اصول را در جوامع مختلف و در ادوار مختلف بررسی کنیم. مثلاً، در قرن نوزدهم، همگانی بودن حق رأی صرفاً به این معنی بود که فقط مردان حق رأی دارند.

نخست، هنجار همگانی بودن ایجاب می کند تمامی شهروندان کشور- با هرگونه جنسیت، نژاد، زبان، درآمد، مالکیت زمین، حرفه، طبقه، تحصیلات، مذهب، یا معتقدات سیاسی- حق رأی دادن و انتخاب شدن داشته باشند. این که پیش نیازهایی خاص، مانند سن، ملیت، محل سکونت، سلامت عقلی، تابعیت، و یا عدم سوء پیشینه، الزامی باشند، این اصل را نفی می کند. در نظام های پیشا-دموکراتیک، حق رأی اساساً به سه شکل محدود می شد: اول، از طریق حذف صریح بخش خاصی از جمعیت، مثلاً اقلیت های قومی یا دینی، افراد تحت قیمومیت، یا زنان؛ دوم، با تحمیل مالیات بر رأی، که نتیجه آن تبعیض به ضرر اقشار فقیر تر جامعه بود؛ و، در نهایت، با تعیین پیش شرط های تحصیلی یا حرفه

اعضایشان بسته به آرای شهروندان است) و گروه‌های واسطه واقعی (که اعضایشان مجازند که آرای عمومی را در نظر بگیرند و رهبران را بر طبق ملاک خود انتخاب کنند) تمایز نهاد.

برخی از موارد، همزمان با حق رأی همگانی مردان). در فرانسه، ایتالیا، بلجیم، پرتغال، اسپانیا، و مورد خاص سوئیس (که همگی کشورهایی تحت تاثیر شدید آیین کاتولیک هستند)، تنها پس از جنگ جهانی دوم بود که به زنان حق رأی اعطا شد.

فرایند دستیابی به حق رأی دموکراتیک

از نظر تاریخی، حق رأی همگانی و مساوی ("یک شخص، یک رأی، یک ارزش") در مناطق مختلف جهان به شکل‌های مختلفی ظهور کرد. نخست برخی از کشورهای را بررسی می‌کنیم که پیش از دیگران صنعتی شدند.

در ایالات متحد، حق رأی همگانی برای مردان سفیدپوست در اوایل دوره توسعه دموکراسی تامین شد، و در بیشتر ایالت‌ها در هنگام به اصطلاح "انقلاب جکسونی" در دهه 1830 صورت پذیرفت. پس از "جنگ داخلی امریکا"، با الحاق متممی به قانون اساسی، به مردان سیاه پوست نیز حق رأی اعطا شد. اما، سفیدپوستان با استفاده از روش‌های متعدد دستکاری، سعی کردند که در برابر حق رأی سیاه پوستان مانع ایجاد کنند. این تبعیض تا اواخر دهه 1960 باقی ماند. تجربه ایالات متحد نشان دهنده تفاوت مهم میان حق قانونی و حق رسمی رأی دادن و کارکرد عملی این حق است.

روال دموکراتیک کردن حق رأی (که همراه با پارلمانی کردن نظام‌های سیاسی یکی از خطوط اصلی دگرگونی‌های قانونی پس از انقلاب فرانسه است) حدود یک صد سال در اروپا به طول انجامید. پیش از 1848، حق رأی همگانی مردان در هیچ کشوری وجود نداشت. پس از جنگ جهانی دوم، هر چهار اصل حق رأی دموکراتیک تقریباً در همه کشورهای اروپایی تحقق یافته بود؛ تنها موارد استثنا عبارت بودند از سه کشور سوئیس (که زنان تا سال 1971 حق رأی نداشتند) و اسپانیا و پرتغال (که در آنها تا اواسط دهه 1970 انتخابات آزاد و رقابتی برگزار نشد).

در هر کشوری، از بین رفتن محدودیت‌های حق رأی عموماً فرایند تدریجی بود که در آن چهار اصل حق رأی، یکی پس از دیگری تامین شدند تا این که، در نهایت، معیارهای نوین حق رأی کامل و دموکراتیک به دست آمدند. مثلاً، در دوران امپراتوری پروس (1871-1918)، حق رأی دادن در سه مرحله متمایز تحول یافت: حق رأی نامساوی، حق رأی غیرمستقیم، و حق رأی علنی مشابه با حق رأی همگانی. در بلجیم، گسترش حق رأی همگام با عدم تساوی فزاینده‌ای در ارزش آرا بود. آلمان، پس از جنگ جهانی اول، حق رأی مستقیم و مخفی را برقرار کرد.

در برخی از کشورها، حق رأی همگانی مردان بسیار زود اعطا شد؛ در فرانسه، آلمان، سوئیس، و نیوزیلند حق رأی همگانی مردان پیش از سال 1889 وجود داشت. کشورهای دیگر، از جمله استرالیا، فنلند، و اتریش، این اصل را کمی قبل از جنگ جهانی اول برقرار کردند. و باز کشورهای دیگر آن را یا در خلال جنگ جهانی اول و یا پس از آن برقرار ساختند. در سال 1920، حق رأی همگانی مردان در همه کشورهای صنعتی غربی وجود داشت.

تکامل حق رأی دموکراتیک در همه جوامع بر طبق یکی از دو الگوی اصلی اتفاق افتاد: الگوی کندتر و مشورتی‌تر انگلیسی یا الگوی فرانسوی. مشخصه الگوی انگلیسی توسعه تدریجی حق رأی، فقدان دوره پسرفت، و دوره‌های طولانی شناسایی رسمی نابرابری‌ها است. مشخصه الگوی فرانسوی عبارت از معمول شدن سریع و ناگهانی حقوقی است که با اصول همگانی بودن و مساوات همبستگی دارند، اما مشخصه دیگر آن پسرفت‌های متعدد و همه‌پرسی‌های

حق رأی زنان دیرتر اعطا شد. قبل از سال 1900، زنان، تنها در نیوزیلند حق رأی داشتند، اندکی پس از آغاز قرن، در فنلند و ناروی نیز به آنها حق رأی داده شد. پس از جنگ جهانی اول، اکثر کشورها به زنان حق رأی همگانی دادند (در

مکرر برای جلب حمایت توده‌ها است. در سال 1948، انگلستان آخرین کشوری بود که حق رأی نامساوی را کنار گذاشت و حق رأی خاص برای فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را لغو کرد.

تکامل حق رأی در بیشتر کشورهای بین دو قطب انگلستان و فرانسه قرار داشت. معمولاً، حزب‌های کارگری حق رأی همگانی می‌خواستند و برای آن مبارزه می‌کردند. در موارد استثنایی، مانند بلجیم، سوسیالیست‌ها - به دلیل هراس از تمایلات محافظه‌کارانه تر زنان - مدت‌ها بر ضد حق رأی زنان رأی می‌دادند. در سوئیس، تلاش برای برقراری حق رأی زنان بکرات شکست خورد. در دنمارک، رأی دهندگان در برابر کاهش یافتن حداقل سن رأی دادن به هجده سال در سال 1969 اعتراض کردند اما این پیشنهاد را ده سال بعد و در همه‌پرسی دوم تصویب کردند.

توسعه حق رأی در کشورهای در حال رشد دیرتر شروع شد، مراحل بیشتری داشت، و بیشتر طول کشید. در ضمن، در این کشورها، فرایند توسعه حق رأی با تاسیس دموکراسی استوار و پایدار همزمان نبود. هنوز مشخص نشده است که تفاوت در فرایند توسعه حق رأی بین کشورهای در حال توسعه و کشورهای صنعتی غرب بیشتر است یا در بین کشورهای در حال توسعه. به هر حال، صدور احکامی کلی برای چنین گروه نامتجانسی بسیار دشوار است. برخی از این کشورها، مانند آرژانتین و اوروگوئه، همزمان با کشورهای صنعتی غرب حق رأی همگانی مردان را برقرار کردند. اما کشورهای دیگری را هم می‌توان یافت - از قبیل کشورهای سلطنتی اسلامی - که هنوز حق رأی همگانی در آنها وجود ندارد.

(در افغانستان تحت حاکمیت دیفاکتوی طالبان، در هر دو دوره [1996-2001 و 2021- تاکنون (2023)] نمونه منحصر به فردی است که در آن از حق رأی همگانی هیچ خبری نیست. م)

در کشورهای رو به توسعه جهان تفاوت‌های زیادی بین کشورهایی که در نیمه اول قرن نوزدهم میلادی از استعمار

رها شدند و آنهایی که در نیمه دوم قرن بیستم استقلال یافتند وجود دارد. در کشورهایی که در اوایل قرن نوزدهم از استعمار رها شدند، مراحل مشخص و قابل تمیز در توسعه حق رأی مشهود است: نخست، حق رأی همگانی مردان؛ سپس حق رأی زنان؛ بعد، ثبت نام همه افرادی که حق قانونی رأی دادن دارند در فهرست‌های رسمی انتخاباتی؛ و، بالاخره، حق رأی برای بی‌سوادان. مثلاً، در چیلی، که در سال 1818 از اسپانیا مستقل شد، زنان تا سال 1952 (و بی‌سوادان تا سال 1970) حق رأی نداشتند. در اوروگوئه، که آن هم کشوری در آمریکا جنوبی با سنت‌های دموکراتیک است، حق رأی همگانی در سال 1916 معمول شد و شامل بی‌سوادان نیز می‌شد. بعلاوه، شرط رسمی لازم برای رأی دادن - یعنی ثبت نام در فهرست‌های رسمی انتخاباتی - برای توسعه حق رأی به اقشار پایین اجتماع، بخصوص کشاورزان، مانع بزرگی بود. مثلاً، در اوایل دهه 1960، تفاوت بین تعداد کسانی که در چیلی قانوناً واجد شرایط رأی دادن بودند و کل افراد دارای حق رأی، 1.3 میلیون نفر بود، یا یک سوم واجدان فرضی حق رأی.

در مقابل، در کشورهایی که دیرتر مستقل شدند، حق رأی دموکراتیک در یک مرحله، که معمولاً قبل از استقلال سیاسی بود، برقرار شد. حق رأی همگانی، مساوی، مخفی، و مستقیم در اوایل دهه 1950 در اکثر کشورهای جزایر هند غربی انگلستان تضمین شد؛ این تاریخ، در مورد آنتیگوئا و باربادوس، سی سال قبل از استقلال بود.

در کشورهای افریقایی، حق رأی همگانی مستقیم بلافاصله قبل از استقلال سیاسی و با کمک کشورهای استعمارگر - عمدتاً انگلستان و فرانسه - معمول شد. دو مورد استثنا وجود داشت: رودزیا، که در آن حق رأی نامساوی مبتنی بر سرشماری و رنگ پوست تا 1971 برقرار بود؛ و افریقای جنوبی، که در آن حق رأی محدود مبتنی بر نژاد موجب می‌شد که بیش از دو سوم جمعیت از رأی دادن محروم شوند. در افریقای جنوبی، تا سال 1994 به سیاهان حق رأی داده نشد.

قهقرای سیاسی در برخی از کشورها سبب محدود شدن حق رأی همگانی شده است، مانند سری لانکا، که در آن، پس از کسب استقلال از انگلستان، تأمیل‌ها حق رأی خود را از دست دادند. چنین مواردی نادرند، اگرچه تقریباً در همه کشورهای که از نظر قومی ناهموگونند دستیابی به حق رأی مساوی با مشکل مواجه است. غالباً سعی می‌شود که روابط قدرت متزلزل موجود را، بدون در نظر گرفتن نسبت‌های متغیر گروه‌های قومی (مثلاً در لبنان)، ثابت نگاه دارند. گاه سرشماری جمعیت به مسأله سیاسی بسیار مهمی تبدیل می‌شود و از رسیدن به حق رأی مساوی جلوگیری می‌کند.

در برخی از کشورهای در حال توسعه، رسیدن به حق رأی همگانی نشانه هیچ‌گونه پیشرفت واقعی نیست، چون رقابت در نظام سیاسی یا محدود است یا اصولاً وجود ندارد. در این گونه نظام‌های سیاسی، عملکرد انتخابات تغییر ماهیت می‌دهد. در ضمن، ساختارهای سیاسی-اجرائی این کشورها غالباً برای تضمین انتخابات شرافتمندانه کافی نیستند، و همین امر سبب کاهش مشروعیت نتایج انتخابات می‌شود. در بسیار از موارد، این گونه دست‌کاری‌های هادلیلی برای توجیه تلاش‌های خشونت‌آمیز به منظور برکنار کردن قدرتمندان بوده است. در سال‌های اخیر، کمک و نظارت بین‌المللی بر انتخابات باعث بهبود اساسی در این وضعیت شده است. علاوه بر این، چون حق رأی در حال حاضر یکی از حقوق بشر محسوب می‌شود، جامعه بین‌المللی بیش از پیش بر بازیگران سیاسی کشورها فشار می‌آورد تا آنان را به تضمین حقوق سیاسی در هر کشور وادارد. در برخی از موارد، تضمین حق رأی شرط مهمی برای دریافت کمک اقتصادی از خارج است.

گسترش حق رأی

برای تحلیل گسترش حق رأی متغیرهای زیادی را باید در نظر گرفت. در مورد کشورهای صنعتی غرب، مطرح‌ترین عوامل بدین قرارند: سطح و زمان بندی صنعتی شدن؛ دگر-گونی‌های ساختار اجتماعی؛ جریان‌های مهاجرتی؛ تفاوت در ارتباط‌های اجتماعی-فرهنگی (بخصوص در ارتباط‌های

قومی و دینی)؛ تغییرات قانون اساسی (پارلمانی شدن)؛ ظرفیت نخبگان از حیث خویشتن‌داری و همکاری؛ و فرایند‌های جدایی‌طلبی و جنگ.

رابطه میان صنعتی شدن و گسترش حق رأی از کشوری تا کشور دیگر بسیار متفاوت است. با در نظر گرفتن این نکته که نمی‌توان رابطه مستقیم بین صنعتی شدن و قدرت حزب سوسیالیست یا عوامل جنبش‌کارگری برقرار ساخت، حتی برای این گستره محدود عوامل علی‌مرتبط با گسترش حق رأی نیز نمی‌توان الگوی عمومی معین کرد. مثلاً، قدرت سوسیالیست‌های فنلند، که در سال 1916 وارد دولت شدند، نه ناشی از سطح صنعتی شدن، یا از زمان بندی آن، یا از معمول شدن نسبتاً زود هنگام حق رأی همگانی بلکه ناشی از بروز تضادهای سیاسی بود که از قرن نوزدهم باقی مانده بودند.

علاوه بر این، ارتباط میان دموکراتیک شدن حق رأی و پارلمانی شدن نظام سیاسی خطی نیست. در انگلستان، در زمان محدودیت حق رأی، پارلمان دارای نمایندگی نسبتاً همگانی در ارتباط با منافع اجتماعی بود. برخلاف مسیر تکامل در انگلستان، پارلمانی شدن نظام سیاسی در سوئد و آلمان تنها پس از دموکراتیک شدن حق رأی حاصل شد.

ارتباط زمانی میان پارلمانی شدن، صنعتی شدن، و حق رأی همگانی نتایج پایداری از چندین جهت داشته است: (1) در ظرفیت تلفیقی نظام سیاسی و مشروعیت تصمیم‌گیری‌های این نظام؛ (2) در ساختار رقابت حزبی؛ (3) در گستره تفاوت‌های ایدئولوژیک میان حزب‌هایی که تضادهای اجتماعی را بیان می‌کنند.

در کشورهایی که حق رأی همگانی در آنها نتیجه تلاش‌های دشوار یک جنبش‌کارگری موجود بود، حزب‌های افراطی‌کارگری بر پایه مفهوم تضاد طبقاتی شکل گرفتند. در کشورهایی آسان‌تر به حقوق مشارکت انتخاباتی دست یافتند، حزب‌های کارگری خصلت اصلاح‌طلبانه تری داشتند و حاضر به همکاری بیشتری با حزب‌های بورژوازی بودند. کشورهای اسکاندیناوی-دنمارک، ناروی و سوئد- نمونه‌هایی

با در نظر گرفتن تضادهای اجتماعی بزرگ و فقدان مشارکت اجتماعی توده‌های جمعیت، حق رأی همگانی در اکثر کشورهای رو به توسعه اهمیتی مشابه با اهمیت آن در کشورهای صنعتی نداشت. آن نیروهای اجتماعی و سیاسی که از گسترش حق رأی حمایت می‌کردند چندان قوی نبودند که بتوانند بخش‌هایی از جامعه را، که از دیرباز سلطه داشتند، به پذیرش مشارکت قشرهای جدید وادارند. در برخی از موارد، نیروهای مسلط به حدی قدرت داشتند که می‌توانستند کل دموکراسی را به حال تعلیق درآورند.

برخلاف جریان تکامل دموکراسی‌های غربی، مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی - دو بُعد تکامل دموکراتیک - یکدیگر را متقابلاً تقویت نمی‌کردند، بلکه با هم در تعارض بودند. مشارکت سیاسی مستلزم حذف رقابت بود. مثلاً، در بسیاری از کشورهای امریکای مرکزی، هنگامی که توده مجاز به مشارکت در انتخابات شدند، ساختارهای اقتدارگرایانه نظام سیاسی تغییر چندانی نیافتند. علاوه بر این، به رسمیت شناختن اصول حق رأی دموکراتیک غالباً صوری بود، همان گونه که فرایند انتخابات بیشتر اوقات آلوده به فساد بود.

- برگرفته از دایرة المعارف دموکراسی،
- تلخیص و تفسیر از ه. تاچ

این رشته ادامه دارد

از نوع اخیر توسعه اند. در انگلستان می‌توان فرایند تلفیق مشابهی را مشاهده کرد؛ در آن کشور، در نظامی که حق رأی بتدریج در آن عمومیت یافت و نظام انتخاباتی مبتنی بر "پیروزی بالا ترین رأی" بود، حزب آزادی خواه (لیبرال) حاضر بود که پیمان‌های انتخاباتی با جنبش کارگری منعقد کند. ولو آن که دسته ثابتی از طبقه کارگر به "حزب محافظه کار" رأی دهد. در مقابل، سوسیالیست‌های امپراتوری آلمان بشدت سرکوب شدند، و دولت حق رأی را به شکلی اعطا کرد که با منافع محافظه کاران - کشاورزان سازگار بود. دولت تمهیداتی اندیشید تا رأی دهندگان وابسته در مناطق روستایی از حق رأی برخوردار شوند و بر مخالفت سیاسی پیشروهای بورژوا در مناطق شهری تر غلبه کنند.

نتیجه درازمدت و اصلی گسترش حق رأی رشد حزب‌های کارگری بود. اگرچه این حزب‌ها اصولاً بر حاکمیت سرمایه به نظر تردید نمی‌نگریستند، اما تضادهای اجتماعی اساسی را بیان می‌کردند - و در این رهگذر از افراطی بودن ایشان کاسته می‌شد. جنبش کارگری، پس از این که تصمیم گرفت که نماینده حزب کارگر شود، برای نیل به نمایندگی سیاسی منطبق بر ساختار اجتماعی رأی دهندگان، مبارزه‌ای را در راه دستیابی به نظام انتخاباتی مبتنی بر اصول نمایندگی تناسبی آغاز کرد. از آنجا که تلفیق جنبش‌های کارگری در کشورهای انگلیسی - امریکایی زود تر رخ داد، در آغاز هیچ درخواستی برای تغییر نظام انتخاباتی وجود نداشت. حق رأی همگانی و ثبات اصل نمایندگی (یعنی انتخاباتی مبتنی بر رأی اکثریت یا نمایندگی تناسبی) وضعیت نظام‌های حزبی را قبل از جنگ جهانی دوم بر خطوط تضادهای اجتماعی "ثبیت کرد".

در کشورهای رو به توسعه، تنها در مواردی انگشت شمار - بخصوص در ارجنتاین و اوروگوئه - گسترش حق رأی همزمان با فرایند صنعتی شدن و فرایند نوگرایی اجتماعی آغاز شد. در بیشتر کشورهای در حال توسعه، هنجارهای دموکراتیک تحقق یافتند بی آن که ساختارهای اجتماعی و سیاسی لازم تحقق یافته باشند. در بسیاری از موارد، گسترش حق رأی تا مدت‌ها ممکن نشد.

از بحث های اتاق فکر

تهیه و ارایه از عبدالشکور صبوری

تحولات و ترکیب ائتلاف ها در نقاط مختلف جهان و رابطه آن ها با افغانستان

- به تعقیب سخنرانی چند سال قبل پوتین رییس جمهور روسیه در مجمع عمومی سازمان ملل؛ جهان دیگر جهان یک قطبی نخواهد بود، جهان چند قطبی خواهیم داشت. شاهد اشغال جزیره کریمه توسط روسیه و مداخله نظامی روسیه در سوریه بودیم. این رویکردها نمایانگر جدی بودن سعی و تلاش دولت روسیه جهت تغییر در توازن قدرت در جهان بود.

- انتخاب ترامپ، یک شخص راست افراطی به صفت رییس جمهور پر قدرت ترین کشور جهان و به تعقیب آن، سیاست انقسام دنیا به چند قطب، مانند تقابل با چین، زیر سوال بردن ائتلاف نظامی ناتو، و وضع تعرفه های اضافی بالای تولیدات کشورهای اروپایی و چین.

- سقوط جت جنگی روسیه توسط ترکیه و به تعقیب آن عقب کشیدن رادار های بعضی کشورهای ناتو از خاک ترکیه به معنی عدم حمایت این کشورها از ترکیه - که همه عضو ناتو اند- در صورت جنگ احتمالی ترکیه با روسیه. این خود یکی از عوامل نزدیکی ترکیه با روسیه در سالیان

طی تقریباً حدود یک دهه اخیر تحولات تاثیر گذار در جهان واقع گردیده است. این تحولات تصادفی نه بل بیشتر پلان شده و به منظور تجدید تنظیم روابط و نظم آینده جهانی صورت گرفته شده است. افغانستان همچون کشور آسیب پذیر، طی این تحولات اخیر بیشتر متاثر شده است.

پرسش هایی چون، کدام تحولات، در کدام نقطه جهان؟ آیا این تحولات و یا نقاطی که تحولات در آنجا صورت پذیرفته است، چه رابطه ای به قضیه جهان دارد مطرح می شود؟

پاسخ به این سوالات و موضوعات تاثیر گذار دیگر موضوع بررسی این مقاله می باشد.

هدف از پرداختن به بحران ها و تحولات اخیر وضاحت بیشتر در مورد پیچیدگی قضیه افغانستان است.

ابتدا به تحولات کمتر از یک دهه اخیر در جهان می پردازیم.

پسین شد و نشانه هایی از تلاش های چندجانبه برای دستیابی به قدرت را نشان می دهد.

- مداخله نظامی ترکیه در سوریه به منظور متلاشی کردن گروه های مسلح کردهای مورد حمایت امریکا و کشورهای اروپایی، با وجود مخالفت، و حتی تهدید امریکا و کشورهای اروپایی. هدف ترکیه دور ساختن کردهای مسلح سوریه از سرحد خویش به منظور جلوگیری از اتحاد کردهای ترکیه، عراق با کردهای سوریه در راستای تعقیب هدف تشکیل کشور مستقل پنداشته می شود.

- حمله بریتانیا و فرانسه بالای لیبیا و از بین بردن معمر القذافی و سقوط نظامی این کشور غنی از نفت که منجر به جنگ داخلی شد .

- و تحولات دیگر چون: بحران ونزوئلا و تحریم آن کشور توسط امریکا، حمله مرگبار چند ماه قبل در لبنان و استعفای چندین نخست وزیر در دو سال اخیر، ترور جمال خاشقجی، شهروند کشور عربستان، یکی از چهره های شناخته شده و نویسنده نیویارک تایمز در خاک ترکیه که احتمال دست داشتن شهزاده عربستان، شهزاده سلمان می رود که باعث تیرگی روابط تعداد از کشورهای عربی با ترکیه گردید.

- تحریم هوایی و زمینی قطر توسط ائتلافی از کشورهای مصر، امارات، بحرین و عربستان حتی احتمال حمله نظامی بالای قطر می رفت که با حمایت نظامی ترکیه از قطر این خطر رفع شد. قتل قاسم سلیمانی، و نهایتا در این اواخر عادی سازی روابط امارات و بحرین با اسرائیل و حمایت عربستان از این اقدام که با مخالفت کشورهای همچون ترکیه، قطر و پاکستان قرار گرفت.

این ها همه نشان دهنده تغییر در نظم جهانی و توازن قدرت جهانی می باشد.

هدف از بررسی ترکیب ایتلاف های آشکار و پنهان عقب همه این تحولات و بحران ها، شناسایی نقاط آسیب پذیر عوامل بروز و یا هم ادامه بحران در این نقاط، و در روشنی

آن وضاحت پیچیدگی قضیه افغانستان و بررسی تحولات اخیر در افغانستان است.

قبل از تذکر ترکیب ایتلاف های احتمالی عقب این تحولات می خواهم ویژگی های نقاطی که در آن بحران های تازه ایجاد شده اند و یا استمرار بحران های موجود ذکر نمایم: ویژگی های نقاط آسیب پذیر:

• سرشار از منابع طبیعی (نفت، گاز وغیره)، مانند ونزوئلا، لیبیا، ایران و نایجیریا.

• موقعیت جغرافیایی استراتژیک، بالاخص در قسمت انتقال منابع طبیعی، مانند شرق مدیترانه، لبنان، مالی، اوکراین و افغانستان.

• دارای بنادر بحری استراتژیک همانند لیبیا، سوریه، لبنان و ایران.

یکی ویژگی های مهم و عام که در حال همه این نقاط صدق می کند، نبود حمایت مستقیم و استراتژیک یکی از قدرت های بزرگ همچون اروپا، امریکا، روسیه و یا چین و یا هم ایتلاف های مورد حمایت امریکا است که در ذیل بیان می گردد.

ایتلاف های پنهان و آشکار مختلف در بحران ها و تحولات در نقاط فوق:

- ایتلاف در بحران مدیترانه شرقی: یونان، مصر، ایتالیا، قبرس بخش یونانی نشین، امارات متحده عربی و فرانسه در بحران اخیر شرق مدیترانه بر علیه ترکیه.

- ایتلاف در بحران لیبیا: روسیه، مصر، امارات و فرانسه حمایت از جنرال حفتر در مقابل دولت مشروع و شناخته شده بین المللی به رهبری السراج که مورد حمایت ایتلاف ترکیه و قطر قرار دارد.

- ایتلاف در بحران سوریه: ایتلاف امریکا، عربستان، امارات و کشورهای اروپایی در حمایت از مخالفین دولت و در مقابل ایتلاف ایران و روسیه در حمایت از دولت بشار

الاسد و طرف سوم کشور ترکیه می باشد که به تنهایی در حمایت از یک گروه خود تشکیل به منظور جلوگیری از نفوذ کردهای سوریه و عراق می باشد.

- ائتلاف عربستان، مصر، بحرین و امارات در تحریم قطر در مقابل حمایت نظامی و اقتصادی ترکیه از قطر.

- ائتلاف عربستان، امارات و امریکا در حمایت از دولت افغانستان و یک گروه پرنفوذ (طالبان) در قضیه افغانستان، ائتلاف ترکیه و قطر در حمایت از گروه طالبان با ایدئولوژی نزدیکتر به گلبدین حکمتیار و ائتلاف روسیه، ایران و مخفی پاکستان به منظور نفوذ در تحولات آینده در افغانستان.

با درک تداوم بحران ها و یا هم ایجاد بحران های جدید و ترکیب ائتلاف های مختلف در نقاط مختلف جهان می توان به این نتیجه رسید که چند بُعدی بودن بحران ها از یک سو قضیه را پیچیده و از سوی دیگر توانایی و ظرفیت دولت ها و مردم کشورهای بحران زده را در قبال حل این بحران ها زیر سوال، و نهایتاً، راه بیرون رفت از عهده دولت ها و سیاستیون کشورهای بحران زده خارج و بیشتر متکی به سیاست های جمعی ائتلاف ها و سیاست انفرادی کشورهای دخیل در بحران می شود. غیر متجانس بودن منافع کشورها در ترکیب این ائتلاف ها به طور خاص وعدم سازگاری منافع کشورها و ائتلاف های متقابل به طور عام بحران ها را طولانی و از توانایی راه حل یک طرفه خارج نموده است.

با تاسف افغانستان کشوری است که در آن بیش از چهار دهه بحران ادامه دارد. طولانی شدن این بحران زمینه را برای مداخله کشورهای منطقه و فرامنطقه هموار ساخته است. این بحران حتی ترکیب ائتلاف های قبلی را در هم شکسته روی همرفته پیچیدگی قضیه راه حل بین الافغانی را بدون تامین و تضمین ملاحظات بالاخص کشورهای همسایه، منطقه و نهایتاً جامعه بین المللی ناممکن ساخته است.

به منظور وضاحت بیشتر نگاه کوتاهی به کشورهای ذی نفع در قضیه افغانستان می اندازیم:

عربستان و امارات از یک سو به منظور مقابله با ایران و از سوی دیگر به منظور جلوگیری از انتقال نفت و گاز ترکمنستان به خاک پاکستان و هند از هیچ نوع مداخله در افغانستان ابا نمی ورزند .

امریکا و اروپا با استفاده از ضرورت عربستان و امارات به منظور جلوگیری از نفوذ اقتصادی چین و نفوذ سیاسی روسیه در منطقه در ائتلاف با آن دو کشور پروژه (تعقیب دو هدف تحت یک استراتژی)، نفوذ خود را در افغانستان الزامی می دانند.

روسیه به منظور جلوگیری از محاصره سیاسی و نظامی توسط ناتو، و چین به منظور جلوگیری از محاصره اقتصادی امریکا و اروپا دست به هماهنگی در قضیه افغانستان زده تا در تحولات آینده افغانستان صاحب نفوذ باشند.

ایران با ملاحظات امنیتی که از طرف گروه های مسلح مورد حمایت عربستان سعودی، امارات و امریکا حمایت می شوند سیاست تداخل در قضیه افغانستان را جزء استراتژی دایمی خود می داند.

هند در هراس از نفوذ پاکستان و پاکستان نسبت معضل خط دیورند و عوامل دیگر مداخله خود را در افغانستان مشروع می دانند.

با درک عمق بحران قضیه افغانستان از نگاه سیاسی، نظامی و اقتصادی چنین استنباط می گردد که به سبب عوامل ذیل بحران افغانستان آغاز، متعاقباً تشدید و نهایتاً طولانی گردید:

• نبود حاکمیت دولت بالای بیشتر اقشار افغانستان نسبت عدم تامین منافع این اقشار در تعمیم حاکمیت دولت و عدم کسب حمایت ملی در تعقیب سیاست های دولت،

• انزوای افغانستان در ترکیب ائتلاف های نظامی، سیاسی و اقتصادی منطقوی و جهانی،

• ضعف در کسب هماهنگی منطقه ای و عدم کسب حمایت استراتژیک یکی از ایتلاف های موثر و یا هم عضو شدن در یکی از ایتلاف ها.

انتخاب دونالد ترامپ به صفت رییس جمهور امریکا، اتخاذ سیاست تهاجمی امریکا علیه چین، تعقیب و تشدید سیاست ضد چین فراتر از سرحدات امریکا در اروپا و کشورهای همسایه چین، تحریم متداوم روسیه توسط امریکا و اروپا، تعرض بالای کشور لیبیا به بهانه سقوط رژیم معمراقذافی توسط بریتانیا و فرانسه که از آن بنام دیکتاتور یاد می کردند، مداخله نظامی ترکیه در سوریه و لیبیا، مانور نظامی امارات با یونان و فرانسه در مدیترانه شرقی، نزدیک به سواحل ترکیه، حمله نظامی عربستان و امارات بالای یمن، حمله مرگبار اخیر در لبنان و استعفی سه نخست وزیر در جریان یکسال در آن کشور نسبت مداخله کشورهای ایران، فرانسه و امریکا از یکسو عدم احترام و رعایت قواعد بین المللی توسط شماری از کشورها و از سوی دیگر تامین منافع خویش بدون شناخت حد و مرز است، نشان می دهد.

به تعقیب بیانیه چند سال قبل پوتین مبنی بر چند قطبی شدن جهان و سقوط رژیم های مختلف با استفاده از سلاح رسانه یی مانند اوکراین و بلاروس، و یا هم به انزوا کشاندن کشورهای چون ونزوئلا، ایران، ترکیه، روسیه با استفاده از سلاح تحریم، هویدا می گردد که قواعد موجوده بین المللی پاسخگوی چالش های امروزی به منظور تامین ثبات جهانی نیست.

این همه تحرکات دال بر این است که قواعد، ساختار و قراردادهای بین المللی در حال شکل گیری جدید است. نتیجتاً، با ملاحظه این تغییرات در حال شکل گیری، آیا امکان دریافت کدام راه حلی برای بحران افغانستان موجود است؟ آیا داشتن یک افغانستان با ثبات در چوکات ترکیب ایتلاف احتمالی منطقه ای و یا فرامنطقه ای نیاز دیده می شود؟

تجربه رفع بحران ها ناشی از اختلافات سرحدی در جهان همچون معضل سرحدی پولند و جرمنی، اسپانیا و بریتانیا و یا هم چین و روس، هند و چین، تفاوت نظرهای مذهبی میان فرقه های عیسویت با عقاید ارتدوکس، پروتستان، و عقاید کاتولیک در اروپا و ملیتی همچو آلمان نازی بر علیه ملت های دیگر ثابت نموده است که چنین بحران ها بدون آشتی منطقه ای، ایجاد و رشد اعتماد منطقه ای و تامین منافع اقتصادی، سیاسی و نظامی مشترک منطقه ای نه تنها که راه حل نداشته بل موجب موجودیت بحران دامنگیر کشورهای منطقه شده و زمینه را برای کشورها و ایتلاف های دور و نزدیک غرض تامین نفوذ دایمی شان مهیا ساخته که در درازمدت باعث قربانی ملت های بیشتر می گردد.

با درنظر داشت نکات فوق و درک سیاست کشورهای منطقه و موجودیت پتانسیل بحران در کشورهای دور و نزدیک افغانستان دو گزینه ذیل را برای بیرون رفت افغانستان از بحران مورد بررسی قرار می دهیم:

1. راه بیرون رفت با کشورهای غربی (امریکا، اروپا و متحدین آن)،

2. راه بیرون رفت منطقه ای، با حفظ رابطه مناسب با جهان غرب.

با درک حقیقت های تقریباً یک قرن گذشته، شناخت ترکیب ملیتی و موقعیت جغرافیایی افغانستان چانس موفقیت گزینه اول در حد نازل می باشد.

اول این که افغانستان کشور مرکب از ملیت ها، زبان ها و فرهنگ های متفاوت است که این ترکیب یکی از ویژگی خاص جهانی سازی یا جهانی بینی می باشد. ولی با تاسف این ترکیب در افغانستان نسبت عدم شناخت مزایای این ویژگی درست مدیریت نه گردیده و از فرصت به یک چالش عمده در راستای طولانی شدن بحران افغانستان مبدل گردید. یعنی عده زیادی از ملیت ها، زبان ها و

فرهنگ ها در افغانستان بستر رشد فردی و گروهی خود را در چوکات حکومت های مختلف در مخیله دیده و غرض حفظ آن خود را وابسته به حمایت غیر مشروع کشورهای مختلف حامی این گروه ها می بینند.

دوم، حقیقت که چانس موفقیت گزینه اول را در حد نازل نگه می دارد موقعیت جغرافیایی افغانستان است. افغانستان کشور محاط به خشکه و در بین کشورهای قرار دارد که بیشتر همکاری و وابستگی به قدرت های منطقه ای، همچون چین و روسیه دارد. همین طور، در جنوب، در همسایگی پاکستان که دوست استراتژیک چین و متحد استراتژیک امریکا تنها در قسمت مبارزه با تروریسم می باشد، در غرب با ایران که تاجایی رابطه استراتژیک با روسیه و چین دارد و رابطه تنش آلود با امریکا و اروپا داشته است. از طرف شمال به کشورهای آسیای مرکزی که رابطه استراتژیک با روسیه و ترکیه دارند. کشوری با ویژگی های یاد شده در چنین نقطه ای، نه از نگاه اقتصادی، فرهنگی و یا هم سیاسی و نظامی یک متحد استراتژیک با امریکا و اروپا باشد و حتی روش دیپلوماسی و نهادهای تعیین اهداف درازمدت در امریکا و اروپا در یکی دو دهه آینده به خود اجازه نمی دهد تا چنین کشوری، چون افغانستان، با چنین موقعیت از نگاه سیاسی، نظامی، اقتصادی و یا هم فرهنگی، را متحد خویش تعریف نماید. بنأ موجودیت امریکا و اروپا در افغانستان به تاسی از تعقیب منافع یکطرفه پیش می رود. فرصت باریک و کوچکی که در این گزینه من قسما می بینم تنها و مشروط به موفقیت امریکا و اروپا در احتمال تغییر رژیم ایران و اعمال نفوذ خویش در نهادهای ایرانی می باشد و این فرایند می تواند زمینه را به انتخاب افغانستان به صفت اعمال نفوذ در آسیای مرکزی مبدل و نهایتاً این فرصت میسر خواهد شد تا افغانستان بنا بر موقعیت جغرافیایی خود جایگاه همکار استراتژیک را در سیاست امریکا و اروپا کسب نماید. ولی با درک حقیقت ها و وقایع چند دهه

گذشته تغییر رژیم در آینده نزدیک تقریباً نا ممکن به نظر می رسد.

در اخیر مقاله چنین استنباط می گردد که موفقیت راه حل دومی یعنی راه حل بیرون رفت منطقه ای با حفظ رابطه متناسب با جهان غرب می تواند گزینه بهتر به قضیه افغانستان باشد و در موفقیت مشروط آن به اتخاذ یک سلسله اقدامات نیز می توان خوش بین بود.

با ملاحظه موقعیت جغرافیایی و ترکیب ملیتی، زبانی و فرهنگی افغانستان چنین راه حل واقع بینانه به نظر رسیده و نتیجتاً چانس موفقیت آن بلند می باشد. موفقیت این گزینه موجب اقدامات ذیل می باشد:

1. درک عمیق این راه حل در بین سیاسیون و جامعه افغانی،

2. کسب اعتماد منطقه ای در قسمت دولت و ملت افغانستان مبنی بر آمادگی کامل غرض پیشبرد زندگی صلح آمیز،

3. عقد مقررات همکاری منطقه ای در چوکات قواعد اجرایی با نظارت و تضمین کشورهای پر قدرت منطقه،

4. طرح پروژه های منطقه ای غرض رشد اعتماد بین المنطقه ای،

5. جلب و جذب سرمایه گذاری های منطقه ای و تعیین مارکیت برای صادرات افغانستان به کشورهای منطقه،

6. ملاحظه نگرانی های کشورهای منطقه در تعیین و تامین روابط با کشورهای دور از منطقه، امریکا و اروپا.

تفصیل این راه دومی و میکانیزم اجرایی آن را در مقاله بعدی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

سازمان مالی و پولی بین‌المللی

صندوق بین‌المللی پول

International Monetary Fund

اعطای وام به کشورهای در حال رشد

کشورهایی را که کسری موازنه پرداخت هایشان ناشی از افزایش بهای غلات وارداتی است نیز شامل شده است. موقتی بودن و خارج از کنترل بودن این کسری موازنه و نیز همکاری با صندوق برای یافتن راه حل مشکل موازنه پرداخت ها از شرایط اعطای این وام است.

تسهیلات مالی برای ذخایر احتیاطی به منظور تثبیت عواید صادراتی و جلوگیری از نوسانات بهای کالاهای صادراتی ممالک عضو اعطا می شود. کمک صندوق در اختیار کشور عضو قرار می گیرد تا کشور مزبور بتواند تعهداتش را در مقابل سازمان ها و قراردادهای حمایت از قیمت کالا انجام دهد.

تغییرات صندوق طی سه دهه

طی دهه 1960 صندوق توجه خود را به کشورهای در حال رشد افزایش داد و کوشش کرد با استفاده از سازوکارهای جدید، مشکل موقتی کاهش درآمدهای ارزی کشورهای در حال رشد را که ناشی از نوسانات قیمت فرآورده های اصلی بود از طریق اعطای نوعی وام جدید برطرف کند. صندوق در این راه دو روش جدید استقراض را معرفی کرد: "تسهیلات مالی جبرانی" (The Compensatory Financing Facility) و "تسهیلات مالی برای ذخایر احتیاطی کالاها" (The Buffer Stock Facility)

تسهیلات مالی جبرانی که در سال 1963 معرفی شد در اختیار کشورهای صادرکننده مواد خام اولیه است که موازنه پرداخت های آنها از ناحیه عواید صادراتی دچار مشکل می شود. در سال 1981 پوشش این تسهیلات

با فروپاشی سیستم ارزش اسمی ارز در دهه 1970، صندوق مجبور شد با توجه به الزامات سیستم نرخ ارز شناور، تغییرات و تعدیلاتی در اساسنامه خود ایجاد کند تا اختیارات قانونی خود را با شرایط جدید تطبیق دهد. اختیارات جدید، نقش نظارتی این سازمان را چندین برابر کرد. بدین صورت که نه تنها سیاست های ارزی کشورها را تحت نظارت قرار داد، بلکه دامنه نظارت خود را بر سیاست های اقتصادی کشورهایی که بر نرخ ارز اثر می گذارند نیز افزایش داد.

صندوق اقدام به تشکیل دو کمیته سیاستگذاری کرد که با شرکت اعضای کمتر اما در دفعات بیشتری نسبت به جلسات سالانه اعضای هیأت مدیره صندوق و بانک جهانی تشکیل می شد تا تصمیمات سریع تر و به موقع گرفته شود.

صندوق در بحران اواخر سال 1982 که کشورهای مقروض با مشکل پرداخت های وام های خود مواجه بودند، با همکاری و مشاوره با کشورهای مقروض و نیز کشورهای صنعتی و وام دهندگان رسمی و غیررسمی و نیز طراحی و اجرای برنامه های تعدیل در این کشورها و تجدید نظر در برنامه بازپرداخت وام ها فعالانه در تلاش بود. همچنان توجه به امکانات مالی جدیدی که از سال 1986 فراهم کرده است، قادر است برای کمک به کشورهای کم درآمد در برنامه های اقتصادی کلان و میان مدت خود وام های مناسب و آسانی در اختیار آنها قرار دهد. این وام که به تسهیلات تعدیل ساختاری معروف است با بهره نیم درصد و بازپرداخت ده ساله که پنج و نیم سال پس از دریافت شروع می شود، برای کمک به کشورهای کم درآمد دارای مشکل موازنه پرداخت اعطا می شود. علاوه بر این، صندوق از دسامبر 1987 یک نوع وام جدید برای برنامه های رشد اقتصادی و بر طرف کردن نیازهای میان مدت کشورهای در حال توسعه به نام تسهیلات تعدیل ساختاری گسترده معرفی کرد.

سیاست وام دهی صندوق بین المللی پول تابع این اصول است: هر دولتی که با یکی از پول های رایج وام می گیرد، موظف است به محض حل دشواری های پرداختی خود، وام را به نحوی بازپرداخت کند که دستیابی دیگر اعضا را به همان پول محدود نسازد؛ هر دولتی پیش از گرفتن وام باید راه های رفع مشکلات خود را چنان مشخص سازد که بتواند وام صندوق را در مدت سه تا پنج سال بازپرداخت کند (این مدت احتمالاً می تواند تا ده سال افزایش یابد).

اخیراً صندوق بین المللی پول در واکنش نسبت به درخواست های روزافزون برای اجرای اصلاحات، سخت گیری ها بیشتری در زمینه حساب رسی انجام می دهد. کشورهایی که خواهان دریافت پول و استقراض از این نهاد هستند باید حایز شرایط جدید باشند. این کشورها باید گزارش مالی را که در باره بانک مرکزی به چاپ می رسانند به تایید حسابرسان خارجی که از معیارهای بین المللی استفاده می کنند برسانند. این شرایط جدید که از خرداد ماه (جوزا) 1379 (جولای 2000) رسماً آغاز شده است در واکنش با ادعاهای مطرح شده و گزارش های غیرواقعی در باره ذخایر مالی بانک های مرکزی روسیه و اوکراین صورت گرفته است. قبلاً صندوق بین المللی پول هرگز نظارت حسابرس مستقل را شرط اعطای وام قرار نداده بود.

عملکرد صندوق

صندوق طی نیم قرن از تاریخ تاسیس خود دو مرحله را پشت سر گذاشته است: اولین مرحله تا تابستان 1973 ادامه داشت و دورانی بود که سیستم نرخ مبادله ارزی با ثبات، که وابسته به دالر بود، وجود داشت و شامل پرداخت وام های کوتاه مدت به کشورهای نیازمند برای حفظ قدرت یک ارز در مقابل ارزی دیگر می شد. دومین

می دانند و دلیلی هم نمی بینند که در امور مربوط به خود، نقشی برای صندوق قایل باشند.

در خلال دهه 1980، اعضای گروه هفت (امریکا، انگلستان، جاپان، فرانسه، کانادا، آلمان، ایتالیا) اقداماتی را برای سروسامان دادن به امر مدیریت نرخ ارز انجام دادند که به امضای موافقتنامه "پلازا" و "لوور" انجامید. صندوق بین المللی پول حتی در سطح نماینده یا ناظر در این موافقتنامه حضور نداشت. کشورهای عضو اتحادیه اروپا نیز لازم ندیدند که صندوق را در تشکیل سازوکار نرخ مبادله ارز اروپا مشارکت دهند. به طور خلاصه، صندوق بین المللی پول هرگز از سوی قطب توسعه یافته جهان جدی گرفته نمی شود. علاوه بر این، کشورهای صنعتی به موازات کشورهای در حال توسعه، سعی به کارگیری سیاست های اقتصادی مناسب و هماهنگ و حذف محدودیت های تجاری و یارانه روی کالاهای صادراتی خود نکرده اند؛ در نتیجه بسیاری از دستاورد های گذشته کشورهای در حال توسعه نیز از بین رفته است.

از طرف دیگر، کشورهای صنعتی که عملکرد نظام اقتصادی فعلی جهان را به نفع خود می دانند، از هرگونه تغییر در نظام و اجابت خواسته های کشورهای در حال توسعه امتناع می ورزند؛ البته نمی توان کوتاهی و قصور کشورهای در حال توسعه را در تحکیم این رابطه یک جانبه و استثمارگری انکار کرد. برای بسیاری از دولتمردان این کشورها، این توهم که رشد اقتصادی تنها با تکیه بر ابرقدرت ها قابل حصول است، به عنوان یک واقعیت پذیرفته شده است. از این رو هیچ گونه تلاشی جدی برای تغییر وضعیت خود، از طریق به کارگیری امکانات واقعی شان به عمل نمی آورند.

نقش صندوق در جهان در حال توسعه نیز مبهم است. بحران مالی مکزیکی نشان داد که تلاش صندوق

مرحله عملیات صندوق زمانی آغاز گردید که نرخ ارز شناور شد و صندوق به اعضا فشار آورد تا از تبدیل ارزهای خود به ارزهای شناور تبعیت کنند و تاکنون 62 کشور قبول کرده اند که پول ملی آنان بدون هیچ محدودیتی به ارز کشورهای عضو تبدیل شود تا آن را به عنوان کمک مالی کوتاه مدت و میان مدت در اختیار کشورهای که دچار مشکل عدم توازن در ترازپرداختها و همچنین نیازمند به ارز خارجی هستند قرار دهد.

صندوق اعتقاد دارد که در جلوگیری از بروز بحران های اقتصادی در جهان نقش عمده ای داشته است. از جمله آنها بحران بدیهی ها در اوایل سال 1980 بود که می توانست سیستم مالی جهان را تا لبه سقوط بکشانند و صندوق آن را تحت کنترل درآورد.

از انتقاداتی که بر عملکرد صندوق وارد است یکی این است که شکاف بین اهداف اولیه صندوق و عملکرد آن در حال حاضر به قدری است که پول به حیث عاملی در جهت تضمین بازپرداخت سایر وام ها درآمده و اعطای وام، بر اساس نیاز نیازمندترین کشورها نیست؛ زیرا اعضا چه فقیر و چه غنی می توانند از تسهیلات مالی صندوق استفاده کنند و مدت بازپرداخت آن برای همه مساوی است. انتقاد به این مساله از طرف کشورهای جهان سوم به علت اندک بودن آنها (تنها نیم آرا را دارند) همواره بدون پاسخ می ماند. از طرف دیگر چون سیاست صندوق بر اساس وام دهی کوتاه مدت و میان مدت است به بازگشت سریع منابع مالی تمایل بیشتری وجود دارد تا به نیازهای بلندمدت کشورهای فقیر. بعلاوه، وام ها به کشورهای پرداخت می شود که با سرمایه داری جهانی پیوند خورده باشند و بتوانند نیازهای غرب را تامین کنند.

اقتصادهای مرفه جهان، امروزه دیگر نه وامی از صندوق می گیرند و نه خودرا ملزم به پیروی از نصایح آن

برای حل بحران، فاقد برنامه ریزی قبلی بود و برخی معتقدند که صندوق در کمک به حل بحران از حدود تعیین شده خود برای حمایت مالی از یک کشور فراتر رفت.

بحران سال 1994 مکزیک به کاهش نرخ بهره در امریکا- به منظور مبارزه با رکود سال های 1990- 1991 این کشور- و جریان یافتن این سرمایه هابه طرف مکزیک، سرمایه گذاری در آن کشور و معکوس شدن این جریان (افزایش نرخ بهره در امریکا) مربوط می شود. آزادسازی بخش مالی و فقدان محدودیت برای ورود سرمایه های خارجی، کشور مکزیک را با حجم زیادی از بدهی های خارجی مواجه ساخت. بیشتر صاحب نظران ریشه اصلی بحران را در گسترش بی رویه اعتبارات می دانند و صندوق بین المللی پول را به دلیل توصیه های آن در اجرای سیاست های تعدیل همچون ادغام کشورها در نظام سرمایه داری جهانی، آزادسازی قیمت ها، جذب سرمایه های خارجی به هر قیمت ممکن و گشودن بازارهای کشور به روی واردات، از عوامل ایجاد بحران در مکزیک می دانند. بحران در آسیای جنوب شرقی نیز از چنین شباهت هایی برخوردار بود.

برای رفع مشکل مکزیک مقامات صندوق با حمایت امریکا، که علاقه خاصی به موضوع داشت، تسهیلات کوتاه مدتی بالغ بر 17.8 میلیارد دلار در اختیار مکزیک قرار دادند. اعطای چنین وامی به یک کشور در حال توسعه از سوی صندوق، عملی کم سابقه بود که عدم پای بندی به مقررات این نهاد بین المللی را نشان داد. این سیاست زدگی نسبت به کشورهای سابقاً کمونیست نیز آشکار است.

اصول تعدیل اقتصادی

صندوق بین المللی پول و یا بانک جهانی برای کمک و ارایه وام به کشورهای در حال توسعه شرایطی را وضع کردند که برخی از صاحب نظران اقتصادی از آن به عنوان اصول تعدیل اقتصادی یاد می کنند. این شرایط اجمالاً شامل موارد زیر می شود:

1. کاهش ارزش پول ملی. تضعیف یا کاهش ارزش پول ملی به عنوان ابزاری برای اصلاح کسری تراز- پرداخت ها در یک سیستم ثابت ارزی به کار می رود. ارزش پول ملی یک کشور در برخی موارد تا 200 درصد نسبت به دالر امریکایی در عرض یک سال کاهش داشته است. یکی از مصوبات کنفرانس برتن وودز در سال 1944 این بود که دالر امریکا به دلیل این که از ثبات بیشتری برخوردار بود، به عنوان نرخ رسمی این دو نهاد بین المللی انتخاب شود و در راستای تثبیت نرخ ارز با به کار بردن شیوه های مختلف، اقدامات لازم را انجام دهند.

2. سیاست خصوصی سازی. در باب واگذاری بنگاه های دولتی به بخش خصوصی و نیز آزادسازی اقتصادی چنین استدلال می شود که در بنگاه های دولتی مدیران و کارگران به جهات مختلف، انگیزه برای کار و فعالیت جدی ندارند؛ چرا که دولت ضمن تامین آینده بنگاه و کارکنان آن، در صورت بروز مشکلات نیز با اعطای یارانه به کمک آنها خواهد شتافت. عدم نگرانی و دغدغه خاطر در مورد آینده و وجود اطمینان خاطر نسبت به حمایت های دولت، مسئولان بنگاه و کارگزاران آن را از تلاش و برنامه ریزی دقیق باز می دارد؛ لذا توصیه می کند بنگاه دولتی به بخش خصوصی و بازار رقابت سپرده شود تا انگیزه تلاش و تحرک اساسی در آن پدید آید. سیاست خصوصی سازی، همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، و

سیاست کاهش ارزش پول بتوان تقاضای خارجی برای کالای داخلی را افزایش داد و در نتیجه آن درآمد صادراتی کشور را بالا برد و از این رهگذر امکان برنامه ریزی و گسترش تولیدات داخلی را فراهم کرد.

علاوه بر شرایط فوق، صندوق بین المللی پول و بانک جهانی در مراحل اجرا نیز شرایطی را برای کمک و اعطای وام به کشورهای در حال توسعه اعمال می کنند. زمان بندی مجدد بدهی ها نیز اغلب مشروط به امضای دولت بدهکار در مورد موافقت با برنامه صندوق است.

یادآوری این نکته لازم است که برای صندوق نقشی در زمینه اشاعه تعدیلات ساختاری و خصوصی سازی، که برای ادغام کشورهای رو به رشد در اقتصاد جهانی انجام می شود، در نظر گرفته نشده است؛ زیرا توسعه یک مقوله بلند مدت است در حالی که صندوق اساساً مسؤول رفع بحران های مالی کوتاه مدت و زودگذر است و با این موضوع همچون یک عدم تعادل موقت برخورد می کند و به جای آن به نارسایی های ریشه دار و عمیق در فرایند تولید پردازد پیوسته به کاهش کسری بودجه و کنترل حجم پول تاکید می کند.

"سازمان های مالی و پولی بین المللی"
اثر دکتر مهدی ابراهیمی

ادامه دارد.

آموزشی را در بر می گیرد؛ به طوری که بعضی از کشورها از جمله ایران که سیاست تعدیل اقتصادی را در پیش گرفتند حتی به خصوصی سازی مراکز آموزشی نیز اقدام کردند.

3. سیاست کاهش هزینه ها و کاهش نقش دولت در اقتصاد. هدف از این سیاست این است که بخش های اقتصادی بتوانند با استقلال لازم و بدون کمک دولت به تولید پرداخته، تنها متکی به تلاش و تحرک خود باشند و ناگزیر از همه امکانات موجود برای نیل به کارآیی بیشتر استفاده کنند. در واقع دولت ناظر صحنه باشد و در زمان بحران با دخالت های موقت در جهت فرونشانی بحران اقدام کند.

4. سیاست ایجاد تسهیل برای سرمایه گذاری خارجی. هدف از اتخاذ چنین سیاستی تامین سرمایه مورد نیاز کشورهای جهان سوم برای اجرای برنامه های توسعه و عمران است؛ زیرا به دلیل پایین بودن تولید ناخالص ملی، تولید سرانه و بازده تولید و نیز بالا بودن میل به مصرف و پایین بودن میزان پس انداز، امکان تامین سرمایه از داخل وجود ندارد.

5. سیاست تسهیل بازرگانی آزاد. زیر بنای فکری و نظری این سیاست در واقع نظریه مزیت نسبی "ریکاردو" در عرصه تجارت خارجی است. در این نظریه فرض بر این است که در یک نظام بازرگانی آزاد طرف های تجاری همگی دارای منافع هستند؛ بنابراین به نفع همه کشورها است که به نظام تجارت آزاد وفادار باشند.

6. ثبات سطوح دستمزدها. هدف از اجرای این سیاست، کاهش قیمت تمام شد کالاهای داخلی است تا با همراهی سیاست های دیگر، از جمله

سید جمال الدین افغانی از افسانه تا حقیقت

(ع.ب. جهانی)

(قسمت سوم)

با وجود این نوشته محمود طرزی، که شاهد عینی مجالس سید بوده است، یکی از مشهورترین ایران شناس و مستشرق ادوارد براون Edward Browne می نویسد: "بنا به آنچه خود گفته است، سیدمحمدجمال الدین در روستای اسعد آبد کنر، یکی از توابع کابل، در سال ۱۲۵۴ هـ ۱۸۳۸-۳۹ متولد شد. پدرش سید صفدر بود که خود را از اعقاب حسین بن علی (ع) نوه پیامبر؟ می دانست..."

در هجده سالگی دیداری از هند کرده، یک سال و چند ماه در آن سامان اقامت گزید و طی این مدت پاره ای علوم اروپایی و روش های آنها را فراگرفت. از هند عزم سفر مکه کرده، این سفر را به فراغت خاطر رهسپار گشت و در سال ۱۲۷۳ هـ مطابق ۱۸۵۷ به این شهر مقدس رسید. پس از آن به موطنش باز گشت. به خدمت دولت محمدخان (دوست محمدخان) در آمد و او را در نبرد هرات، که در اشغال برادر زاده و دامادش سلطان احمدشاه بود، همراهی نمود". ادوارد براون، انقلاب مشروطیت ایران ص ۲۴

سید جمال الدین افغانی از افسانه تا حقیقت

علتی که باعث ابهامات و افسانه پردازی در زندگی، کارنامه ها و آثار سید جمال الدین گردیده، نبودن سوانح دقیق اوست. کاری که جمال الدین افغانی باید می کرد، و این همه ابهامات را رفع می نمود؛ قصداً انجام نداده است. این ابهام حتی در زندگی سید هم موجود بود. حتی وقتی در باره هویت اصلی او سوال می شد آن جناب بعضاً جدی و عصبانی می گردید. محمود طرزی در خاطرات خود می نویسد، که یک روز در اقامتگاه سید، که ارباب دانش هم موجود بودند، شخصی از سید در باره کجایی بودن او سوال نمود. سید فرمودند: "خوب است! افغانی مرا افغانی نگوید، ایرانی مرا ایرانی نداند، ترکی مرا ترکی، اروپایی مرا اروپایی نشناسد، اما کدام پدر سوخته در دنیا خواهد بود که جرأت کرده بگوید: جمال الدین از نسل آدم و حوا نیست؟" مقالات محمودطرزی ص ۳۶۰

است. وقتی نویسنده کتاب سوانح سید از ایشان می خواهد که درباره خاطرات زندگانی خود سخنی بگوید سید درخواست او را با نرمش خاصی رد می کند و می گوید که فایده ای بر آن مرتب نیست. معلوم می گردد که نویسنده سوانح سید جمال الدین همه معلوماتی را که در کتاب خود آورده از گفته های سید بوده است. مولف می نویسد که سید در وقت محاصره هرات از طرف امیر دوست محمدخان با امیر همراهی می کرد. این ادعا، حتی اگر از خاطرات شخص سید گرفته شده باشد، سخت قابل تأمل است. زیرا ادعای بودن سید در آن واقعات با معلوماتی که سید در باره محاصره هرات از طرف امیر و جنگ های آن وقت در کتاب تتمت البیان ارایه می دارد تطابق نمی کند. و ما این موضوع را قبل از این اشاره نموده ایم. مخزومی محمدشاه می نویسد که بعد از وفات امیرمحمدافضل خان، امارت کابل به برادر سکه او، محمداعظم خان رسید. و مقام و منزلت سید در نزد امیر جدید بلند رفت و سید را به حیث صدراعظم مقرر نمود و برخلاف رسم اسلاف خود با سید در هر کار مشوره می نمود و بر او اعتماد کامل داشت. د افغانی سید جمال الدین خاطرات ص ۱۵

ما قبلاً و به استناد نامه های امیر محمداعظم خان، نشان دادیم که سید، برخلاف ادعای مخزومی، در دربار محمداعظم خان تقریباً هیچ مقام قابل توجه حکومتی نداشت و امیر می خواست که شر سید را از سر خود کم کند. وقتی امیر شیرعلی خان به قدرت رسید راه سلف خود را تعقیب کرد و سید را از افغانستان اخراج نمود.

مخزومی می نویسد که سید بعداً به هند رفت و، طبق نوشته او، انگلیس ها هم به او اجازه اقامت در هند را ندادند و سید مجبور به رفتن اروپا شد. مخزومی می نویسد که "سید در اروپا هم آرام نه نشست و پالیسی های انگلیس ها را دایماً انتقاد می نمود. سید خصوصاً بر پالیسی های صدراعظم برتانیه، گلاستون، در زمینه سودان انتقاد های تند می کرد و در روزنامه ها و جراید بر پالیسی های غلط حکومت برتانیه، خصوصاً در قبال تحریک مهدی در سودان (۱) انتقاد می کرد.

اولاً، در حالی که، سید در هیچ سند تاریخی اسمی از کشور متبوع خود را نگرفته، براون به اساس کدام گفته سید این ادعای بزرگ را می نماید؟ اگر چنین می بود، به گفته محمود طرزی، در مجلس سید به چنین سوالی حاجتی پیدا نمی شد و همه جنجال حل بود. دوم این که سید سفرهای خود را از نوزده سالگی آغاز نموده؛ پنج سال دوام داده و اسم هیچ کشوری را نگرفته است. براون این ادعا را، که سید در ۱۸ سالگی دیداری از هند نموده و در آنجا علوم اروپایی را یاد گرفت به اساس کدام متن تاریخی می نماید معلوم نیست. و سوم این که سید در محاربه هرات، بین دوست محمدخان و داماد او سلطان احمدخان، به هیچ وجه حضور نداشت. و ما دلیل عدم حضور سید را قبلاً ذکر نموده ایم. و همچنان اگر سید در محاصره هرات، از طرف دوست محمدخان، حضور می داشت و یا از آوان جوانی به دربار دوست محمدخان می پیوست در کتاب تتمت البیان، سلطان احمد خان، برادرزاده امیر را پسرکاکا و داماد امیر معرفی نمی نمود. سید در کتاب فوق الذکر در زمینه می نگارد: "فَعَيْنَ الشَّاهِ سلطان احمدخان ابن عم الامير و صهره و الياً علی هرات باستصواب الانگلیزی و شرط علیه ان يضرب السكة و يقرأ الخطبة بأسمه... ص ۱۲۶ چاپ عربی (شاه، سلطان احمدخان، پسر کاکای امیر و داماد او را، به اثر صوابدید و فیصله انگلیس ها والی هرات مقرر نمود؛ و بر والی شرط نهاد که سکه را به نام شاه زده و خطبه را به اسم او بخواند. جهانی) در ترجمه فارسی متن مذکور محمدامین خوگیانی سلطان احمدخان را کاکا و خسر امیر خوانده اند.

مفصل ترین سوانح سید جمال الدین افغانی را، یکی از مخلصان او، بنام مخزومی محمدباشاه، تحت عنوان "د سید جمال الدین خاطرات او په هغوی کی په جمله توگه د ده افکار و آراء" به لسان عربی، به رشته تحریر کشیده است که محمدشاه ارشاد آن را به پښتو ترجمه نموده است. متأسفانه در این کتاب با مبالغه هایی مواجه می شویم که شاید باعث به وجود آمدن افسانه سازی های بعدی گردیده باشند.

مولف، در صفحه اول کتاب، ادعا دارد که از سال ۱۸۹۲ تا سال ۱۸۹۷، که سال وفات سید است، با وی محشور بوده

بالاخره لاردر سالیزبوری، وزیرخارجه بریتانیه و چرچل مجبور شدند که سید را به لندن دعوت نمایند و در باره ظهور مهدی از او سوالاتی نمایند. سید به لندن رفت و در آنجا بر غلطی های سیاست انگلستان روشنی انداخت و خصوصاً سلوک آنها را در برابر ممالک اسلامی، و بخصوص مصر را انتقاد نمود. بعداً سالیزبوری سخن را کوتاه نموده و جمال الدین را گفت:

حکومت برتانیه شما را تقدیر می نماید و مطابق به نظریات شما با حکومت های اسلامی روش خود را بهتر خواهیم ساخت و حکومت بریتانیه ضمناً تصمیم گرفته است تا شما را به حیث سلطان سودان به آن کشور بفرستد. شما باید در آنجا ریشه جنبش مهدی را از بیخ بکشید و راه را برای اصلاحات بریتانیه هموار خواهی کرد.

جمال الدین در جواب گفت. این یک تکلیف عجیب است و یک غلطی سیاسی دیگر سیاست شما را نشان می دهد. جناب لاردر به من اجازه بدهید از شما سوال کنم سودان ملک شما است که طبق خواست خود به آنجا سلطان می فرستید؟

مصر از مصری ها است و سودان یک جزء آن است و این حق خلیفه اعظم، اعلیحضرت سلطان است و او هنوز زنده است و این حق با اوست که در باره مصر و سودان چنین فیصله ها نماید. سلطان آنقدر قوت مادی و معنوی و لشکر دارد که می تواند هر گونه مشکل را حل و هر فتنه ای را خاموش بسازد. و در جهان اسلام و در سایر نقاط جهان امنیت را قایم بسازد...

لاردر سالیزبوری به قسمی حیران و مبهوت شد مثلی که یک صدمه ای بزرگی را دیده و ضربه ای سختی خورده باشد و هیچ تکلمی کرده نمی توانست. او انتظار داشت که سید باید در برابر این پیشنهاد بریتانیه، که بدون کدام تکلیف، حکومت سودان را به دست می آورد سجده شکر و امتنان را بجا خواهد کرد. ولی وقتی دید که همت سید جمال الدین بلند تر از آن است که گرفتار این دام های پر از حيله ها گردد و این دام باید برای گرفتن مرغ دیگری انداخته شود. سالیزبوری کلماتی را بر زبان آورد که از آن چنین مستفاد می شد که ما در باره این غور خواهیم نمود. د افغانی سید جمال الدین خاطرات ص ۳۵-۳۶

مجلسی که مخزومی به آن اشاره می نماید و تفصیل بسیار زیاد داده است. در آن لاردر سالیزبوری اصلاً اشتراک نداشت؛ به وسیله بلنت، با چرچل وزیر دولت در مسایل هند، ترتیب داده شده بود. Wilfrid Blunt ویلفرید بلنت یک ژورنالیست و نویسنده چیره دست و مشهور انگلستان بود و ضمناً به یک خانواده اشرافی انگلستان تعلق داشت. هم از طریق مسلک خود ژورنالیزم و هم از طریق ارتباطات خانوادگی خود با وزراء و مقامات بلند رتبه انگلستان ارتباط داشت. چون دارای افکار بسیار آزاد و متمایل به چپ گرایی بود با سید جمال الدین ارتباط پیدا کرده بود.

بین سید جمال الدین و مقامات بلند پایه حکومت انگلستان اصلاً دو مجلس اتفاق افتاده. نیکی کیدی به حواله یادداشت های بلنت، که این مجلس توسط او و درخانه او ترتیب داده شده بود، و طبعاً خود بلنت هم در آن حضور داشت، در باره می نویسد: "به تاریخ ۶ جولای سال ۱۸۸۵

۱: محمد احمد مهدی ۱۸۴۴-۱۸۸۵ کسی بود که در خاک سودان در سال ۱۸۸۱ به مقابل حکومت مصر و نفوذ خارجی ها، خاصاً غیر مسلمین قیام را آغاز نمود. حکومت سودان در آن وقت از طرف حکومت مصر اداره می شد و حکومت مصر تحت اثر مستقیم دولت عثمانی بود و خدیو و یا پاشای مصر، که حکمران آنجا گفته می شد، از خلافت اوامر را دریافت می داشت. محمد احمد ابن السید عبدالله، که یک جوان مذهبی بود و در آوان جوانی به تصوف گراییده بود؛ در سال های اخیر سده سی قرن نوزده بر ضد فساد و حکومتی که تحت حمایت مستقیم قوای خارجی اروپایی می باشد قیام را آغاز نمود و خود را مهدی نامید که مأمور به ریشه کن کردن فساد و آزاد ساختن کشور خود از نفوذ کفار بوده است. در ظرف چهارسال موفقیت های بس بزرگ نظامی را به دست آورد و آوازه موفقیت های جنگی او در تمام قاره اروپا طنین انداز بود. در سال ۱۸۴۴ لشکر ۸۰۰۰ نفری انگلیس ها را به کلی تارو مار ساخت و جنرال جورج گوردون را کشت. مهدی سودان را آزاد نمود و خود را خلیفه مسلمین نامید. دوره زمامداری و حکومت اسلامی مهدی کوتاه بود و در کمتر از یک سال از تب شدید وفات نمود.

افغانستان بلکه از راه دیگر حمله کنید؛ و خواهید دید که ملاها با شما متحد شده و برضد روس ها جهاد را اعلان خواهند نمود» Keddie pp 251-252

نیکی کیدی می نویسد که به تاریخ ۳۰ ماه جولای وکیل پارلمان و دیپلمات، سرهزری درومند وولف Sir Henry Drummond Wolf در خانه بلنت، به ملاقات سید جمال الدین رفت و بلنت از این ملاقات چنین راپور می دهد:

"نکات اساسی که وولف با جمال الدین در باره آن بحث نمود یکی پیشنهاد قبول نمودن از طرف مهدی، خلافت سلطان عثمانی بود. جمال الدین در جواب گفت که قبول نمودن این پیشنهاد نه برای مهدی و نه برای اخلاف او متصور است؛ بلکه آنها باید یکدیگر را به رسمیت بشناسند طوری که سلطان عثمانی سلطان مراکش را به رسمیت شناخته اند؛ و آنهم در صورتی امکان پذیر است که بریتانیه از مصر خارج شود و یک حکومت اسلامی در مصر رویکار آید. در آن صورت از سودانی ها هیچ خطری متوجه نخواهد بود... بعد از آن در باره خارج شدن قوای بریتانیه از مصر یک مباحثه طولانی صورت گرفت. وولف گفت بیسمارک به وزارت خارجه برتانیه اطلاع داده است که در صورت خارج شدن قوای برتانیه از مصر او مداخله فرانسه در آن دیار را منظور خواهد نمود. فرانسه در مصر به عساکر ترکیه اجازه نخواهد داد در این صورت مصر از طرف فرانسه اشغال خواهد شد. در نتیجه به عوض برتانیه فرانسه مصر را اشغال خواهد کرد. سید این نظریه را قبول نکرد زیرا او از مطبوعات و جریانات فرانسه اطلاع داشت که این چنین وضع هیچ وقت رخ نخواهد داد. در آخر مجلس سید و وولف بر این نکته موافقه نمود که اگر بریتانیه با اعلان نمودن تقسیم اوقات خارج نمودن قوای خود از مصر راضی شد در آن صورت با سلطان عثمانی پروگرام ترتیبات خروج قوای خود را شریک خواهد کرد. بعد از آن مسله تجارت غلامان در سودان مطرح شد. جمال الدین گفت این غیر ممکن است که در افریقای مرکزی از گرفتن غلامان قبایل بت پرست جلوگیری شود البته مهدی شاید از گرفتن و فروختن اتباع حبشه جلوگیری کند. او با انگلستان و مصر در این مسله و همچنین مسایل تجارتي بحث خواهد نمود. این

راندولف چرچل Randolph Churchill وزیر خارجه دولت در امور هند برایم گفت به یک مشکل سخت دچار است و آن این که می خواهد بفهمد که امیر افغانستان چه قسم یک بازی را آغاز نموده و از من خواست تا در زمینه اطلاعاتی را تهیه بدارم. من پیشنهاد نمودم که سید جمال الدین را از پاریس بخواهیم و موضوع افغانستان و موضوع مصر را با او مطرح کنیم. چرچل بسیار خوشحال شد و گفت می خواهد در خانه من اورا ببیند."

نیکی کیدی می نویسد: "جمال الدین، در اواخر ماه جولای سال ۱۸۸۵ به انگلستان رفت. قبل از رسیدن جمال الدین به انگلستان، بلنت با چرچل ملاقات نمود و او وعده داد که به ملاقات جمال الدین خواهد آمد. بلنت چرچل را گفت که جمال الدین در لیست سیاه بریتانیه است و دشمن انگلستان است؛ البته اگر چنین نمی بود به درد ما هم نمی خورد. روز دیگر چرچل به خانه بلنت آمد و بلنت در باره این ملاقات چنین می نویسد:

"در مابین سایر موضوعات جمال الدین گفت که به سه علت مسلمانان هند از حکومت بریتانیه ناراض هستند. اول این که شما امپراتوری دهلی را تباہ ساختید دوم این که شما به امامان، موءذنان و نگهبانان مساجد هیچ تنخواهی مقرر نه نمودید، در حالی که روس ها این کار را می کنند. شما ملکیت های اوقاف را به حال خود گذاشتید و اماکن مقدس را ترمیم نکردید... و سوم این که شما مسلمانان را به مقامات بلند مقرر ننمودید... ما از اینگلیند نسبت به روس ها زیات تر ضرر دیده ایم؛ مگر در حال حاضر روسیه خطرناک تر است... اگر روس ها پنج سال دیگر در مرو باقی بمانند نه افغانستان، نه ایران، نه اناطولیہ و نه هندوستان باقی خواهد ماند... شما باید با اسلام، با افغان ها، با ایرانی ها، با ترکان، با مصریان و با عربان اتحاد کنید. شما باید روس ها را مجبور سازید که از مرو برآیند و تا بحیره کسپین عقب نشینی کنند. اگر می خواهید که با مسلمانان اتحاد کنید شما باید از مصر خارج شوید... وقتی در مصر حکومت اسلامی رویکار شود از طرف مهدی هیچ خطری نیست... اگر روس ها پنج سال دیگر در مرو بمانند دیگر دیر خواهد بود. شما باید بر آنها نه از راه

برای سلطان مشکل نخواهد بود که در باره مصر به گرفتن بعضی ترتیبات رضایت نمایند و اگر لازم باشد جمال الدین به قسطنطنیه خواهد رفت... "Ibid pp 251-252

قسمی که دیده می شود در مجلس اول سید، در خانه بلنت با چرچل دیدار نموده؛ و برخلاف ادعای سوانح نگار مخزومی محمد باشا، سالیزبوری اصلاً در مجلس حضور نداشت. و در مجلس دوم، که نسبتاً به تفصیل و در باره موضوعات متنوع بحث صورت گرفته است، سید، بلنت و وولف اشتراک ورزیده اند. بلنت، به حیث مهماندار و ژورنالیست، راپور مفصل این هر دو مجلس را نگاشته و در هر دوی آن مسله سلطنت بخشیدن سودان به سید جمال الدین نه وجود دارد و نه به آن اشاره ای صورت گرفته است.

مخزومی محمد باشا از این مجالس هیچ اطلاعی در دست نداشت و اگر اطلاع می داشت از سلطان شدن سید در سودان سخنی به میان نمی آورد و نه اسم لارد سالیزبوری را، که هیچ وقت با سید دیداری بهم نرسانیده بود، بر زبان می آورد. طبیعی است که این راپور را سید به سوانح نگار و مخلص خود مخزومی داده اند. و مخزومی باشا هم، که به سید، تا سرحد پرستش، اخلاص داشت، این اظهارات سید را قبول نموده و در زمینه هیچ فکری از خود به خرج نداده است که بریتانیه، با تمام عظمت و دستگاه نظامی و سیاستمداران مجرب قرون، چطور پیشنهاد چنین تاج بخشی غیر ممکن را می نماید؛ و آن هم به دشمنی که، طبق گفته بلنت، در لیست های سیاه بریتانیه شامل بوده است.

جای تعجب است که مستشرق و ایران شناس مشهور ادوارد براون Edward G. Browne هم می نویسد که در این مجالس، به نظر او، لاد سالیزبوری Lord Salisbury هم شرکت نموده بود و خواستار اطلاع از نظریاتش در مورد "مهدی" برخاسته در سودان و خاصه امکان سازش با وی بودند با او مذاکره کردند. در حالی که شخص بلنت، که هر دو مجلس به ابتکار او و در خانه او صورت گرفته، اسمی از سالیزبوری را نمی گیرد. براون، انقلاب مشروطیت ایران ص ۲۸

نویسنده مقدمه ترجمه کتاب تتمت البیان سید جمال الدین افغانی، محمدامین خوگیانی، شاید به پیروی مخزومی محمدباشاه، می نویسد که سید جمال الدین در عهد حکومت امیر محمداعظم خان به رتبه ریاست وزراء ترقی یافت و سن او از ۲۷ تجاوز می کرد. وصول این رتبه عالی در دل امیر محبوبیتی را حاصل نموده محل اعتماد کامل او گشت. با سید در تمام امور مشوره و مفاهمه به عمل می آورد. تتمت البیان فی تاریخ الافغان ص ۱۲

دلچسپ این است که محمدباشاه مخزومی هم می نویسد که "شاه ایران، ناصرالدین شاه قاجار، سید را از پاریس به تهران دعوت نمود. وقتی سید به اصفهان رسید از طرف والی اصفهان به گرمی استقبال شد و شاه ایران سید را به حیث وزیر حربیه مقرر نمود و بر علاوه این او را مستشار مخصوص حضور مقرر کرد و در هر امری با سید مشوره می کرد. سید هر دو وظیفه را به خوبی به انجام می رساند. سید در عین زمان به یک لهجه سخت و صریح به شاه پیشنهاد نمود که باید در سیستم کهن اداری ایران تغییرات آورده شود. همه امور کهنه را از بین باید برد و مردم را در امور حکومتی حصه باید داد.

همه مقامات رسمی و علمای ایران به دور سید جمال الدین جمع شدند و سوگند یاد نمودند که به امر او جان خودها را فدا خواهند نمود و او باید مفکوره های اصلاحی خود را جامه عمل بپوشاند. البته سید به آنها فهماند که باید آهسته حرکت نمود و قانون پیشرفت تدریجی را مراعات باید کرد. وقتی ناصرالدین شاه محبوبیت سید را دید و مشاهده نمود که به دور او مردم جمع شده و قلب های مردم را تسخیر نموده است از او بترسید و در مقابل سید رویه خود را تغییر داد. سید جمال الدین متوجه این حقیقت شد و از شاه اجازه سفر خواست. شاه هم اجازه داد و سید به طرف ماسکو و لنینگراد حرکت نمود. د افغانی سید جمال الدین خاطرات ص ۳۸

هیچ یکی از محققین و مورخین افغانستان بر این نکته تبصره ای ننموده و اشاره ای هم نکرده اند که در تاریخ ایران

گاهی چنین واقع شده که علمای شیعه ایران، که در مقابل سنی ها به تعصب و تنگ نظری مشهورند، به دور کدام عالم اهل تسنن جمع شده باشند. نه تنها گفتار او را گوش بدهند، از او حمایت کنند بلکه وعده بسپارند که به امر او جان های خود را فدا خواهند نمود.

محمدامین خوگیانی در مقدمه تتمت البیان می نویسد "سید ابتداء به امریکا رفته در اطراف قوانین مشروطه آنجا؟؟؟ مطالعات نمود (سید هیچ وقت به امریکا سفر ننموده و در امریکا هیچ وقت نظام مشروطه موجود نبود. امریکا دارای نظام جمهوری بود و هست) پس از چندی به لندن آمده با مشاهیر و حکماء آنجا ملاقات ها نموده شهرت علم و فضل خود را آنجا گذاشته به پاریس آمد و شیخ محمدعبد در آنجا با سید ملاقی شده و مقام علمی سید در اروپا به انتهای شهرت رسید...

بعد از آن تلگراف شاه ایران، که او را به ایران دعوت می کرد، به سید رسید و او به صوب ایران حرکت نمود. از طرف شاه و مامورین بزرگ و اهالی و علماء استقبال از او به عمل آمد. شاه در دربار عام و مجالس خصوصی و به حضور شاهزادگان به فکر و تدبیر، علم و سیاست سید تحسین ها می کرد. اخیراً سید را به رتبه وزارت حربیه مقرر نمود و در نظر داشت که او را به صدارت عظمی انتخاب نماید. زمانی که از روی معلومات علمی و ترقیات فکری اثر و اعتبار او در ایران به حدی ترقی نمود که خانه او مرجع اهل علم و اهل فضل و ارباب و جاهت گشت؛ شاه خایف گردید... " تتمت البیان ص ۴۱-۴۲

عجیب است! هیچ محقق و هیچ مورخ افغانستان بر این نوشته ها اعتراض نه کرده و این سوال را مطرح ننموده اند که در زمان پادشاهی ۵۰ ساله ناصرالدین شاه قاجار به اسم جمال الدین وزیر حربیه ای موجود بود؟ و آیا در طول حکمرانی تقریباً ۱۵۰ ساله سلاله قاجار وزیر حربیه ای به نام جمال الدین وجود داشته است؟ آیا ممکن است کسی، یک زمانی، در افغانستان صدراعظم باشد ولی، با وجود این سابقه، شاه مستبد و ضمناً شیعه متعصب ایران او را به حیث

وزیر حربیه و مشاور مقرر کند؟ اگر کسی، بر متون فوق الذکر، کدام وقت، اعتراض نموده باشد و من ندیده و نه خوانده باشم بیخبری بنده را به لطف خود ببخشید.

سید از تهران به روسیه می رود. در آنجا با استقبال گرم مقامات روبرو می شود. تزار، که مخزومی محمدپاشاه او را قیصر می خواند، از او استقبال شایانی نمود و سخن های او را به دقت می شنید. مخزومی می نویسد "بعد از مکالمه مفصل، قیصر از سید سوال نمود که به کدام علت از ناصرالدین شاه ناراض و مخالف او شدی. سید در باب مشروطه نظر خود را به قیصر گفت و در باره لزوم قایم نمودن چنین نظامی سخنرانی نمود. سید گفت که ناصرالدین شاه مخالف چنین نظام بود و بر او بی اعتماد شد.

قیصر گفت من شاه را حق به جانب می دانم زیرا هیچ پادشاه راضی نخواهد شد که دهقان قلمرو او بر او حاکم شود.

جمال الدین به جرأت و فصاحت جواب داد و گفت اعلیحضرت قیصر! من به این عقیده هستم که دوام و بقای تخت پادشاه مربوط به این است که میلیون ها زارعین دوست و مخلص او باشند. نه این که دشمنان او باشند و در کمین فرصت نشسته و دل های شان پر از کینه و دشمنی پادشاه باشند. در این وقت در چهره قیصر نشانه های قهر و غضب معلوم شد. پیشانی اش ترش شد و از مجلس بلند شده با وضعیت بسیار سرد با سید جمال الدین خدا حافظی نمود و به درباریان خود هدایت داد تا سید را به زودترین فرصت از خاک روسیه اخراج کنند.

سید جمال الدین روسیه را ترک نمود و در اروپا به گشت و گذار پرداخت. چندی در لندن پایید و در آنجا با اشخاص سیاسی دیدن نمود. مانند جاهای دیگر، آدم های سیاسی لندن مشتاق دیدار سید بودند و احترام او را بجا می آوردند و به جلسه های سیاسی و علمی دعوتشان می کردند و هر کسی می خواست نظریات او را بشنود و با نظریات او آشنا گردد. اکثر سخنرانی های سید در باره سلوک ناهنجار ناصرالدین شاه و استبداد او در کشور ایران بود که وضع مملکت ایران را

وخیم ساخته بود. مقصد سید از سخنانی که در باره استبداد شاه ایران ایراد می کرد این بود که مردم ایران باید حکومت استبدادی را سرنگون نموده و حکومت انگلیس مانع اقدام مردم آزادی دوست ایران نشود" د افغانی سید جمال الدین خاطرات ص ۳۹-۴۰

شاه ایران طبعاً از تبلیغاتی که سید جمال الدین در باره او و رژیم استبدادی اش می نمود اطلاع می یافت. شاه حتماً اطلاع یافته بود که سید در پی سرنگون کردن حکومت وی بوده است. ولی طرفه تر این که شاه، در جریان سفرش به اروپا، سید را در میونیک ملاقات می نماید و باز هم به برگشتن به کشور ایران دعوتش می کند. سید هم دعوت شاه را می پذیرد. به ایران می رود. "شاه باز هم از سید خواست که قوانینی را بسازد که مطابق شرایط عصر و زمان باشند. سید جمال الدین، طبق درخواست شاه دست بکار شد و برای ایران قوانینی را ساخت که متضمن شاهی مشروطه در آن کشور بودند. وقتی قوانین را به شاه تقدیم نمودند شاه دید که در قوانین مطروحه قدرت و صلاحیت او محدود شده بود. شاه این را برداشت کرده نمی توانست و از سید سوال نمود "آقای سید این سخن راست است که من به حیث شهنشاه ایران رقم یک دهقان زندگی داشته باشم؟"

جمال الدین در جواب گفت: اعلیحضرت شاه باید بداند که تاج، عظمت سلطنت و پایه های تخت او به اساس قانون پیشنهاد شده نسبت به امروز قوی تر و مستحکم تر خواهد شد... اعلیحضرتا! بر شما معلوم باد که یک ملت بدون شاه زندگی کرده می تواند ولی بدون ملت شاه وجود داشته نمی تواند" همان کتاب ص ۴۰-۴۱

ادوارد براون از این هم یک قدم پیشتر می رود و می نگارد: " طی اقامت سید در پایتخت روسیه، ناصرالدین شاه قاجار در بازدید از آن کشور به ملاقات سید ابراز تمایل نمود. سید این تمایل را نادیده گرفت. اما کوتاه زمانی پس از آن ملاقاتی بین این دو در میونیک صورت پذیرفت. شاه اصرار داشت سید را همراه خود به ایران باز گرداند و منصب صدارت عظمی را به وی پیشنهاد کرد. سید این دعوت را، به

دستاویز تمایل به دیدار نمایشگاه پاریس رد کرد اما سرانجام اصرار شاه موثر افتاد و سید، به رغم هشدار دوستش شیخ عبدالقار مغربی، این دعوت را پذیرفت. و درپاسخ شیخ که می پرسید چگونه شاه ترا، که به تلاش در تقویت تسنن شهره ای، به اشغال چنین منصبی می خواند گفت که این صرفاً از خیال و حماقت او است. اما با وجود این سید در معیت شاه به ایران رفته مدتی در آنجا اقامت گزید. پس از مدتی، با مشاهده تغییراتی ناخوشایند در رفتار شاه، سید تقاضای رخصت بازگشت به اروپا را داشت که با حالتی غیر دوستانه رد شد..." انقلاب مشروطیت ص ۲۸-۲۹

اولاً شاه ایران چرا از کسی که او را یک مرتبه آزموده باشد و او بعداً در ترکیه، روسیه و تمام ممالک اروپایی بر ضد رژیم استبدادی و فساد اداری او تبلیغات نموده و حتی سرنگونی رژیم مستبد او را شعار داده باشد، بار دوم دعوت رفتن به ایران نماید. نه تنها دعوت به ایران نماید بلکه مقام صدرات را وعده بدهد. ثانیاً سید به اساس کدام تضمین دعوت شاه را می پذیرد و با کدام جرأت به ایران سفر می نماید. و ثالثاً، آیا کسانی که در باره سوانح جمال الدین افغانی، این سطور را خوانده و مطالعه نموده اند گاهی در باره رژیم استبدادی ناصرالدین شاه هم سطری خوانده اند. اینها از شخصیت ناصرالدین شاه که از همه سرحدات اخلاقی، دینی و قانونی عدول نموده بود آگاهی داشتند و یا دارند؟ آیا از شخص مستبدی چون ناصرالدین شاه انتظار دارند که از کسی مانند سید جمال الدین، یک سنی افغان، چنین سخنان درستی را بشنوند که سید در حضور او و در جواب او ارایه داشته اند؟

متأسفانه که با افسانه سازی و افسانه نگاری و افسانه خوانی چنان عادت کرده ایم که نمی خواهیم حقیقت را بشنویم و کسانی را که در راه حقیقت قدم می بردارند سنگ باران می کنیم.

باقی دارد

کلید او دمه دریم باب

(اریایي فولکلور)

د تیرو په ادامی سره

عجبه زمانه سوه، خېره او
کالي یې د زاهد دي خو دی
له خانه سره سپی گرزوي.
سپي څه کوي؟ شیخان او
زاهدان خو کالي لا د سپي له
بویولو څخه ساتي.

زاهد فکر وکړ چې پسه
والا دوکه ورسره کړې ده او
بشايي جادو به یې کړې وي.
هغه وخت چې ما رانیوی
لکه سپی یې کړی وو، دغه
دی اوس خپل اصلي حالت
ته راوگرزېدی. زیاتي یې پسه
ایله کړ خپل تناو یې
واخیست ولاړی.

دغه کیسه می تر دې پوري درته وکړه چې مور کولای سو
د جگرې پر ځاي دشمن په دوکه مات کړو.

پاچا وویل:

نو څنگه وکړو؟

وزیر ورته وویل:

زاهد او پسه

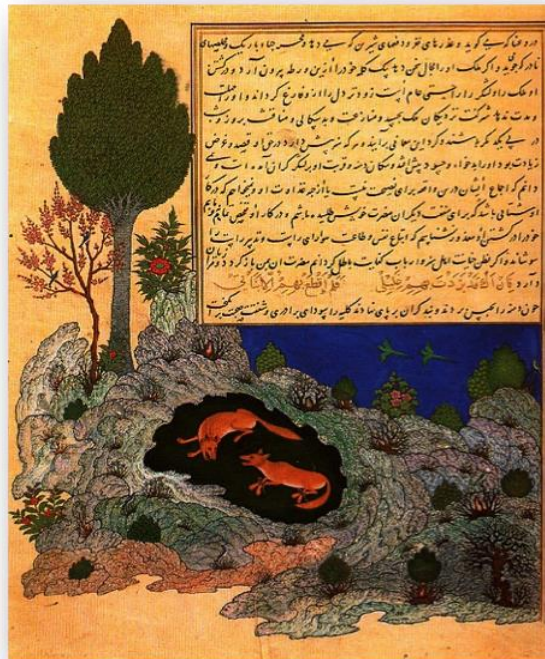
یوه زاهد سړي
یوه پسه رانیولی وو
او کور ته یې بېوی.
پر لاري څو کسه په
پسې سول چې پسه
ځني غلا کړي. یو
ور د مخه سو ورته
ویې ویل: شیخ
صاحب، دا سپی
چیري بیایي؟

زاهد ورته وکتل
خو څه یې و نه ویل.

بل ځای دوهم کس برغ پر وکړ ویې ویل:

د خیره د بکار په نیت راوتلی یې چې سپی دي را تناو
کړی دی؟

دریم ورته وویل:

څرنگه چې د هغوی جگړه او زموږ سوله په ګټه ده نو موږ باید سر کېښته کړو، ځکه غښتلی دشمن یوازې په کړه غاړه دفعه کولای سو. نه مو دي لیدلي چې یو وچ واښه ځکه پر خپل ځای پاتېږي چې له باد سره پر هغه خوا کېږي چې باد غواړي؟ کارګان را باندي په قار سول ویل یې: «ته د بومانو پر خوا یې.» پاچا هم زما نصیحت و نه مانه او زه یې په دغه عذاب اخته کړم. ما د هغوی په اړه دا فکر وکړ چې هغوی د جگړې تیارې کوي.

کله چې د بومانو پاچا د کارګه خبرې واورېدلې نو یې له یوه وزیر څخه پوښتنه وکړه چې د دغه په اړه څه فکر کوې؟ هغه وویل:

د هغه په اړه هیڅ فکر ته اړتیا نسته، هغه چې هر څه ژر له منځه یووړل سي او مخکې یې له خباته وژغورل سي زموږ به ډېره په ګټه وي. وایې: «هر هغه څوک چې د دشمن د له منځه وړلو امکان پیدا کي، که یې و نه وژني نو به بیا ډېره پېښماني کوي.»

پاچا بل وزیر وپوښتی:
هغه وویل:

زه یې د وژلو پلوی نه یم. پر کمزوري دشمن باید رحم وکړه سي. نورو ته باید د عفو له لاري خپله لوړواله څرګنده کړو. ځیني کارونه خلک پر دشمن مهربانه کوي. لکه یوه غله چې د سوداګر ښځه پر خپل مېړه مهربانه کړه.

پاچا وویل: څرنگه؟ بوم وزیر کیسه شو کړه:

د بدرنگه سوداګر او د هغه د ښځې کیسه

یو سوداګر وو چې زیات مال یې درلود، خو بد مخی او بد خوښه انسان وو. هغه یوه ډېره ښکلې، خو بدبخته ښځه لرله. مېړه پر هغې داسي مین وو چې تر خپل ځان پر ګرانه وه، خو ماینې هیڅ مهرباني نه پر کوله.

ته د ټول لښکر په وړاندي څو کسو ته امر وکړه چې ما ته ښه لت راکي او وروسته مي نو پر هغه ځای پرېږدئ. تا لښکر سره ولاړ سه. ځان او لښکر د بومانو له حملې وژغوره او په پلاني ځای کې زما د درتلو انتظار وباسه، زه به د خپلي دوکې دام وغوړوم. پاچا همداسي وکړه او وزیر یې بومانو ته پرېښود. څه وخت وروسته د بومانو پاچا بیا له خپل لښکر سره د حملې په نیت د کارګانو ځای ته ورغی، که گوري هلته کارګان نسته. هغوی وزیر و نه لیدی چې ځان یې په بده بلا لړلی او د دوکې په نیت د کارګانو د لویي وني لاندي پروت وو. کارګه وزیر وارختا سو چې اوس دوی ولاړ نه سي او زموږ ټولي خوارۍ بېځایه نه سي. نو یې زگیروي شروع کړ او تاو-تاو کېدی. تر هغو چې بومانو ولیدی او خپل پاچا یې خبر کړ. پاچا د څو نورو بومانو سره ورغی او له هغه څخه یې پوښتنه وکړه چې ته څوک یې او کارګان څه سول؟ وزیر کارګه خپل او د خپل پلار نوم ورته ووايه او اضافه یې کړه چې د نورو کارګانو حال او اسرار به نو ما ته څه معلوم وی چې زه یې په دغه حال ککړ کړی یم. د بومانو پاچا وویل:

دغه د کارګانو مشر او وزیر دی، له ده څخه باید وپوښتل سي چې پر ده یې دغه حال ولی راوستی دی. وزیر کارګه یې وپوښتی. وزیر کارګه جواب ورکړ ویې ویل:

پاچا مي راباندي بدگومانه سو.

بومانو پوښتنه ځني وکړه له څه کېله؟

وزیر کارګه وویل:

کله چې هغه شپه تاسي یرغل راوور، نو تر هغه وروسته یې موږ وروغوښتلو او د چاري په اړه یې له موږ څخه پوښتنې وکړې. زه خو د هغه له نژدې کسانو څخه وم. ما ورته وویل:

په بومانو زموږ زور نه رسېږي، هغوی تر موږ زړه ور دي او زور او دېدبه یې هم تر موږ زیاته ده. زما رایه دا ده چې استازی ورواستو او سوله وغواړو. که یې ومني خو هغه دی خیر خیریت به سي او که نه په ښار کې به تیت سو.

یوه شپه د سوداگر کور ته غل ولوېدی. سوداگر بیده وو. شخه یې له غله سخته وپېرېدله او ولاړه د مېړه په ځای ننوتله او هغه یې ټینگ په غیږ کې ونیوی. مېړه یې له خوبه راویښ سو او مېرمني ته یې وویل:

له څه کبله د دغه نعمت وړ وگرزېدم؟

کله چې سوداگر راپورته سو او غل یې ولیدی نو یې پر هغه ږغ وکړ ویې ویل:

ای د مېرني زو مېړنیه! یوسه هر څه چې دي په کار دي یو یې سه، حق حلال مي دربخښلي دي. ستا د مبارک قدم له برکته پر ما دغه شخه مهربانه سوه.

پاچا دریم وزیر وپوښتی. هغه وویل:

تر ټول ښه به دا وي چې هغه ته انعام ورکړه سي، له ځانه سره وساتل سي، او د هغه له مشورو شخه کار واخیستل سي. هوبښیاران، دغه خپل بریالیتوب گڼي چې خپل دشمنان بې اتفاقه او سره بېل کړي. هماغه شان چې د یوه زاهد سره وسوه.

پاچا وویل: څرنګه؟ وزیر کیسه ورته شرو کړه:

د زاهد، غله او ديب کيسه

زاهد ته خپل مرید یوه پر شیدو راغلي غوا ورکړې وه او هغه کور ته بېوله. غله ولیدل او په زاهد پسې سو چې غوا ځني غلا کي. په همدغه وخت کې د انسان په څېره کې یو دېب په زاهد پسې روان سو تر څو چې په یوه مناسب وخت کې یې ووژني. درې سره د زاهد د کور پر خوا مخ او شا ته سره تلل. ديب له غله څخه پوښتنه وکړه:

ته څوک یې؟ هغه ورته وویل:

زما کسب عیاري ده او له زاهد څخه دغه غوا وهم، خو ته څوک یې؟

دېب يم او د دغه زاهد د وژلو لپاره ورسره ځم چې په یوه مناسب وخت کې یې ووژنم. زیاتي نو دواړه په اتفاق د زاهد کور ته رهي وه. د شپې هلته ورسېدل. زاهد غوا وتړله، واښه او پرور یې ورواچول، بیده سو. غله فکر وکړ، که دېب راولاړ سو او زاهد یې وژني، نو که یو پلا زاهد راویښ سو او نارې یې کړې، خلک به راسي او زما له خولې به غوا ووژي. همدا ډول دېب له ځان سره وویل، که زما تر مخه غله خپل کار کاوه نو به خلک خبر سي او زما شخه به د زاهد وژل پاته سي او زه به مجبور سم چې وتبتم. نو باید داسي و نه سي. ځکه نو دېب غله ته وویل:

داسي به وکو چې زه به لومړی زاهد مړ کم او وروسته به ته په بېغمه زړه خپله غوا بوژي.

غله ورته وویل:

ښه خو به وي چې زه غوا بوزم ته او دی به سره یوازي سي، په ارامه یې مړ که. د دوی ترمنځ خبري او مخالفتونه ډېر سول او په پای کې په جنجال سره اخته سول. نو غله پر زاهد ږغ وکړ، ویې ویل:

دلته دېب راغلی دی او غواړي چې تا مړ کي.

دېب هم ږغ پر وکړ، ویې ویل:

همدغه غل دی، ستا غوا بیایي.

زاهد نارې کړې او د محل خلک خبر سول، د زاهد کور ته ورغلل. ديب او غل دواړه وتبېدل، په نتیجه کې د دشمنانو د مخالفتونو له کبله د زاهد سر او مال وژغورل سوړ

کله چې د دریم وزیر خبري پای ته ورسېدلې، نو لومړی وزیر بیا وویل: دغه کارګه چې هر څه ژر ووژني زموږ په گټه ده، ځکه هغه به تاسي وغولوي او د هغه ترکانې کانه به در و کې چې د ناپاکي مېرمني په خبرو وغولېدی.

پاچا وویل څرنګه؟ وزیر ورته وویل:

نوریا

بحثی بر مکتب های ادبی

سوررئالیسم

Surrealisme

در ادامه از مبحث گذشته

فنون سوررئالیسم

3- نگارش خودکار

در سال 1922 آندره برتون در ورود میدیم ها می نویسد که مشخصات اصلی سوررئالیسم، استفاده از سه تکنیک است:

- نوعی خودکاری (اتوماتیسم) روحی که بسیار نزدیک به حالت رویا است.

- داستان های رویا.

- تجارب خواب مقناطیسی.

از نظر تاریخی نیز خودکاری در مرحله اول قرار دارد، زیرا در سال 1919 بود که برتون و سوپو با هم میدان های مقناطیسی را نوشتند و همان طور که قبلاً نیز اشاره شد این شگرد نگارش خودکار را در گذشته نیز نویسندگان متعددی به کار برده بودند. خود برتون از تجارب والپول و کنوت هامسون نام می برد. و میشل کاروژ می گوید که می توان نام های هوفمان، نیچه، رتیف دولابرتون، جرج الیوت، لانگفلو، دیدرو، گوته و دیگران را هم به این نام ها اضافه کند، اما فقط به این منظور که قبل از سوررئالیسم نوعی "ماقبل تاریخ اتوماتیسم وجود داشته است." اگر در واقع این نویسندگان، و ظاهراً چند نفر دیگر نیز در زمان های مختلف توانسته اند به "دیگته ضمیر پنهان" حساس باشند، تازگی برجسته سوررئالیسم در این است که برتون توانسته است پی برد که دائماً در اعماق ضمیر پنهان گفتاری شکل می گیرد که کافی است به آن توجه کنیم تا نظارت داشته باشد بر این که شیوه انتشار گفتار کاملاً "آزاد" است. میشل کاروژ می گوید:

نوشته خود را تحمیل کند وجود نداشته باشد. اما خواهیم دید که سرعت گرفتن دیکته نیز بیش از حد معینی خطرناک است.

کاربرد نگارش خودکار

تولید متن خودکار، قواعد پذیرفته شده فعالیت ادبی را زیر و رو می کند، در حالی که به طور سنتی، متن ادبی زبانی با کیفیت برتر شمرده می شود و با زبان ارتباط سودمند متفاوت است، تا آنجا که با نوعی کار ارادی فراهم شده و در واقع به صورتی خارج از کاربرد عادی باز آورده شده است، عمل اتوماتیسم از وجود پنهان متن دیگری خبر می دهد که دارای قدرت شاعرانه بی نظیری است. زبان نظارت نشده ظرفیت آفریننده ای دارد که خودآگاهی در کار ادبی آن را ابر می کند: چون دیگر به این منظور نوشته نشده است که طبق طرح کلاسیک که از محتوا به قالب می رود، معنی را القا کند، طبق طرح جدیدی که از قالب به محتوا می رود، با ظرفیت های ترکیب تازه اش معنی غیرمنتظره و حیرت آوری پیدا می کند که ذهن نگارنده با آن آشنا نیست. در پایان اولین روز نگارش میدان های مقناطیس، برتون و سوپو در صفحاتی که نوشته اند، روح و ذوقی خارق العاده، آکنده از هیجان و تعداد قابل توجهی از تصویرهایی را می یابند که هیچ کدام نمی توانستند به تنهایی بیندیشند و ثبت کنند.

بدین سان نگارش خودکار رابطه بین ادبیات و "غیر-ادبیات" را معکوس می کند و "غیرادبیات" به صورت تصور ناپذیری بسیار غنی تر از ادبیات عمل می کند. متن خودکار به نگارنده اش نشان می دهد که چیزهایی فراتر از آنچه او تصور می کند در بر دارد، به طور کلی که خود نگارنده را دچار حیرت می کند: این عناصر برای شما که می نویسید همان قدر بیگانه اند که برای هر کس دیگر. برتون در سال 1933 چنین می گوید: "سال های سال من برای تمیز کردن اصطبل ادبی به جریان سیل آسای نگارش خودکار متوسل شدم." در مقایسه با وفور تصور ناپذیر جریان صور خیال که نگارش خودکار تشکیل می دهد. شعر معمولی دچار فقر

"اگر در اینجا آگاهی از نو دخالت می کند برای این نیست که به عادات زشت سابق خود بر گردد و به تنظیم زیباشناختی و ادبی اتوماتیسم بپردازد [...] دیگر از بیرون دخالت نمی کند تا به میل خود از امکانات اتوماتیسم استفاده کند. بلکه در داخل خود اتوماتیسم قرار می گیرد تا تمامیت و بی نقصی امر شنود را تامین کند. دور و بر موجی را که بالا می آید از موانع خالی کند، و خود را نیز رها کند تا جذب قوی ترین و عمیق ترین میدان های مقناطیسی شود."

پس دیگر در محتوای گفتار نیست که آگاهی نظارت می کند، بلکه در شیوه ظهور آن است.

باری اگر بتوان پذیرفت که اولین جمله یک متن خودکار سرچشمه خود را در ضمیر ناآگاه ناب دارد، شنیدن و ثبت آن بلافاصله آن را به آگاهی می قبولاند و از این لحظه به بعد این هست که ادامه گفتار تحت تاثیر آگاهی قرار گیرد. این تبدیل شرایط شنود، از همان بیانیه اول مورد توجه بوده است:

جمله اول به خودی خود می آید [...] بسیار دشوار است که در باره وضع جمله بعد چیزی بگوییم. این جمله بی شک هم در فعالیت آگاهانه ما شرکت دارد و هم در جمله دیگر، اگر قبول کنیم که نوشتن جمله اول کمترین حد ادراک را ایجاد کند.

از این رو اندرزی که داده می شود این است که متن باز خواننده نشود زیرا:

1- این امر خواندن، یک دلالت آگاهانه را پیش خواهد کشید و جریان انتشار خودکار را متوقف خواهد کرد.

2- حتی اگر قبول کنیم که این امر انتشار می تواند از آنجا که قطع شده است از سر گرفته شود (که فرض روشن نشده ای است) و با توجه به معنی متن خواننده نشده روشن می شود. به نظر می رسد که راه حل در سرعت بخشیدن به کار نوشتن باشد، به طوری که وقت کافی برای این که معنی

تاسف آوری است، زیرا به صورت بیان اندیشه متحجری در می آید و شاید تنزل و تقلیل قابل ملاحظه تخیل آفریننده است و حال آن که معمولاً آن را نشانه خلاقیت نویسنده می شمارند. در برابر "ضمیر پنهان" ادبیات "قدرت مقاومت ندارد".

گذشته از آن، اگر اتوماتیسم در دسترس همه قرار گیرد، نویسنده حرفه ای از روی تخت پیروزی اش سرنگون خواهد شد. این عقیده ای است که در "اسرار هنر جادویی سوررئالیستی" بیان می شود و بعد نیز در پیام خودکار تکرار می شود:

ویژگی سوررئالیسم اعلام برابری کامل همه موجودات انسانی در برابر پیام روح است و پیوسته معتقد بودن به این که این پیام میراث مشترکی است و هر کسی می تواند سهم خود را از آن بخواهد و به هر قیمتی است باید در آتیه نزدیک دیگر تیول افراد خاصی شمرده نشود.

نوشتن دیگر یک فعالیت خاص نیست، کافی است که هر کسی به شنود ضمیر پنهان پردازد تا قادر به نوشتن باشد.

این که بگوییم اتوماتیسم یک ماشین جنگی است بر ضد برداشت بورژوایی از ادبیات، چیزی از اهمیت آن نمی کاهد، زیرا این فقط یک جنبه جزئی از آن است. شاید مهم تر از آن شناختی است که فرد در سایه اتوماتیسم از نیروهای شخصی خود پیدا می کند. در واقع، متن روشن می کند که مخیله شخصی بسیار غنی تر و "وحشی تر" از آن است که کاربرد آگاهانه آن نشان می دهد: چنین به نظر می رسد که در ورای مرزهایی که به طور معمول مراعات می کنیم، قلمرو وسیعی به نیروی تحقیق ما عرضه می شود. برای ورود در آن کافی است موفق شویم که چفت و بست های هرگونه نظارتی را بشکنیم. آن وقت است که ورود در "تصور ناپذیر" و "نهان بین" شدن امکان پیدا می کند. چنین تمرینی یکی از امکانات "حسامیزی" را که رمبو گفته است عملی می سازد: تجرید واقعیت بیرونی و تبدیل خویشتن به "دستگاه ضبط بی ادعا". این در عین حال ایجاد رابطه تازه ای با واقعیت است:

روی گرداندن از آنچه نزدیک است و عزیمت در طلب آنچه درونی است. بدین سان عقیمی و بی حاصلی آن چیزی است که واقعیت می نامیم افشا می شود. دنیا آکنده از امکانات دیگر (و بسیار متنوع تر) از آن چیزی است که ما می خواستیم به عنوان "عینیت" بشناسیم و حال آن که جنبه انحصاری آن توجیه ناپذیر است... "موریس بلانشو" در نوشته ای با عنوان "اندیشه هایی در باره سوررئالیسم" می گوید:

از طرفی، در نگارش خودکار، فقط کلمه نیست که آزاد می شود، بلکه کلمه و آزادی من یکی هستند. من در کلمه حلول می کنم. کلمه نقش مرا دارد و واقعیت چاپ شده من است. به "عدم الحاق" من ملحق می شود. اما از طرف دیگر، این آزادی کلمات به این معنی است که کلمات برای خودشان آزاد شوند: آنها دیگر انحصاراً به چیزهایی که بیان می کنند وابسته نیستند، بلکه به حساب خودشان می لغزند، بازی می کنند و همان طور که برتون می گوید با هم "عشقبازی می کنند".

پس اندیشه به هستی امروزه ما محدود نمی شود، بلکه می تواند به جهانی که ما می شناسیم اضافه شود. بدین سان عمل به اتوماتیسم، سرمشق نوعی آزادی را به دست می دهد و قلمروی را پیدا می کند که مرزهای آن پیاپی عقب تر می رود. این آزادی فقط اندیشه نمی شود، بلکه در طرحی دیالکتیکی شکل می گیرد: آشتی خودآگاه و ناخودآگاه، تجدید وحدت دوباره شخصیت با آمیزش عینی و ذهنی، ادراک، باز نمود (مفاهیمی که خردگرایی اصرار دارد آنها را فقط به صورت حقیقت های متضاد ببیند). که می بایستی امکان تحلیل وضع حقیقی بشری را به انسان بدهد. برتون با اشاره به تحقیقات روانکاوان ماربورگ به این نتیجه می رسد که ادراک (Perception) و ابراز (Representation) در بشر، در واقع حاصل استعداد یگانه و اولیه ای است که دو پاره شده است و شکل دست نخورده آن را می توان در اقدام بدوی و بچه ها مشاهده کرد. تنها اتوماتیسم است که می تواند ما را به این حالت ناب برساند و به گفته برتون: "می توان به طور منظم، فارغ از هرگونه هذیانی، کاری کرد که

فرق بین عینی و ذهنی، ضرورت و ارزش خود را از دست بدهد."

به موازات این شناخت اضافی در باره ذهن انسان، اتوماتیسم در عین حال شخص را به شناختن خودش رهنمایی می کند. متن محصول ضمیر ناخودآگاه است و در نتیجه می تواند وسیله بیانی از نوع روانکاوی باشد. عمیق ترین "من" انسان است که سخن می گوید: پشت پرده "پوچی" متن، نوعی معنی و کار روشنگری وجود دارد که باید مطالعه شود. در واقع برتون با الهام از معالجات روانکاوی بود که تصمیم به استفاده از اتوماتیسم گرفت:

در آن زمان که هنوز سخت سرگرم کارهای فروید بودم و با روش های آزمایش او آشنا شده بودم [...] به این نتیجه رسیدم که از خودم آن چیزی را به دست بیاورم که روانکاوان می کوشند از بیماران کسب کنند: با تک گویی بسیار سریع که ذهن نقاد شخص نتواند کوچک ترین قضاوتی در باره آن بکند، و نیز درگیر هیچ گونه خودداری و انتخاب نباشد و دقیقاً اندیشیدن با صدای بلند باشد.

بدین سان نگارش خودکار در عین حال مواد لازم را برای نوعی روانکاوی خویشتن (اتو آنالیز) فراهم می کند. اما تنها کاوش اندیشه و کاوش در خود فرد (گذشته و آینده او) نیست، بلکه وسیله ای است برای کاوش در دنیای آدمی در کلیتش. به گفته آ. ژوفر: "آندره برتون معتقد نبود که "پیام خودکار" فقط بیان کامل تر یا دقیق تری از بیان فردی باشد و فقط امکان رمزگشایی از ضمیر پنهان یک فرد را فراهم کند. بلکه باید مکان تقارب نهایی ضرورت فردی و ضرورت جمعی باشد."

ناکامی دایم

با وجود فراوانی امیدهایی که نگارش خودکار ایجاد می کند، تاریخ آن به گفته آندره برتون در سوررئالیسم، تاریخ یک ناکامی مداوم است. به مشکلات فراوانی که عمل به آن ایجاد

می کند و "ژولین گراک" دلیل اصلی شکست خود را در آنها می بیند، دشواری های زیر نیز افزوده می شود:

- این دشواری که انسان بتواند حقیقتاً از هرگونه دغدغه زیبایی شناختی فارغ شود.

- مسایل روانی که اتوماتیسم انتظار تجربه آنها را دارد اما نمی تواند پاسخگوی آنها باشد.

- خطر دوگانه شدن ذهن.

- نوعی ناکامی در باره عمومی کردن عمل به آن.

آندره برتون در پیام خودکار، تمام کسانی را که به شیوه های مختلف به اهداف اصلی شناخت و کشف و شهود وفادار نبودند به باد حمله می گیرد و در عین حال کسانی را که "پیوسته خواسته اند از آن نوعی دانش ادبی بسازند و عجله دارند، که آن را با ضروریات حرفه حقیر خودشان تطبیق دهند و بالاخره آنهایی را که به میل خود به کار ناقص دست می زنند و انتظار دارند که زبان نگار خودکار را از درون گسترش کم و بیش خودآگاه گفتار بیرون بکشند." در تمام این "شبه- تجربه گران" که هنوز هم به مفهوم سنتی ادبیات معتقدند، ما شاهد نابودی تدریجی دیکته درونی هستیم. این اشخاص تعدادی آثار تقلیدی و التقاطی منتشر کرده اند: "متونی که در نگاه اول نمی توان به آسانی از متون اصیل تشخیص داد، زیرا هیچ ملاک عینی از مآخذ آنها در دست نیست."

به طور کلی باید اعتراف کرد که سیاه کردن کاغذ با حذر کردن از آنچه می تواند به صورت ادبی ادامه پیدا کند، عملاً غیرممکن به نظر می رسد. برتون در نامه ای به رولان دو رنویل، نوشته است که نجات خویشتن از هرگونه وسوسه "شاعرانه" کار ساده ای نیست:

ما هرگز ادعا نکرده ایم که توانسته ایم یک متن سوررئالیستی به عنوان نمونه کامل نگارش خودکار به دست بدهیم. باید اعتراف کرد که حتی در بهترین متون "رهبری نشده" نیز تماسی [...] و اثر کمی از

رهبری باقی می ماند که به طور کلی در جهت تنظیم شاعرانه است.

گذشته از آن، در ورای تمایل ادبی، تمایل اولیه ای هم وجود دارد که آن نیز مانعی برای دیکته است و آن تمایل به ارتباط گرفتن است. مبارزه با این تمایل به ارتباط، از نظر روانی خطراتی ایجاد می کند که اشاره به قسمتی از آنها اهمیت موضوع را نشان می دهد. آ. ژوفروا با تکرار تجربه های خود به این خطرها اشاره می کند: "خود من در اثنای که به تمرین های نگارش خودکار سپیده در آن سر دنیا بودم خیلی زود متوجه شدم که خطر عدم تعادل و دوپارگی مغزی تهدید می کند. دنیای اطرافم بیشتر از آنچه بود، غیرقابل تنفس می شد" و می گوید اوهامی که همراه با نگارش خودکار است "برخلاف آن که انتظار داریم جنبه بهشتی به خود بگیرد، اغلب ما را در وحشت مرگ غرق می کند."

وسوسه مرگ، دشواری بازگشت و تطبیق مجدد با دنیایی که انسان مرزهای آن را در هم شکسته است، مرز نهایی اتوماتیسم خواهد بود. دیگر از بازی ادبی و سرگرمی بسیار دور شده ایم. بعید نیست که باز یافتن اندیشه واقعی، حتی هستی کسی را که وارد این ماجرا شده است تهدید می کند و عصیان مطلق به جای ضرر زدن به جامعه ای که شخص برضد آن قیام کرده است، برای خود او خطرناک باشد.

4- رویا

تجاریبی که در عالم خواب به عمل آمده است نشان داده است که فعالیت مغزی انسان، از حالت بیداری بسیار فراتر می رود. در اثنای خواب، چه خواب طبیعی و چه خواب مصنوعی، اندیشه ادامه می یابد. ژرار دونروال، که باید او را پیشاهنگ سوررئالیسم شمرد (زیرا با وضع کلمه سوپر - ناتورالیسم، حالتی چنان نزدیک به سوررئالیسم را نشان داد که آندره برتون در باره او گفت: "وی به عالی ترین وضعی دارای روح سوررئالیسم بود.") در همه آثارش اظهار می دارد که قلمرو خیال واقعیتی برابر با واقعیت عالم بیداری دارد. به عقیده او رویا به آدمی اجازه می دهد که در خود نفوذ کند

و به "معرفت متعالی" دست یابد. اما نمی تواند به سحر و جادوی آن دست یابد مگر این که نخست، خود را "به دوزخی ترین صورتی ضایع کند."

این جستجوی واقعیتی دیگر، از طریق کشف و سپس تحلیل صرافت طبع آدمی همان روش سوررئالیسم است، زیرا سوررئالیسم نیز عبارت است از: "بازیابی همه نیروی روحی ما به وسیله ای که عبارت است از فرود سرگیجه آور در خویشتن، روشن ساختن منظم مواضع نهفته و تاریک کردن روز افزون مواضع دیگر."

ذهن وقتی به حال خود رها شود، در دنیای اوهام و اشباح به فعالیت می پردازد، که در آن موجودات و اشیا صورتی غیر منتظره پیدا می کنند و خود را به رنگ های رویا می آریند و این دنیا، همان طور که برگسن گفته است، نقطه مقابل دنیای واقعیت عملی است که در آن چون محرک ما سود آنی است فقط اموری را انتخاب و درک می کنیم که برای ما مفید است. اگر خود را از این دنیا جدا کنیم، اگر چشم هایمان را ببندیم، به جهانی از صورخیال و خاطرات سرکوفته منتقل می شویم که ما را به بیرون از هرگونه منطق و استدلال می کشاند. از نظر فروید این دنیا مظهر تمایلات ناخودآگاه ما و کوشش های ناگفته ما است. و انسان با کشف رمز آنها به شناخت کامل خویشتن نایل می شود. معمولاً، برای موفقیت در زندگی، این جنبه غنی زندگی را به عمد کنار می گذارند که این خود ناقص کردن هستی ما است. آندره برتون در این مورد نظریات چهار گانه ای دارد به شرح زیر:

1-ظاهراً حافظه آگاه ما است که رویا را گسسته و ناپیوسته جلوه می دهد. و حال آن که هیچ چیز مانع این نیست که فکر کنیم: "بر حسب نشانه های متعدد، رویا پیوسته است و آثاری از سازمان یافتگی دارد." بنابراین اندیشه آگاه از هیچ گونه امتیازی بر اندیشه در رویا برخوردار نیست: چرا باید فقط به واقعیتی که در حالت بیداری درک می کنیم حساس باشیم؟ جواب این سوال، خود سوال دیگری

است که بسیار جدی است: "آیا خواب نیز نمی تواند در حل مسایل جدی زندگی به کار آید؟"

مظهر دنیای سرکوفته و قلمرو واقعیت برتر است، چرا نباید برای حل مسایل اساس زندگی به کار رود؟"

2- اندیشه بیداری، اغلب از توجیه جلوه های خود عاجز است. چون نمی توان انتخاب ها و کشش هایی را که این اندیشه تحمل می کند دقیقاً بیان کرد، مجبورند که اغلب نام "تصادف" به آن بدهند و یا "درون گرایی" که طرز عمل آن مبهم است چه بسا که این انتخاب ها و کشش وجودشان را مدیون رابطه شان با عالم خواب باشند. به این ترتیب کلید رفتار آگاه را می توان در رویا جست.

در رویا همه چیز آسان جلوه می کند و همه چیز طبیعی به نظر می رسد؛ "مسأله اضطراب آور امکان اصلاً مطرح نیست." ذهن منفعل در برابر عجیب ترین حوادث تصور تضاد نمی کند، مگر در عالم بیداری و به فرمان منطق محدود و نارسای ما: "باری کوچک ترین رویا کامل تر از کوچک ترین شعر است، زیرا کاملاً با خود رویا بین هماهنگ است."

3- در رویا همه چیز ممکن است. "سهولت هر چیزی خارج از اندازه است." توانایی های فرد، برخلاف توانایی هایی که او در عالم بیداری برای خود می شناسد، بی حد و مرز است. پس در ورای عقل آگاه، عقل دیگری وجود دارد بی اندازه وسیع، که می تواند مرزهای معمولی عمل آدمی را پشت سر بگذارد.

شاید لازم است بپذیریم که آنچه ما "واقعی" می نامیم، فقط جزء کوچک و بی اهمیت رازی باشد که در آن غوطه وریم و نباید یکی از جنبه های آشنای آن را دور انداخت، زیرا خواب نیز مانند بیداری یکی از تعبیرهای آن است. ولی در عین حال نباید همراه پاسکال فریاد زد: "از کجا معلوم که این نیمه دیگر زندگی، که تصور می کنیم بیداریم، خوابی است کمی متفاوت از خواب نخستین که وقتی تصور می کنیم خوابیم از آن بیدار شده ایم؟". این مضمون که مورد علاقه فلاسفه شکاک است، تا نیمه واقعیت دنیایی را که در آن زندگی می کنیم رد کنند، از نظر آندره برتون ارزشی ندارد "مگر در اثنای خواب تصور کنیم که بیداریم و در اثنای بیداری خیال کنیم که خوابیده ایم." که چنین چیزی بسیار استثنایی است. مقایسه بازفودهای خواب با بازفودهای بیداری نشان می دهد که برعکس، این هر دو زندگی را بین خود تقسیم کرده اند.

4- مطالعه رویا باید به تضاد بین آنچه از رویا احساس شده است و واقعیت بیداری، که بر اثر عادت یا تنبلی به آسانی پذیرفته شده است پایان دهد: "من گمان می کنم این دو حالتی که ظاهراً مخالف هم شمرده می شوند، یعنی رویا و واقعیت، در آینده، در نوعی واقعیت مطلق که می توان گفت همان "واقعیت برتر" است حل خواهند شد."

رویا مانند تفکر یک وسیله شناخت است و باید با همین عنوان تحلیل شود. بدین سان رویا دیدن تفننی برای ذهن نخواهد بود، بلکه یکی از روشنگرترین فعالیت های آن شمرده خواهد شد و به این مفهوم سوررئالیسم به فلسفه هندی نزدیک می شود: در ودانتا سه حالت بیداری، رویا و خواب عمیق به طور جداگانه تحلیل شده و مانند جنبه های مختلف تجلی هستی بشمار رفته اند.

چون حافظه تکه هایی از رویا، و نه کلیت آن را، بازسازی می کند حوادث هستی ما ممکن است تحت تسلط این زندگی ثانوی باشد. چرا یک موجود به سوی موجود دیگری کشیده می شود؟ "آیا آنچه او در نگاه آن زن دوست می دارد، دقیقاً همان نیست که او را به رویای خود مربوط می سازد؟ و به داده هایی پیوند می دهد که به اثر اشتباه خودش از دست داده است؟" همان طور که سالوادور دالی در زن مری می گوید: "روز را ناخودآگاه به جستجوی تصویبهای گم شده رویاها می گذرانیم و از این روست که چون صورت رویایی را باز می یابیم، تصور می کنیم که از پیش آن را می شناخته ایم، و با خود می گوئیم که دیدن آن ما را غرق رویا می کند." آندره برتون می پرسد: "رویا که

فلسفه غربی با بی توجهی به اموری که از حیطة فرد بیرون است، شناخت انسان و جهان را محدود ساخته است. سوررئالیسم این تازگی را دارد که ارزش از دست رفته رویا را

به آن برگردانده و هم از نظر روانشناسی و هم از نظر فلسفی اهمیتی به اندازه بیداری و حتی بیشتر از بیداری برای آن قایل شده است.

5- دیوانگی

از همین بیانیه اول، ادعای حقوق تخیل، آندره برتون را متوجه مسأله دیوانگی می کند. می گوید که دیوانگان، "تا حد زیادی قربانی تخیل خویش هستند [...] به این معنی که تخیل آنان را به عدم رعایت برخی از مقررات رهبری می کند که با خروج از آنها هدف قرار می گیرند." و نیز می گوید که: "آنان در تخیل خویش از آرامش زیادی برخوردارند." و "از هذیان خویش به قدر کافی لذت می برند و تحمل می کنند که این هذیان فقط برای خودشان ارزش داشته باشد." این دیوانگان سخت جذابند، زیرا با اندیشه طبیعی قطع رابطه کرده اند و از امکانات ناشناخته ذهن حداکثر استفاده را می کنند. "من حاضرم سراسر عمرم را صرف تحقیق در رازگویی دیوانگان کنم. آنان آدم هایی هستند با شرافت و سواس آمیز و معصومیت آنها نظیر ندارد، مگر معصومیت من."

دیوانگان، از جستجو هایشان در این قلمرو اندیشه، عناصری را همراه می آورند که قابل انصراف نیست: متون، نقاشی ها، و اشیایی که هر کدام کشفیاتی هستند در باره رویه دیگر عقل. بدین سان نوعی درونگرایی که از دنیا بریده و تنها در خویشتن غرق است، قادر است آثاری خلق کند که می توانند ادراک "طبیعی" روزمره ما را زیر و رو کنند.

باری، بیماران روحی به بهانه این که قوانین طبیعی و آماری را رعایت نمی کنند، به تیمارستان برده می شوند. سوررئالیست ها پیوسته به این جدا کردن و زندانی کردن افرادی که، در نظر آنها، بعضی از راه های اندیشه را تا به انتها طی کرده اند، به شدت اعتراض می کنند. چه این راه ها رفتنی باشند و چه نباشند، چه خواستنی باشند و چه خطرناک، از نظر آنها اهمیتی ندارد: باید دیوانگان را آدم های سرکشی دید شیفته این که جهان درون خویشتن را تا حد اعلا رشد دهند بی آن که کوچک ترین توجهی به ضروریات

روزمره داشته باشند. در دنیای دیوانگان تخیل حاکم مطلق العنان است. روح آنها به سرخوشی در حالاتی سیر می کند که فقط در نظر مردم عادی کوچه و بازار متضاد و بی تناسب است. آنها عادت تطبیق با زندگی روزمره را از دست داده اند، اما دنیای آنها برای خودشان همان قاطعیت را دارد که دنیای عادی برای ما. مطالعه پریشان گویی های آنها افق معرفت را به طور محسوسی گسترده تر می کند و ما را از واقعیت عملی و محدود دور می سازد. در خون آشام که رمانی است سوررئالیستی در باره توهم و خیال، انسان می بیند که چگونه زندگی درونی وقتی تا حد اعلی توسعه یافت، امکان می دهد که تظاهرات ضمیر پنهان را در کمال آزادی مشاهده کنیم. این موجودات که جامعه آنان را به سبب عدم تطبیق شان با زندگی عادی ترک می کند، در دنیا رویا و وهم و هوس زندگی می کنند و دیدگاه های تازه ای را در باره این عالمی که در آن همه چیز به ما مجاز است به روی ما می گشایند.

در میان بیماری های روانی متعدد، یکی از آنها، یعنی پارانویا (Paranoia) از نظر هدفی که سوررئالیست ها دنبال می کنند قابل توجه است و ترکیبی از واقعیت و خیال را به ما عرضه می کند. بیمار که دچار هذیان عظمت و یا جنون درد و شکنجه شده است، به این که به دنیای درونش پناه برد اکتفا نمی کند، بلکه تمام پدیده های دنیای خارج را بر گرد اندیشه هذیان آلود خود متبلور می کند. تاثیراتی که از بیرون می گیرد، تنها به درد تصویر و توجیه ابداعات ذهنی او می خورد. با این که در همان دنیایی زندگی می کند که یک فرد عادی، با این که همان تاثیرات را دریافت می کند و شاهد همان جریان امور است، به صورت کاملاً متفاوت عکس العمل نشان می دهد، زیرا در نظر وی هر حادثه ای تنها توقعات درونی او را تقویت می کند. اگر خود را شاهزاده تصور کند، در صدد تهیه شجره نامه ای بر می آید که خویشاوندی او را با فلان فرد باقی مانده از خانواده مورد نظرش به اثبات برساند. ادعا می کند که حوادث بین المللی برای بزرگداشت او و یا برای خصومت با او اتفاق افتاد است. تصور می کند که گفته های او موجب فلان و یا فلان اقدام

سیاسی شده است. چنین هذیانی کاملاً هماهنگ است و اگر انسان نقطه آغاز آن را بپذیرد، وقتی خود را به جای فرد پارانویاک بگذارد می بیند که همه جهان بینی او روال منطقی دارد. سالوادور دالی که روش "نقد پارانویا" را ابداع کرده است می گوید: "همه پزشکان قبول دارند که اشخاص پارانویاک دارای تیزهوشی عجیب و درک سریعی هستند و دلایل و حوادث را با چنان ظرافتی به نفع قضاوت خود تنظیم می کنند که از اشخاص طبیعی بر نمی آید. و اغلب به نتایجی می رسند که ادعای خلاف آنها غیرممکن است... و در عین حال از تجزیه و تحلیل هم گریزانند."

نمونه های مشهوری نشان می دهند که شاید دیوانگی نقطه پایان اندیشه باشد، وقتی که اندیشه در قطع رابطه کامل با محیط اطراف خود به سر می برد: "آنها ساد را زندانی کردند، نیچه را به تیمارستان بردند، و بودلر را هم." به این نامها می توان نام روسو، هولدرلین، نروال، و از سوررئالیست ها هم نام آرتور را اضافه کرد. چه زندانی شده باشند و چه نشده باشند. انسان را وادار می کنند از خود بپرسد که آیا دیوانگی حد نهایی عصیان نیست؟ (عصیانی که تصمیم می گیرد بلافاصله برای خود دنیای دیگری با تحقیر هرگونه سازش با دنیای واقعیات بسازد) حتی می توان دیوانگی را نتیجه نهایی یک جامعه فردگرا به شمار آورد که اندیشه حقیقی را غیرممکن می سازد. به این مفهوم، توجهی که سوررئالیست ها می خواهند به بیماران روانی مبذول شود، مسلماً اقدامی انقلابی است. آنها با اعتراض به مقررات مزاحم جامعه فردگرا، تشکیلات کلی جامعه را زیر سوال می برند. اعتراض سوررئالیست ها را به رفتار با دیوانگان به ویژه در متون زیر می توان دید:

1- در نامه به سرپزشکان تیمارستان ها که آرتور در شماره 3 مجله انقلاب سوسیالیستی (1925) منتشر کرد. ناگفته نماند که میشل فوکو نیز در کتاب معروف خود با عنوان تاریخ دیوانگی در دوران کلاسیک به گفته های آرتور اشاره می کند. آرتور در آن مقاله چنین می گوید:

ما نمی پذیریم که پیشرفت طبیعی هذیان، که به اندازه هرگونه سلسله افکار یا اعمال انسانی مشروع و منطقی است تحت قید و بند درآید. سرکوب عکس العمل های ضداجتماعی در اصل همان قدر هوسبازانه است که غیر قابل قبول. همه اعمال فردی ضداجتماعی است. دیوانگان قربانیان اصلی دیکتاتوری اجتماع هستند [...] ما مشروعیت مطلق برداشت آنها را از واقعیت و همه اعمالی را که ناشی از آن است قبول داریم.

2- در نادیا که در آن انتقاد از نهاد روانپزشکی با صراحت بیشتر به عمل آمده است. (1) برتون که به طور کلی معتقد است: "هر نوع دربند کردن دلخواهی است" به ویژه این جنبه غیرانسانی تیمارستان و عبور تقریباً محتوم از جاذبه مزمن را محکوم می کند و می گوید: "هرگز نباید قدم در تیمارستان گذاشت مگر با دانستن این که در آنجا دیوانه به بار می آورند، همان طور که در دارالتادیب جنایتکار می سازند."

دیوانگی در عین حال می تواند شعر باشد. آندره برتون و پل الوار در کتاب عذرا آبتن موفق شدند هذیان های

1. نادیا (که فصلی از آن در بخش نمونه های سوررئالیسم آمده است) اثری است رمان مانند از آندره برتون: "نادیا" زن جوانی است با نگاه سحرآمیز که قهرمان داستان بار اول در یکی از خیابان های پاریس با او بر خورد می کند. بار دیگر او را در کوچه ای می بیند و باز رد او را گم می کند. چند بار دیگر نیز، چنان که گویی سرنوشت برخورد آنها را از پیش دقیقاً تنظیم کرده است، او را می بیند سپس با او آشنا می شود و آن زن افکار و رویاهای او را می خواند، برایش پیش بینی هایی که به حقیقت می پیوندند و او را با خود به دنیای اسرار آمیز "تصادف های عینی" و "برخوردهای ناگهانی" می کشد. با همه مقاومت و پایداری های خویش، عاقبت بر اثر نفوذ آن زن، حوادث و اتفاقات ناممکن را می پذیرد و در مسلمات یقینی و حتمی شک می کند. به زودی در برابر او دچار وحشت و هراس مقدسی می شود. ولی نادیا در ورطه دنیای درونی خویش فرو می رود و در نظر دیگران دیوانه می شود و او را به تیمارستان می کشانند. در اینجا است که نویسنده مسأله جنون را مطرح می کند و می پرسد که واقعاً دیوانگی چیست؟ چه کسی می تواند سر حد میان جنون و سلامت را مشخص کند؟ آیا نمی توان گفت که نادیا به سرچشمه معرفت حقیقی دست داشته است؟

غافل نباشد چنین جواب داده است: "من رفتارهای روانی مضطرب و نومیدانه مردم را به رفتارهای منطقی و خردمندانه آدم های عاقل ترجیح می دهم."

اگر انسان خود را رها کند که از این ماجراهای بیرون از مرزهای خرد سرمست شود با این خطر روبروست که "غول، او را بلعد". اگر سوررئالیست ها می توانند که در این زمینه خطرناک تا بازسازی انواع هذیان ها پیش بروند، از این روست که می توانند در برابر آنچه **یونگ** "سوسه تورم مریضی" نامیده است مقاومت کنند. آنان با حفظ رابطه خود با جهان خارج تسلیم این "ورزش مغزی" می شوند که به آنها امکان می دهد که انواع جنون را تقلید کنند، در حالی که در پایان به رفتار طبیعی خویش باز گردند. در واقع "طنز" است که به آنها امکان آگاهی از خنده دار بودن تطبیق کامل با جنون را می دهد و در واقع نگهبان سلامت ذهن آنها است و در عین حال، از همه تظاهرات سوررئالیست ها جدایی- ناپذیر است.

در واقع یکی از هدف های سوررئالیست هاست می تواند این باشد که "اندیشه، سرانجام، در برابر اندیشیدنی تسلیم شود، یعنی ذهن از هرگونه پیشداوری و هرگونه قرارداد عاری شود و بگذارد که خودکاری روانی، حامل کشف و شهود، آزادانه بگوید. بدین سان آندره برتون و پل الوار ادعا می کنند که "تجربه تقلید از بیماران روانی که جامعه زندانی شان می کند به زودی پیروزمندانه جای چکامه، تغزل، حماسه، شعر بی سرو ته و انواع دیگر اشعار سست و بی محتوا را خواهد گرفت."

- این بحث ادامه دارد

بیماران مختلف روانی را از قبیل مبتلایان به عقب ماندگی ذهنی، شیدایی حاد، فلج عمومی هذین تعبیر و اسکیزوفرنی بازسازی کنند. این اثر قابلیت انعطاف پذیری ذهن انسانی و قدرت آن را در این که اندیشه های زائیده جنون را تابع اراده کند نشان می دهد. چنین تهرینی نویسندگان را از منابعی که تا آن زمان فکر شان نبود، آگاه کرده و گذشته از آن اولین قدم به سوی بالاترین آزادی ها بوده است. زیرا امکان می دهد که همه اجبارهای عقل سلیم ادعایی را پشت سر بگذارند. کستره قلمروی که بدین سان کشف شده است، به ویژه در فصلی که عنوان آن وساطت گرفته است روشن می شود: در این فصل همه حقاقت عادات روزمره در برابر غنای جهان درون قرار می گیرد:

روی جاده کمانه که با سماجت پیچیده است به دور پاهای کسی که امروز بر می گردد، همان طور که فردا بر خواهد گشت. روی مواد معدنی سبک بی غمی. هزارپا هر روز با پاهای دیروز ازدواج می کند. هم اکنون آمده ایم و فردا بی آن که منتظر خواهش کسی باشیم باز خواهیم گشت. هر کسی از این که گذشته است، از شادی به رنج. پناهگاه کوچکی است، با یک چراغ گاز عظیم. یک پا را جلو پای دیگر می گذاریم و می رویم.

این وسعت دامنه تحولات روانی انسان همیشه امیدهایی به وجود می آورد. و "بی قیدی عمیقی که مجانین در برابر انتقادهای ما از خودشان نشان می دهند... گواه بر این است که آنان در خلوت تخیل خویش از تسلائی عظیمی برخوردارند. از هذیان خویش لذت می برند و تحمل می کنند که این هذیان فقط برای خود آنها ارزشمند باشد. و با توجه به این نکته، خیال پردازی ها و اوهام سرچشمه لذات غیرقابل انصرافی است. منظم ترین لذات جسمانی در آن سهم دارد. ژرژ گنگنباخ در نامه ای که به آندری برتون می نویسد، تعریف می کند که به پزشکی که به او گفته است که از خطرات نگارش خودکار

لیکوال: پروفیسور جان مورگان

ژباړن: میرزا علم حمیدی

خوشیدې په ډېره مهربانې او سپیڅلتیا یې ځوابونه ورکول. په دې ډول ادوار بوک نه یوازې له نامتو کسانو سره وپیژندل، بلکې د دوی په هکله په داسې رشتیا وو پوه شو چې نور یې نه وو خبر.

هک څرنګه د ځان پلوي کولای شو

دا ځکه نامتو لیکوالو د ده سره د لیدو هیله وکړ او ادوارد بوک هم همېشه دیته سترګې په لاره و چې که کوم نامتو کس چې له ده سره یې د لیکونو د ورلیږلو او رالیږلو له مخې اړیکه درلوده د بروکلین سیمې ته راشي، هغه سمتدستي ځان ور ورسوي او مننه ترې وکړي. یو له دغه کسانو څخه هم «روتفورد هایز» و چې وروسته د امریکا جمهور رییس شو او له ادوارد سره یې د پخوانۍ پیژنګولی له مخې دده اوونېزه په خپله مقاله د شهرت پراو ته ورسوله. په زرګونو کسان ددې غوښتونکي دي چې له بیلا بیلو لارو د نامتو کسانو پام ځان ته ورواړوي خو ددوی له منځ څخه ځوان ادوارد مخ ته شو او د پرمختګ په لاره کې یې ګام کېښود.

د نورو کسانو دوستۍ ته راښکل او پام راګرځول کټ مټ د یوه ټېنګ مورچل د نیولو په څېر دی خو په دې توپیر چې د دغه کار د سرته رسولو لپاره مورچل درنو وسلو ته اړتیا نه لري، باید یوازې اولسي دودو او دوستۍ ته د راښکلو له لارو چارو او د بریالیو کسانو له تجربو څخه ګټه واخلو.

کله چې ادوارد بوک د «هوم ژورنال» مدیر او خپرونکی دیارلس کلن و، د هغه وخت نامتو کسانو ته یې د لیکونو په لیږلو سره د دوی پام او مینه ځان ته راوښکله. نوموړی یو غریب پوسته رسوونکی و چې پلار و مور یې له هالېنډ څخه امریکا ته کډوال شول. ده په لږه تنخوا د «بروکلین» په پوسته خانه کې کار کاوه. خو په ډېره اسانۍ یې وکولای شول چې د جنرال ګرانټ، روتفورد هایز، جنرال شرمین، میرمن لینکلن او له نورو نامتو کسانو سره د دوستۍ اړیکې ټینګ کړي. ده د دغو کسانو ژوندلیک ولوست بیا یې له سنگار او غزونې پرته په لنډ ډول او ساده لیک دود کې له دوی څخه هیله وکړه چې د خپل ژوند تیارې څنډې ورته روښانې کړي. د بېلګې په ډول یې له جنرال ګارفیلډ څخه وپوښتل: «دا رشتیا ده چې ته په کوچنیوالي کې غریب وې او په یوه جنګ کې دې چپ ولی ټپي شوی و؟ جنرال ګارفیلډ او نورو د ده پام او پوښتنی

هغه لاره چې ادوارد بوک ترې کار واخېست او گټوره نټېجه ترې لاس ته کړه په بيلا بيلو مهالونو کې د برياليو کسانو له خوا وکارول شوه او هر يوه د خپلو مالوماتو په اندازه د نورو کسانو د رابښکلو لپاره گټه ترې واخېستله.

کله چې له چا سره خبرې کوو او په وپوهېږو چې دده پام بلې خوا ته دی سمدستي بايد پوه شو چې په ده باندې مو خبرې اغېزه نه کوي او هغه څه چې دده د مينې او پام وړ دي به هغه څخه په واټونو لرې يو. د بېلکې په ډول د هغه پېښې کيسه کوم چې د جنرال الکټريک شرکت مدير ته ورپېښه شوه او ده د راتلونکي لپاره خبردارۍ لوست ترې زده کړ:

- پر هغه مهال نه يوازې سويپ نامتو سړی نه و بلکې داسې ځوان او بې تجربې پلورونکی و چې په اولسي ناسته ولاړه او چارچلند هم نه پوهيده. ځکه يې ډېر ښه چانس له لاسه ورکړ.

د يوې بنديخانې مدير د کلنۍ اړتيا لپاره هغه شرکت ته وراغی چې سويپ اداره کاوه، خو ځوان انجنير چې زده کړې يې نوي پای ته رسولي وې او په کسب و کار بلد نه و داسې راپور ورته تيار کړی و چې دده په اند يې ساری نه درلود، خو د سويپ دغه راپور دده د نه برياليتوب لامل شو. ځکه چه له يوه پلوه يې راپور دومره علمی تيار کړی و چې د بنديخانې مدير هيڅ ورباندې پوه نه شو او له بله پلوه يې داسې خبرې ورسره وکړې چې هغه گرد سره پرې ونه پوهيده. ځکه يې تړون له بل شرکت سره چې مدير يې تجربه لرونکی سړی و لاسليک کړ. ښه ده په داسې چارو کې لومړی د مخامخ لوري د خبرو له لارې دده د پوهې پور، د مينې او غوښتنې وړ ټکي ځان ته مالوم کړو او بيا يې د ور لارې له مخې د رابښکلو او گرانښت پاملرنه ځان ته را واړوو.

هر ورځپاڼه چې لولې او خوند ترې اخلي تر ټولو لومړی ټکی چې د ورځپاڼې مدير يې په پام کې نيسي دا دی چې ته له هر څه د مخه د خپل ځان سره مينه لرې او بيا غواړې

چې د خپلو دوستانو، پلويانو او نورو پېژندگلوي کسانو په هکله ليکنې ولولې. د يونايټد پرس د خبر رسولو مدير «کاريگل» په دې هکله داسې وايي: «تر ټولو په زړه پورې مطلب د هر چا لپاره هغه دی چې د ده په هکله وي. که دخپل ځان په هکله ليکنه پيدا نه کړي نو بيا د خپلو پېژندگلوي کسانو او يا د هغه کسانو په هکله ليکنې لولي چې شهرت يې اوريدلی دی. که ښه ورته څېر شو د لوستونکي ځانگړې مينه دده لپاره د خوند اخېستلو څخه ځکه خوند اخلو چې دا تل سره يې مينه پيدا کوو او خپل ځان دده پر ځای شمېرو. کله چې هغه ډزې کوي کټ مټ داسې راته ښکاري لکه ماشه يې چې په خپله گوته ټينگه کړو او چې له دښمن څخه تښتې غواړو ځان ور ورسوه او له خطر څخه يې بچ کړو. کله چې په ورځپاڼه کې لولو چې په لاره کې ښځه او سړی غلو شو کولي دي پرې خپه کيږو او په هماغه شيبه ځان ددوی پر ځای حسابوو، داسې راته ښکاري لکه غلو چې په اووه ډزي باندې زموږ سينه په ښه کړي وي.

هره ورځ په اوونيزو کې د ختم، مرگ، ژوبلې او ناڅاپي پېښو خبرونه لولو خو د ټولو په پرتله د هغه چا د مرگ په خبر چې پېژاند مو ډېر خپه کيږو ځکه چې مړ شوي کس زموږ سره اړيکه درلوده او بشر لکه څنگه چې دخپل ځان سره مينه لري همدارنگه هره ناوړه پېښه چې دده دوستانو او چاپيره کسانو ته ورپېښه شي پرې خپه کيږي.

ځنې کسان د تيروتنې له مخې داسې اند کوي چې دا کار يا شی يې خوښيږي او مينه ورسره لري. پداسې حال کې چې له ژورې څېړنې وروسته يې تيروتنه څرگنديږي. توماس اديسن د ځانگړې پوهې له مخې دپته پام و چې کارکوونکي او تر لاس لاندې کسان يې له څه شي سره مينه لري او له هغه څه سره چې ښکاره کوي يې رښتيني مينه نه لري او يا لږه مينه ور سره لري. په وروستيو کې ددغه نامتو سپرښتگر «مخترع» زوی چارلز اديسن داسې وويل: «څلور تنه مامورين مو درلودل چې دنده يې د پلورنځيو پلټنه وه، دوی به هره ورځ د خپلو ليدنو، کتنو، گوت نيونو او نظرونو

ښاغلي کمبریج پداسې حال کې چې دوست ته په اریانی کتل په دې هکله یې خپله بې خبرې څرگنده کړه او له ده څخه یې دشنې هیله وکړه. «بل» لومړی د همغاړیتوب تیوري او د غبرگون تلگراف په هکله لنډ مالومات ورکړل او بیا یې ورته وویل چې ما ددغه نظریې له مخې یوه بې سارې دستگاه جوړه کړې ده. دده دغه لاره دومره اغېزمنه پریوته چې کمبریج په خپله خوښه او د زړه له کومې د خپل دوست د سپړستنې د بشپړتیا یوه برخه لگښت په غاړه واخېست.

د کمبریج د راښکلو لپاره د «بل» لاره ډېره ساده وه. هغه د مخه له دې چې خپله غوښتنه او مطلب ووايې لومړیې دپوښتنو او شننو غوښتلو حس راوپاروه او ورته یې وویل: «اجازه راکړه داسې کار وکړم چې دغه پیاوړی وغږیږي.» ددغه عجیبه او نوښتگر کار په کولو سره یې د کمبریج پام راوښکلو او بیایې هغه د خپلې غوښتنې منلو ته وهڅاوه. دغه لاره ډېره غښتلې او اغېزمنه خو باید پوه شو چې د خپلې غوښتنې تر سره کولو لپاره له ډېرو لوړو، ژورو او خنډونو څخه تیر شو. ځنې مو په خپلو سترگو لیدلي دي چې ډېر ښه او وړ وړاندېزونه یې وړاندې کړي دي خو چې هماغه ښه وړاندېزونه یې ډولو او لاسونو په ښورولو او په داسې علمي وینا شنني دي چې په خبرو یې مخامخ لوری نه دی پوه شوی ماتي سره مخامخ شوي دي. لکه چې سویپ و نه شوی کړای چې په ډېر علمی راپور سره د بنديخانې مدیر د خپلو شیانو پیروډلو ته راوکاږي.

هر څه چې نوي او بې ساري وی سمدستي مو ورکاږي خو پرته له دې چې دغه نوي شیان زموږ له تجربو سره همیشنی تماس ولري په بل ډول مو زیاته موده په پام کې نه پاتې کیږي.

د همدې ټکي په پام کې نیولو سره «مک کورمیک» وتوانیده چې د قاضیانو نظر ځان ته ور واړوي او لومړۍ جایزه وگټي. په لندن کې د کرهني په ستر نندارتون کې ډېرو شرکتونو خپل د کرهني ماشینونه، ډول ډول سینگار

راپور زما پلار ته ورکاوه. ده به ددی راپور څخه ډېره گټه اخېستله او تر ټول غوره خبره دا وه چې دهغه له مخې یې ددغه سړیو مینه او وړتیا مالومه او پرې پوهیده چې د څه ډول کار وړتیا لري. د بېلگې په ډول یو تن د کیمیا پوه و، ده به ویل چې له کیمیا سره ډېره مینه لرم خو په راپورونو کې یې د کیمیا او کیمیاوي اغېزو په هکله هیڅ ډول یادونه، نه په سترگو کیده، پر ځای یې له چونکي څرخولو (پرچون فروشی) سره مینه درلوده دا ځکه زما پلار هغه چونکي څرخونکی وگومارلو.»

ډېر مهال پرته له دې چې ټینګ ودرېږو د خپلو غوښتنو پر خلاف د پټو غوښتنو لوري ته چې ورڅخه بې خبره یو ورکښل کیږو. برسېره پر دې چې موږ ټول له ځانه سره مینه لرو او هغه څه ته مو ډېر پام دی چې زموږ اړتیاوې او ستونزوې لري کوي او تجربې مو زیاتوي. خو له نویو شیانو او پېښو سره تر نورو زیاته مینه ښکاره کوو چې لویان او بریالي کسان له دغه ډول مینې او غوښتنې څه ډېره گټه اخلي.

د «بل» سیستم تېلفون جوړونکي «الکساندر گراهام بل» د خپلې سپړنې د بشپړتیا لپاره ډېرو پیسو ته اړتیا درلوده. کله چې نوموړی د «کمبریج» میلمه و له ځان سره یې پریکړه وکړه چې نوموړی له خپلې سپړنې سره د مینې له مخې مرستې ته وهڅوي. ښایي ته په دې اند وي چې ده به سمدستي خپلې خبرې د ډېرې گټې علمي سپړنې په هکله پیل کړي وي؟ نه داسې نه ده. الکساندر گراهام بل دومره بعقل او بې تجربې سړی نه و. ده تر هر څه د مخه د خبرو او کار پیل کولو لپاره زمینه برابره کړه او په ناڅاپي ډول یې د پیاوړولو بس کړل او خپل دوست ته یې وویل: «پوهېږې چې که زه په دغه ځای باندې پښه ټینګه کړم او هر څه چې ووايم پیاوړه هماغه څه بیرته وایي. د بیلگې په ډول که ووايم «دوه» پیاوړه هم هماغه «دوه» غبرګوي؟»

په ټول ټال ډول ددغه لارې تر سره کول ډېر اسان کار دی. خیال وکړه چې یو لوی بالون دې په خپلو سترگو لیدلی دی او غواړې چې د اوږدوالي په هکله یې بل چا ته کیسه وکړې او هغه د بالون په لویوالي باوري کړې.

هغه څوک چې په لندن کې دی باید د بالون اوږدوالی په «ترافالگار» ډگر کې د «نلسن» مجسمې له لوړوالي سره ورته پرتله کړې او څوک چې په نیویارک کې ژوند کي د بالون اوږدوالی د یوې هسکې ماڼۍ له مخې ورته وايي. ځکه دواړو، یوه د نلسن مجسمه او بل لوړه ماڼۍ په خپلو سترگو لیدلې ده او کولای شي چې بالون ورسره پرتله او په اوږدوالي یې پوه شي. دا ځکه بریالي کسان غواړي چې له هر چا سره ددوی په ژبه خبرې وکړي او داسې بیلگې ورباندې کړي چې مخامخ لوریې پیژني او ورته د پوهیدلو وړ وي.

ددې لپاره چې پوه شې نورو څنگه دغه لاره کارولې او گټه یې ترې اخیستې ده د داسې سړي په هکله خبرې کوم چې یو غریب ماڼو و خو له خلکو سره په چارچلند باندې د پوهیدو له کبله په لنډه موده کې د ښېښې جوړولو د سترې فابریکې څښتن شو او په ملیونونو ډالر یې تر لاسه کړل.

دده نوم «چارلز برون» و او د فابریکې جوړولو په هماغه لومړیو ورځو کې یې پیروډونکو په اروا باندې د پوهیدلو له لارې د خپلو غوښتلو او بډای سیالانو له منگولو څخه ډېر گټور تړونونه راوستل. د پیروډنې ډله ټول د لویدیځې امریکا اوسیدونکي وو او چارلز پوهیده چې د هغه سیمې وگړي ځلیدونکو او بیکاره شیان نه خوښوي، دوی تر هر څه زیات د شیانو ټېنگښت او ښه والی ته ارزښت ورکوي له دې کبله یې د پلورلو په تړون کې دغه ارزښناک ټکي په پام کې ونیول او له دې لارې یې خپل اړخ د اخیستونکي کمسیون له غوښتنو سره ولکاوه او گټونکی شو.

موږ همیشه له هغه شیانو سره چې د باندې له خوا راباندې تپل کیږي مخالفت کوو خو له هغه شیانو سره چې زموږ له تجربو او لیدونو، کتنو سره سمون لري مخالفت نه

کړي وو. خو «مک کورمیک» خپل د کرهڼې ماشین چې د سمند په ساپر کې یې د بېړۍ د دوښ له کبله زنگ وهلی و په یوه زاړه یډک موټر پسې تېرلی راوست او په هماغه ډول یې قاضیانو ته وړاندې کړ. له ځان سره فکر وکړی کله چې قاضیانو دغه زور او زنگ وهلی ماشین گټونکی اعلان کړ نندارچیانو به څه حال درلود. نه ورځې خلکو ددغه ماشین په تماشه باندې پښې او لاسونه سره ماتول او له اریانی څخه یې ډډه نه شواي کولی.

«فردریپرټ» چې د امریکا د ستر دلال او لیلام کوونکي وړ نوم یې گټلی و ما ته د خپل کار په هکله وویل چې زه همپشه اخیستونکو ته وایم چې دغه شی له رښتینې بیې ډېر ارزان دی، بله دا چې ځنې شیان په اخیستونکو باندې د دوی په اند چې ارزان دي د لیلام له لارې په لوړه بیه خرڅوم.

دغه زبردست دلال هم د «گراهام بل» غوندې چې پیاوړی یې په غږ راوستله او یا د «مک کورمیک» غوندې چې په زاړه او زنگ وهلي ماشین یې لومړي جایزه وگټله؛ همپشه هڅه کوله چې د سوداگرۍ په چارو کې د نندارچیانو او پیروډونکو پام خپلو نووښتگرو او ناڅاپي کړو وړو او شیانو ته را واړوي.

د نیویارک ورځپاڼې نامتو مدیر او خپرونکي «اموس کومینکز» کله چې په اتلس کلني کې نیویارک ته لاړ د لومړي مطبوعاتي کار د پیدا کولو لپاره داسې لاره وکاروله: څرنګه چې له یوې غاړې یې هیڅوک نه پیژندل او له بلې غاړې یې له یوه وتلي انځورگر څخه لږه انځورګري زده کړې وه. ځکه یې له ځان سره وپتیبیله چې د اوونیزو او ورځپاڼو په دفتر کې په کار پسې وگرځي. ده له نورو څخه د نیویارک تریبون مدیر «هوراسي گریلي» وټاکه او لکه څنګه یې چې گومان کاوه په هماغه لومړۍ کتنه کې یې وړ دنده تر لاسه کړه. ځکه همدغه مدیر په خپله هم په کوچنیوالي کې د انځورگر شاگرد و او ورو، ورو تر دغه پوره راوړسیده.

ځان د اوریدونکو غوندې کاوه او د دوی په ژبه یې خبرې کولې.

«اغېزناکه وینا» د کتاب مولف «ارتور ادوارد فیلیپس» څو ځلې دغه سرلیک تکرار او په دې خبره یې ټینګار کړی دی وایې: «هر یو ویاند چې خپل اند د اوریدونکو په تجربو او لیدنو کتنو سمبال کړي په هماغه اندازه ښه نېټجه تر لاسه کولای شي. که زه خپل دوست ته ووايم چې ما پرون د خره یو بار «الفا الفا» (رشقه) راوړه، بې له شکه هغه زما په مقصد نه پوهیږي خو که دا ورپسې زیاته کړم چې «الفا الفا» شفتلې ته ورته ده، هغه مهال زما دوست په پوهیږي ځکه چې نوموړي شفتله لیدلې ده. همدا ډول که د دوست کور ته ورځم او ورته چې هوا په بشپړ ډول توپاني ده څو شیبې وروسته به سخت ټوپان رامنځ ته شي. دوست به مې دا خبره راسره و نه مني. ځکه کله چې هغه کور ته راتلو هوا روښانه وه او په اسمان کې ورېځ نه ښکاریده نو پر دې مهال زه باید ووايم چې غښتلي وریځې د هسک مخ پوښلی دی، اسمان غورپړي او پرکه هم شته، باد هم تند شوی دی، دا ټولې د سخت ټوپان نښې دي. په دې ډول به دوست زما خبره ومنې.»

که غواړې چې نور راوکاږې او دوی په خپلو خبرو باوري کړې باید هڅه وکړې چې لومړی د دوی باور او غوښتنو ته د دوی د خپلو تجربو او اړتیاوو له دروازې ورننوزې او د دوی په ژبه و خبرې وکړې. خو نه په هغه ژبه چې دوی د عادت له مخې خبرې په کوي بلکې د دوی په زړه، اند او ماغزو په ژبه خبرې ورسره وکړه او په خپلو خبرو کې هغه څېړونه یاد کړه چې دوی په خپلو سترگو لیدلي او په خپلو غوږونو اوریدلي دي او په ماغزو کې یې اغېزه پرته ده.

کوو. باور لرم چې د نامتو «لاسالي» له ډېر ستونزمن ساپر څخه به خبر یاست. نوموړی د امریکایي بومیانو په وړاندې له دومره ستونزو سره مخامخ و چې نږدې یې دنده پر ایښې وه خو بالاخر یې دیته پام شو چې باید هر ملت او قبیلې له اند دودونو او روحياتو سره سم چارچلند وشي. له دې کبله یې د بومیانو ژبه زده کړه، ددوی غوندې کالي یې واغوستل، ان وینا یې هم له دوی څخه تقلید کړه، تر څو بریالی شو او د مکسیکو څرخاو (خلیج) د موندلو تاریخ یې په خپل نوم وکښلو.

کله چې ژوزف شوات چې په ټوله امریکا کې په ښو کړو ورو او د خلکو په ورسکلو نامتو و؛ په یوه پوهنتون کې د کوزه گری په هکله وینا کوله ددې لپاره چې په زده کوونکو باندې ژوره اغېزه وکړي ختې یې په لاس کې وې، لوبې یې پرې کولې او دوی ته یې د کوزې جوړولو تاریخ ویلو چې د بابل او نینوا د پرمختګ پر مهال پیل شوی و. همدغه غښتلي ویاند چې کله یوې ډلې کب نیوونکو ته خبرې کولې د کب نیوونکي داسې خوځښتونه یې کول چې کب نیوونکو خپل ځانونه له پردې سړي سره نه احساسول او په ډېر پام یې دده خبرو ته غوږ نیوه او په ډېره مینه یې اوریدې. شوات همېشه له دغه لارې څخه کار اخیست او دخپلې وینا زور یې دخلکو په غوښتنو او ددوی د مینې په وړ اړخونو باندې اچاوه.

ددموکرات گوند لارښود «ال سمیت» په یوه غریبه کورنۍ کې زیږیدلی د پلار مړینې پر مهال یې د کفن او ښخولو پیسې نه درلودې خو له دغه لارې د نیویارک ولایت تر مقام ورسیده او په ټوله امریکا کې نامتو شو. هغه به چې په هره غونډه کې کیناست د دوی له مینې او روحياتو سره یې سمې خبرې کولې، خپل ځان یې دومره ورنږدې کاوه چې په ډیره اسانۍ یې دوی ځان ته ورسکلو او ورته ویل یې چې زه ستاسو له ډلې څخه يم او زموږ تر منځ هېڅ ډول توپیر نه شته. سمیت ته په پوهنتون کې وینا کول دومره په زړه پورې وه لکه د ټاکنو په سیاسي غونډو کې چې د سیال به وړاندې وینا کوي. ده به په هره غونډه کې

اکرم عثمان

گهواره خالی

یک جفت موسیچه خوش خط و خال که از دیر گاه بر بلندترین شاخ نسترن آشپان کرده بودند از هوهو و قوقو افتاده بودند و کبوترهای رنگارنگ همسایه که گاه و بیگاه بر صحن سرا ظاهر می شدند از چندی ناپیدا بودند که آنها را گربه خورده یا این که توسط صاحب شان گم و غیب شده اند. به گفت مرغبازها، کوچکی ها همه چون مرغ های کری خورده! و بودنه های قو شده! پک شان را گم کرده بودند. از کودتای ثور فقط پنج سال و چند ماه و از فوت همسر گل آغا سه ماه می گذشت.

گل آغا مواظب جز جز چایجوش بود تا سر نرود. برای او جز همین "چای بر" کوچک حلبی همصحبتی نمانده بود. پارسال این کار را مادر اولادها انجام می داد. همسر مهربانش بی بی جان، هر روز بلاتاخیر، پیش از این که شوهرش به اصطلاح کمرش را باز کند! یک چاینک شلغمی قاشقاری را پر از چای سبز اعلا چینیایی می کرد و در پتونس نکلی و خوش ساخت می گذاشت و آن نوش داروی داغ، معطر و هیل دار چنان رگ و پی گل آغا را باز می کرد که به زودی خود را خمار می یافت و جا به جا سر تُشکش می لمید و به خواب خوشی فرو می رفت.

هنگام صرف نان شب باز همسرش بر بالینش می آمد و با ملایمت و احتیاط زیاد آن قدر که پدر اولادهاش اذیت نشود صدا می زد: گل آغا، گل آغا جان! وخت نان است گشنه نشدی؟

"گل آغا" کارمندی شصت و هفت، شصت و هشت ساله، عصر که از کار بر می گردد پیش از تبدیل لباس هایش چایجوش حلبی کوچکی را بر سر اشتوپ می گذارد و منتظر می ماند تا آب جوش بیاید و برایش چای دم کند. آن وقت در کنج بالایی اتاق رو به ارسی می نشیند و پتو را بر سر زانوهای پر دردش می کشد و نامه ای پاسخ طلب از فرزندانش را که از امریکا آمده بود ته و بالا می کند. آنها از پدرشان خواسته بودند که هر چه زودتر کابل را ترک بگویند و به آنها بپیوندند.

بیرون از اتاق چمن رنگ پریده، در نتیجه پائیز زودرس جان می گند. باغچه سبز و خرم چند صباح پیش، دیگر عرصه پرواز زنبورهای سبز رنگ کوچکی بود که به خاطر تخم گذاری سنگین بار و تنبل به نظر می آمدند و بر آخرین گل های خزانی می چسپیدند و گلبرگ ها را می لیسیدند.

از باغچه هیچ صدایی بر نمی خاست. حتی گنجشک ها هم بغض کرده، و غمین معلوم می شدند و غُج غُج و سروصدا در گلوی شان خشکیده بود.

گل آغا از خواب بر می خاست و بسم الله گویان بر صدر دسترخوان سفید و درازی می نشست که دورادورش با مهمان ها، دخترها، پسرها و نواسه هایش پر می بود و صحبت های گرم آنها لذت غذا را چند برابر می کرد.

در آن وقت ها، جویباری از صداهای گوشنواز از هر کنج و کنار آن عمارت بزرگ به گوش می رسید. سالمندان زیر سایه درخت یا چيله های تاک می غنودند، جوان های خانواده در چمن سبز مخملین والیبال می کردند، کودکان گاز می خوردند، دخترهای جوان و دم بخت گاهی ریسمان بازی می کردند و گاهی از آسمان و ریسمان حرف می زدند.

قرقر چایجوش حلبي گل آغا را به خود بر می گرداند. چایجوش را دم می کند و بی میل و بی کیف یکی دو پیاله برایش می ریزد.

شام فرا می رسد. مدتی بود که برق نمی آمد و شهر در تاریکی مطلق غرق می بود. از چندی به آن طرف ملای مسجد کوچک هم از ترس خیلی آهسته آذان می داد و گل آغا از روی تاریک و روشن هوا یا رجوع به ساعتش بر جامناز می ایستاد و خونین دل و گیج عبادت را به پایان می برد. هنگام دعای آخر، عوض طلب مغفرت و سلامتی ایمان می گفت: خدایا! تنهایی به تو می زبیه، شکر که تَره دارم و بیخی بیکس و تنها نیستم- اما آرام نمی گرفت و خطاب به مسافران می زارید: از مه دور هستین، از بلای زمین و آسمان دور باشین!

چند سال پیش وقتی که نخستین نواسه شان "حامد" به دنیا آمد برای او و بی بی، جهان رنگ دیگری گرفت. بی بی در بیان محبتش به او می گفت: اولاد بادام است و نواسه مغز بادام!

گل آغا گازکی قیمتی برای نواسه اش می خرد و آن را در اتاق نشیمن شان می گذارد تا از طرف روز پهلوی خودشان باشد و دقیقه ای تنها نماند. بدین گونه گل آغا چوشک دادن، گهواره جنباندن و حتی پنهانی آلو خواندن را یاد می گیرد و پیرانه سر، پرستاری می کند.

یک و نیم سال بعد تر خواهر حامد "ثریا" به دنیا می آید و در مردمک های دیده گل آغا و بی بی جان جا می گیرد. همین که به راه رفتن شروع می کند بنا به طبیعت معصوم و مظلوم

دخترانه، برعکس حامد که سخت شوخ و شیطان بود نرمخو و بی آزار بار می آید و مانند چوچه گربه ای خُرخر کنان سرش را به پر و پاچه پدرکلان و مادرکلانش می مالد.

ثریا گاه و بیگاه از کلک گل آغا و بی بی جانش می گرفت و آنها را نرمک نرمک به طواف چوکی ها، درخت ها و حتی گدی هایش می برد و وانمود می کرد که این اوست که به موسفیدها طریق راه رفتن می آموزد. ثریا دست آنها را نیز سبک می کرد. گاهی پیاله های خالی چای شان را به چایخانه می برد، باری با لکنت زبان برای آنها آواز می خواند و گاهی هم پروانه سان میده میده می رقصید.

هنگام خفتن وقتی که خواب بر او غلبه می کرد بدون صلا در آغوش گرم یکی فرو می رفت و گربه وار نفس می کشید.

بلوای جاری، مملکت را از بیخ می لرزاند و چوچ و پوچ گل آغا نیز از آن زلزله مدهش بر کنار نمی ماندند. اوباش کوچک هم تحت تاثیر و ترغیب حکومت بر دو شصت پا می شوند تا در فرصتی مناسب بر جان و مال مردم با آبرو بتازند. جوان های خانواده اعم از دخترها و پسرها با اصرار و ابرام پدر شان را زیر فشار می گیرند که به تقلید از همسایه شان که در کالیفورنیا رستوران باز کرده بود ملک و مالش را بفروشد و راهی امریکا شود. ولی گل آغا می گفت که از او شراب فروشی پوره نیست و در آخر عمر نمی خواهد شیشه تقوایش درز بردارد و به کارهای دون شأنش دست بیازد. بنابر آن فرزندانش که می بینند هر دو پا را در یک کفش کرده و هرگز کابل را ترک نخواهد کرد خود در تدارک عزیمت از کشور می براینند. و دل از خانه و لانه می کنند.

شبی کلان ترین پسر شان کبیر آرام آرام به پدر و مادرش حالی می کند که دیگر تحمل زندگی در این شهر را ندارد و می ترسد که روزی دیر شود و او نتواند جان همسر و کودکانش را نجات دهد.

گل آغا در می ماند که چه بگوید. زبانش می خشکد و عقلش از کار می ماند. بالاخره با گلوی پر و گرفته می گوید: هرچه خیر تان باشه، خدا پشت و پناه تان!

اما چشم های مادر سیاهی می روند و جا به جا بیهوش می شود. فوراً در شفاخانه در بخش بیماری قلبی بسترش می کنند.

جنگ نه تنها خانواده ها را تجزیه می کند بلکه ظریف ترین پیوندهای عاطفی را پاره می کند و هر آدم را در لاک و محفظه کوچکی می راند که جز جان و بقای خودش به دیگری نیندیشد. به این ترتیب آن مثل های معروف مصداق تمام و کمال می یابند: "آب تا گلو بچه زیر پای!" و "یا گور تنها گور!"

گل آغا همسرش را به شکیبایی فرا می خواند و عتاب آمیز می گوشد: نا شکری گناه داره، توکل به خدا کو!

و بی بی جان می موید: دگه دلم از خودم نیست، دنبه سر چراغ هستم!- و در ساعات تنهایی گهواره خالی را آرام آرام می جنباند و زیر لب زمزمه می کند:

آلوی ابریشم

بند و بارت می ریشم

برایی سر بازار

خریدارت مه میشم

دیگر بی بی تقریباً از گپ می ماند و در خود می پژمرد. گفتی منجمد شده است. باز دنیا می چرخد و پائیز و بهار می آید. جوانی رعنا و درس خوانده به خواستگاری عادلۀ دختر دم بخت خانواده می آید. او را به شرطی به دامادی قبول می کنند که خانه داماد شود و عادلۀ را از آنها دور نکند.

بعد از نه ماه، و نه روز، و نه ساعت، نه دقیقه و نه ثانیه خدا به عادلۀ و شوهرش دختری ارزانی می کند که نامش را "یلدا" می گذارند. خانه رنگ و رونق می گیرد و غرق در ساز و سرود می شود. سال دیگر "بهشته" می آید و به دنبالش محافل شب شش، نام مانی، سر شویان، چله گریز و سالگره.

جنگ اوج تازه می یابد و خواب و خوراک را بر مردم حرام می کند. راکتی بر خانه همسایه اصابت می کند و جمعی را به خاک و خون می غلتاند. راکت های کور و گلوله های نابینا تمام سرها را در گود شانه ها دفن می کنند. شهر بلاخیز بی بلاگردان

و بی حفاظ می ماند و عادلۀ و شوهرش را ناگزیر می سازد که از مو سفیدها دعای خیر بگیرند و رهسپار دیار غربت شوند.

سپس خانه تقریباً خالی می شود، بی بی می ماند، گل آغا و نادر جوان ترین پسر شان. گهواره خالی نادر را زنهار می دهد: حیف است که در این روزهای دشوار، عروس دیگر به خانه نیاید و او همان ناهید خودت نباشد. تو که سال ها ناهید را ستاره وار در محراق و محراب آرمان هایت می جستی اکنون دم غنیمت دان و او را به خانه بیاور تا باز گهواره بجنبد.

دیگر بار، دنگ و دهل و رقص و قرص در خانه طنین می اندازد و چند ماه بعد زید می آید- کودک شیرینی که بینی گکی چون سنجد و گوشک هایی چون شیرپیره داشت. از همان بدو امر از چشم های مهره مانند و شیطنت بارش زیرکی غیرعادی می تراوید. چهار ماه زودتر از دیگر کودکان به راه رفتن و شش ماه زودتر به حرف زدن شروع می کند. بی پرسان، آن گهواره خالی را از خود می کند و بی بی و بابا را مجبور می کند که گازش بدهند. آن گاه خودش برای خودش آلو را می خواند و سالمندها را می خندانند.

دیگر مرگ بی هنگام، از شاهرگ گردن مردم نیز نزدیک تر می آید و بی بی و گل آغا در می مانند که از نادر و ناهید و زید چگونه محافظت کنند. سرانجام دندان به جگر می گیرند و از عروس و پسرشان تمنا می کنند که تا دیر نشده به جای امنی بروند. ناگزیر آنها هم می کوچند و باز گهواره خالی می ماند.

در یک روز ابری پائیزی که باران دانه دانه می بارید، بی بی عادتاً بعد از نماز پیشین کنار گهواره می خوابد و دیگر هرگز بیدار نمی شود. اولادها از آن دور به پدرشان می نویسند که کابل را ترک بگویند و به آنها بپیوندند.

گل آغا آن نامه پاسخ طلب را که از امریکا آمده بود می گذارد و در جواب می نویسد: عزیزانم خدا پشت و پناه تان باد! من با کابل نفس می کشم. این شهر گهواره و گور من است. من همین جا می مانم و همین جا می میرم.

پوه شوم چې یوازې يم

ستړگې موښم دا یو وار نه دی، هر وخت همداسې کېږي، همدا عمل تکرارېږي، په اوونۍ کې یو وار د لرگیو د راوړلو لپاره درومم. وږي او نهار نهوړ لیرې ځای ته روان يم؛ خو د یوازیتوب احساس نه کوم. درې ساعته په پښو مزل دی. درې ساعته وروسته د غره بېخ ته رسېږم، سخته او تنگه دره ده. لږ پاس ځنگل پیل کېږي، نرۍ لار ورختلې ده. موږ یو په بل پسې روان یو. د بار راوړلو لپاره مو خره لاندې د غره بېخ کې په بوټو پورې تړو. د غرونو دا لړۍ زمور د کلي په ختیځ کې واقع ده د غرونو په بېخ کې د اوبو یو ډنډوکی هم شته، چې اوبه ترې څښو او لږ کښته ځای کې څاروي اوبه څښي. دا اوبه د غرونو له ناوونو راووځي، موږ هم اوبه څښو، لاسونه او مخونه هم وینځو، د یو پاخه عمر سړی یو مهال د ځنگل او د اوبو په باب کیسه کوي، هغه وايي: «اوبه د غره له دنګې څوکۍ راکوزېږي او بیا دې ډنډوکی ته لاره کوي، د کلي د خلکو افسانې وايي چې دا اوبه معجزه لري. دا د هغه بېوزلي بنیادم چې په تنکۍ ځوانۍ کې دلته د خپل تربور له لاسه د میراث په خاطر ووژل شو. دا د هغه اوشکې دي، د هغه زیارت پاس په دې غره کې دی. نرۍ لاره ورته تللي ده. د نوي کال په ورځو کې میندې نجوني او ان نارینه ورته د دوعا لپاره راځي او خپل سوالونه ورته کوي. که د چا زوې مساپر وي، که څوک عاشق وي او که څوک د دولت او شتو غوښتنه کوي؛ نو همدي زیارت ته راځي. وايي چې زیارت په کلي کې یوه بوډا ته چې نېک سړی و، په خوب کې ورغلې و، چې کله یې وژلي و او په گټو او گیاوو کې یې پټ کړی و. زاړه بوډا خپل خوب خلکو ته ووايه. خلک راغلل او هغه یې له گټو او خمبو راوويست. دلته یې ښځ کړ. بیایي پرې جندې ولگولې. اوس د نوي کال او نوروز په ورځ دلته مهله کېږي. نجوني ورته

توره خپه وه، رڼا لا نه وه خپره شوې او له گڼې گونې نه ډک ستیشن کې خو لا بیا هم تورتم و. څراغونو لا هم طبیعي رڼا په شا تمبوله، چې په اوږده لیکه کې مې وار ونيو څو شېبې وروسته وار راوړسېد. د تکت پلورونکي مخې ته ودرېدم، د ځای یې وپوښتم. ما هم خپل هدف ووايه، هغه تکت پرې کړ او ما د کارت په وسیله د تکت بیه ورکړه. لومړی یې زما خپرې ته په څیر څېر وکتل. سترگې (عینکې) یې له وروڅو راکښته کړې. د پزې پر سر یې کېښودې، بیا یې هم د سترگیو او وروڅو په منځ کې زما خپرې ته په دقت وکتل. مالومېده چې ورته نااشنا او لاروی ښکاره شوی وم. ما تکت راواخیست او د سترگو په اشاره ترې روان شوم. گڼه گڼه بېخي زیاته وه، چا بکسونه کښول او چا چابک گامونه اخیستل. خلک تېروېږ کېدل، زه د ترین د ننوتلو ځای ته ورسېدم، لیکه خلک له مقابل لوري راووتل. د راوتلو په چک ځای وار نه و، هر چا تادي درلوده چې دمخه شي. ما هم تلوار کاوه، چې د اور گاډي په دروازي ورننووځم، ورننوتم. په شا ته څوکۍ کېښناستم، د معمول په څېر مې د کیسو یو کتاب د لوستلو لپاره راواخیست. غوښتل مې چې یوه کیسه په نښه او ویې لوم، چې د ترین سفر پرې لنډ کړم؛ خو گډوډو تصوراتو خپلې پرېکړې ته نه پرېښودم.

***

څه وختونه دي، تنکي زلمي يم. هره اونۍ د خپلو درې څلورو تنو همزولو سره د غره په لور درومم. د جمعې په ورځ ښوونځی نه وي، له همدې امله ماښام وختي ویده کېږم، چې سهار وختي پاڅېږم؛ نو د سهار دوه نیمې بجې وي، چې پلار مې د دروازې تنبه ټک ټک کړي. په ټک ټک سره پاڅېږم،

ساره سوکړکان د ډنډ په غاړه له اوبو سره خورو. خپل بارونه او گېډې په ولاړو خړو بار او د کور په لور رهي کېږو.

خو هغه وار چې اوس په یاد راځي، چې غره ته وختلو او بېرته ترې راکوزېږدو، درانه پېټې مو تړل. دا وار هېڅ شی نه و. نه هغه همزولي هلکان و، نه د بارونو لپاره څاروي وو. یوازې خړ سپي هماغه شان تر مخه په منډه روان و. مخ کې مخکې کېده، لاره هم ډېره اوږده ده. ما هم د لرگیو دروند پېټې په شا او ستمې کوم، یو نیم ځای کې یو کمر یا د پوال ته تکیه کوم، لاره اوږده ده. کور به کله رارسېږي او یا به کله د کور انگر ته ورداخل شم؟ همدې تصوراتو په مخه کړی یم، دروند پېټې خولې او ستمې. روان یم او کلونه اوږي، له کلونو پسې کلونه. زه هماغه شان روان یم، د اوبو له یوې ژورې ویالې، د پله له پاسه تېرېږم. د لمر وړانگې په اوبو کې رالوېږي او ان تل یې روښانه کړی دی. په ډېرو او کابو مې سترگې لگېږي؛ خو زه په کې خپلې څېرې ته څیر کېږم. ځان گورم او خپله ماضي د برېښنا د پړک په څېر تر پامه تېروم. د برېښنا له پړک وروسته شېبه باران په ځمکه لاره کوي. خپل دروند پېټې هم وینم. مازدیگر مهال دی کور ته لا نه یم رسېدلي؛ خو په خپله څېره کې هغه ځواني، هغه مستي او هغه خوند نه وینم. نه د شوتلو بوی احساسوم او نه د ملدو خاورو خور وېرم. نه خو د ځنگله د ونو عطر احساسوم او نه د لارې ملگري او انډیوالان. خړ سپي هم په لار کې پاتې دی؛ خو د درانه پېټې زور اوس هم په خپلو ولو او اوږو احساسوم، یو وار څوک مخې ته درېږي. راته غږ کوي. زه کتابو راټولوم. تصورات مې شلېږي. گورم چې زه په ترين کې ناست یم. نه خو د لرگو پېټې شته او نه مې هغه ملگري او نه زما خړ سپي. خو د بار دروندوالی لا په اوږو احساسوم. یوازې یم، له اوله سره یوازې وم، له زیزونه یوازې وم؛ خو په دې معما نه پوهېدم. ولاړ سړي ته تکت بشییم. هغه هم وايي، یوازې یاست؟ ورته د تایید سر خوځوم، ورته وایم، هو. له اوله یوازې وم. هغه د مننې په ویلو زما له ځنگه تېرېږي او زه د خپل یوازیتوب تکت بېرته خپل جېب ته اچوم.

د ډسمبر ۲۳، ۲۰۱۹

جنډې او بیرغونه خیرات راوړي؛ نو اوبه هم د هغه اوشکې دي، چې پاس د غره په څوکه کې یې په وریځو کې ځای نیولی او قطره قطره لاندې را کوزېږي.

نو کوم وخت چې مور د غره په تړه پورته خېږو، له هغه ځایه لاندې کلي او کورونه کوچنۍ کوټنۍ برېښي. له یوه نیم کور نه د نري لوگي راپورته کېدل، په سختۍ لیدل کېږي؛ خو له هغو کورونو او کوډلو شا ته د مقابل غره په بېخ کې د سورور او څپانده سیند لکه یوه توره دښته برېښي. کله چې پرې د لمر وړانگې پلنې شي؛ نو ښکلا یې څو چنده زیاته شي.

مهال ژمی دی، یخني ده. له کوره چې راووځو، ځادرونه کلک له ځانه تاوو؛ خو کله چې نیمایي لارې ته رسېږو، بیا یخني ورکېږي. ځانونه او بدنونه خولې کېږي او د خولو تریو بوی سپرمو ته راځي. په غرنی ځنگله کې لاره وهو، په یوستوې لاره گام اخل، و ټول غبرگ نه شو تللی. یو په بل پسې روان یو، په ځنگله کې تیت پړک کېږو، په یو دوه ساعتو کې لرگي راټولولو. بیا گېډي (بارونه) ترو. د غره پسته گیاه برونه یا سرگړی ورته پر سر ږدو، چې ملا ژوبله نه کړي. خړ سپي هم هره شېبه گرد تاوېږي او هغه له مور زیات په غره او ځنگله کې بلدتیا لري.

کله چې د غره نیمایي تړې ته ورښخېږو؛ نو ایله بیله لمر څرک وهي. لمر د غره په تړه راښکاره کېږي. د لمر له وړانگو سره د غره له مستو بوټو خور بوی راپورته کېږي. د غوراڅکو، خونانو، څېړیو او سپېرکیو بوی ټوله خواوښا نیسي. ځیني وایي چې دا بویونه او وړمې د څېړیو دونو د گلانو بوی دی؛ خو هغه گلان په سترگو نه لیدل کېږي. د باران او نم بوی بېل عطر او خوند لري، له خارو او پرڅو خور بوی راپورته کېږي.

بیا په څو ساعتونو کې وچ لرگي د ونو له بېخونو او د وچو ښاخونو راټولوو، پندونه ترو. د شا لپاره یې په پسته گیاه سمبالوو. له هغه وروسته د غره بېخ ته راکوزېږو، زما خړ سپي بیا هم له مورې ترمخه ځغلي، بوټي ته ودرېږي. هغه بوی کړي، کله ناکله یوه پښه پورته کړي، شاوخوا وگوري، ژبه راوباسي او په مخکې منډي وهي. د غره له تړې راکوزېږو،

سیدعبدالله نظامي

دوه سرونه دوه فکرونه؛ مخکننه

وویل " سوله مل د داستان لیکنې له تخنیکي اړخ او منځپانگې وړ هاخوا یوه سوچه او د پوهېدنې وړ ژبه کارولې".

د داستاني ادب یو بل لیکوال ایمل پسرلي په خپله لیکلې وینا کې له مسلکي پلوه د (دوه سرونه دوه فکرونه) کیسو ارزونه وکړه، او دا چې نکل کونکي څه ډول له کرکټرونو سره چلند کړی. ښاغلي پسرلي له ځېنو کمالونو سره په خوا کې د کیسو گونکې څنډې هم په گوته کړې.

ناول لیکونکي او کره کتونکي کریم حیدري وویل " کتاب تر نورو څانگیز دی، ډېر څه په کې د پوهېدا لپاره شته، خو سپارښتنه کوم چې لیکوال په ځېنو کیسو کې د ځای او وخت ټکي لا روښانه کړي، کیسې تر دې هم پیاوړې کېدلی شي".

د دري ژبې مخکښ لیکوال سیامک هروي په خپلو خبرو

دوه سرونه دوه فکرونه د پښتو ژبې د وتلي کیسه لیکوال او ادیب عبدالوکیل سوله مل د لنډو کیسو نهمه ټولگه ده چې په دې وروستیو کې پښتونخوا کې چاپ شوې.

د کتاب مخکننه لندن کې د مېشتو افغان ادب والو او لیکوالو له لوري په یوه غونډه کې وشوه چې پکې د پښتو او دري ژبو گڼو مخکښو لیکوالو او کره کتونکو برخه درلوده.

دغه غونډه د افغانستان د بنسټگر ټولواک احمدشاه بابا د ۲۵۱ م تلین سره هم مهاله رابلل شوې وه او په پیل کې یې د دغه افغان لوی انسان ارواه ته د دوعا لورینې ډالۍ شوې.

د هیواد وتلي ژبوه پوهان ډاکټر مجاور احمد زیار له لوري پیلزو خبرو کې، د عبدالوکیل سوله مل شینواري پر داستان لیکنه او ژبني اړخ شننه او اورونه وشوه. ښاغلي زیار

بیلګه یې د یو پخواني افغان واکمن دا وینا ده چې " که پر کابل واک چلوی پښتانه قبایل مو باید تر شا ولاړ وي".

لیکوال او تاریخپوه شهسوار سنگروال د افغان داستاني ادب او په ځانګړي ډول د لنډو کيسو پر مخینه وینا واوروله.

لندن میشتي افغاني فعالې فهیمه ذهن په غونډه کې له لیکوالو هیله وکړه چې په پردیسۍ او کډوالۍ ژوند کې دې له وطنه د لیرې پاتې نوي نسل او مورنۍ ژبې په اړه فکرمن شي.

نوید محسیني، سلیم حیات، او نورو ګڼو وینا والو په خپلو خبرو کې د کيسو دا ټولګه تر نورو ځکه ځانګړې بلله چې په لومړي ځل له کروډولوژیک ډوله تاریخ لیکنې ور ها خوا د افغانستان پېښې او سیاستوال د داستان په ژبه غږول شوي، پوښتل شوي او له یوه پیغام سره پرې کیسه بشپړه شوې.

په پای کې عبدالوکیل سوله مل د مننې پر ټکو وربلل شوې ناسته پای ته ورسوله او هوډ یې دا و چې د لیکوالو او کره کتونکو له خبرو او سپارښتنو سره به د پښتو داستاني ادب نړۍ ته د نویو کيسو، ناولونو او نورو بڼو راوړلو پسې د ژوند پاتې مزل روان ساتي.

د بحث او دریځ کوربتوب سیدعبدالله نظامي کاوه.

کې د عبدالوکیل سوله مل داستان لیکنه، له دې امله وستایله چې ګواکې د سبک او بڼې له پلوه یې د افغان قلم استازولي کړې، هغه وویل " که وګورو په ایران کې هر کال د داستاني ادب سلګونه اثار چاپیږي، خو لږ یې نورې نړۍ ته ځي او لامل یې دا دی چې ډېر شمېر لیکوال د خپل سبک او خپل ادب پرځای د لوېدیځې نړۍ د لیکوالو تقلید کوي، سوله مل په دې برخه کې بریالی ځکه دی چې د افغانستان د مروج ادبي داستان تومنه یې په لیک کې شته".

لیکوال او څېړونکي اکبر کرګر په خپله لیکلې وینا کې د دې کتاب پرلپسې څو کيسې و ارزولې او نچور یې دا و چې " سوله مل د کرکترونو غوراوي او د موضوعاتو ټاکنه کې خورا بریالی دی".

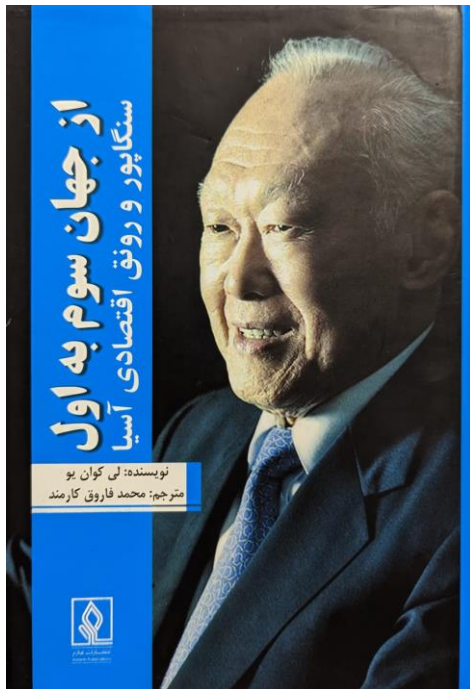
لندن کې د افغانستان د څېړنیزو مطالعاتو د مرکز مشر وارث وزیري، د افغانستان د سیاسي څېرو نا ویل شوي اړخونه سپړل د دې کيسو یو مهم ارزښت وباله.

هغه وویل ډېر څه چې د تاریخ له پانو پاتې دي دې کتاب کې یې د داستان په جامه کې ځای موندلی، یوه ښه

«از جهان سوم به جهان اول»

پول در سال ۱۹۸۴ سنگاپور را با اصرار از لست کشور های رو به انکشاف حذف و به کلوب کشور های پیشرفته جهان شامل گذار از جهان سوم در عمل به

به یقین اهل کتاب و سیاست در مورد کتاب «از جهان سوم به جهان اول» اثر لی کوان یو، پایه گذار دولت نوین سنگاپور آگاه اند. این اثر ارزشمند تاکنون به زبان های زنده جهان، ترجمه شده است.

پول در سال ۱۹۸۴ سنگاپور را با اصرار از لست کشور های رو به انکشاف حذف و به کلوب کشور های پیشرفته

در این اواخر کتاب «از جهان سوم به جهان اول» از جانب مترجم سرشناس افغان، شخصیت اکادمیک و دیپلمات پیشین، محمد فاروق کارمند به دری برگردان شده و به دسترس علاقمندان قرار گرفته است.

جهان شامل گذار از جهان سوم در عمل به

به تاریخ ۲۴ جون ۲۰۲۳ محفل رونمایی کتاب «از جهان سوم به جهان اول» از جانب شماری از اهل قلم و کتاب، به همکاری اتاق تفکر افغان ها، از طریق دنیای مجازی (زوم) طی یک همایش فرهنگی برگزار گردید.

واقعیت پیوست و رسمیت پذیرفت.»

امروز ۹۰٪ شهروندان سنگاپور دارای منازل رهائشی شخصی اند. خدمات بیمه، بخصوص خدمات صحتی در یک سطح عالی در سنگاپور تنظیم است.

علت موفقیت سنگاپور را از جمله ذیلاً می توان برجسته ساخت:

- صدراعظم لی کوان یو و تیم وی، پاک، صادق و دستگاہ دولتی فاقد فساد مالی، سیاسی و اخلاقی بود.

- تحقق موفقانه وحدت ملیت های گوناگون در سنگاپور. برای همه باشندگان این سرزمین؛ سنگاپور یک ارزش تلقی می گردید و می گردد.

کتاب مذکور را شخصیت برجسته سیاسی جهان، پدر و بنیادگذار سنگاپور مدرن، لی کوان یو تالیف و دانشمند کشور، محترم فارق کارمند به دری ترجمه نموده است.

نخست، محترم کارمند طی صحبت مبسوطی به معرفی کتاب پرداخته و روی نکات مهم این اثر علمی تماس گرفت. وی افزود:

«سنگاپور بخشی از مجمع الجزایر مالایی و عضوی از فدراسیون مالزی بود. در سال ۱۹۶۵ از مالزی جدا و با کسب استقلال جمهوری سنگاپور شکل گرفت.

بنیادگذار و نخستین صدراعظم سنگاپور لی کوان یو و تیم همکارانش توانستند ملت خود را فقط در درازنای زندگی یک نسل از یک کشور جهان سومی به مدارج بلند ترقی و ثروت برسانند. بانک جهانی و صندوق بین المللی

● سرمایه گذاری در امر تربیه کادرهای علمی و تخصصی در کشور.

● ایجاد، رشد، و توسعه تکنالوژی.

● ایجاد قوای مسلح واحد و نیرومند.

● ایجاد شرایط مساعد برای جلب سرمایه گذاری های خارجی. سنگاپور لقب «بهشت سرمایه گذاری» را کسب کرد.

محترم کارمند در ادامه علاوه کرد، که عدم ثبات سیاسی و عدم استحکام حکومت های ۴۰ سال اخیر در افغانستان، ریشه در فقر و نفوذ خارجی ها دارد.

رشد و پیشرفت اقتصادی، تخنیک و علمی سبب محو فقر و عقب ماندگی در افغانستان می گردد. با زوال فقر مادی و معنوی، نظام های آینده سیاسی افغانستان ثبات خواهند داشت. روی همین انگیزه، وی، فاروق کارمند، کتاب «از جهان سوم به جهان اول» را ترجمه نمود تا نسل جوان ما با استفاده از تجارب مثبت سنگاپور مصدر خدمت بیشتر به افغانستان شوند.

متعاقباً شخصیت علمی و فرهنگی، و دیپلمات سابق کشور، محترم سخی غیرت با تقدیر از خدمات ارزشمند محترم کارمند از تجارب و چشم دید شان، از جمله پیشرفت های سنگاپور حاضرین را در روشنی قرار داد.

بعدها، تحلیلگر و فعال سیاسی، محترم حکیم روان، که کتاب از جهان سوم به جهان اول را مطالعه نموده است برداشت خود را از کتاب مذکور با دوستان شریک ساخت.

محترم محمدالله صافی، دیپلماتیک اسبق کشور با تقدیر از کار ارزشمند محترم کارمند، آموزش، ترویج و تعمیم تجارب مثبت جهانی را در امر اعمار افغانستان عالی و ارزنده ارزیابی نمود.

محترم دکتر نیاز محمد مهمند بر اهمیت رونمایی چنین اثر مهم علمی تاکید نمود و برای محترم کارمند در تداوم کارهای علمی اش آرزوی موفقیت نمود.

محترم میاگل وثیق، کارشناس مسایل سیاسی بر امور پیدا نمودن راه و امکانات واقعی و عملی برای تطبیق تجارب سنگاپور مدرن در امر اعمار افغانستان تاکید نمود.

محترم دکتر رفیع الله بیدار با قدردانی از کارهای علمی محترم کارمند تدویر چنین برنامه ها را مفید دانست و بر تداوم چنین ابتکارها تاکید ورزید.

محترم محمد اسماعیل غرنی فعال سیاسی با ارج گذاری به کارهای علمی محترم کارمند خواهان کارهای بیشتر علمی در میان گتگوری های مختلف افغان ها شد.

مدیر مسؤول نشریه وزین محبت، همایون تاج، با ستودن کارهای علمی محترم کارمند و نقش آن ها در روشنگری و آموزش نسل جوان در مورد نقش «اتاق تفکر افغان ها» و همکاری این اتاق برای برگزاری چنین نشست های علمی، که گره گشای مشکلات افغانستان باشد، ابراز آمادگی بیشتر نمود.

در اخیر، شخصیت علمی کشور، محترم محمد صالح پیروز، از کار پر ثمر محترم کارمند تمجید به عمل آورد و کار نشست را مثبت نتیجه گیری نمود. هکذا، بر تداوم کارهای علمی و تبادل افکار و نظریات میان دانشمندان و صاحب نظران و انتقال اندیشه های ملی را در میان مردم، که سبب ایجاد و تقویت افغانستان واحد، آزاد، مستقل، و نیرومند می گردد، تاکید نمود.

همایش رونمایی از نسخه دری کتاب «از جهان سوم به جهان اول» که از جانب شخصیت فرهنگی کشور، محترم عصمت رسا گرداندگی می شد به آرزوی صلح دایمی، رفاه، و ترقی افغانستان آزاد و مستقل به پایان رسید.

نظامی

"نظامی" که نظم دری کار اوست
دری نظم کردن سزاوار اوست

خرد نامہ ہا را ز لفظ دری
بہ یونان زبان کرد کسوت گری

سخن را نشان جست بر رھبری
ز یونانی و پھلوی و دری
معنی در خروش آورده پرده
غزل های دری آغاز کرده

***

فکر!

عبدالباری جھانی

پسرلی سو ژمی ولاری مخ یط تور سو
گل پر خانکہ غوربدلی باغ سمسور سو
شالمار بہ پہ زلمیو ہوسپری

انارگل د ارغنداو پر بگری سپور سو
بیا ناری د یا قربان سوپ له کیردیو
بیا دسکلیو پر تندبو اوربل خپور سو
د مرگی لبسکری بند پر بند ماتپری

د زلمیو د مستی اتن پر زور سو
عزاریبلہ پنبہ نیولی قدم اخلہ
چی د جنگ پر نغارو باندي بل اور سو

ماشومانو ته به کومي کیسی یوسي

چی یې قبر د بابا ورته پیغور سو

چی می ستونی په دعا وو ستړی کړی

خپل وطن خپل یې خبستن سو خپل یې کور سو

نور به نه کوم گیلې له توره بخته

چی زور یار می له اغیار سره خمسور سو

له اورنگه یې عبرت نه وو اخیستی

د فرنگ پر کھاله ځکه شور ما شور سو

جھانی غزل دي نوی شرنګ اخیستی

له نمرود څخه د کبر جام نسکور سو

***

لیلا طیبی

آی باران! باران! جان!

نه نمازمان را پاسخ دادی و،

نه دعایمان مستجاب شد.

بیا ...

که لب تشنه‌ی زمین،

زخم برداشته است!

***

فکر!

تنده

دیره موده وشوه ، خپل نظر خو راته ووايه
 يو ځلې جانانه ، د زړه سر خو راته ووايه
 ما دې له بنایسته، د ځوانۍ غرور لوگی کړلو
 ته هم مهربانه شه، نوکر خو راته ووايه
 دیره زمانه شوه، چې د بڼې خبرې تېری يم
 ځان خو راته ووايه، ځیگر خو راته ووايه
 غواړم په کچکول کې، ترنم په ذکات یوسمه
 څو بڼکلي شعرونه، په هنر خو راته ووايه
 سخت د پسرلو د قتلیدو، له کیسو ستړي یو
 راشه د وحشت د پای، خبر خو راته ووايه
 ستا چې د غزل او د سرود، جاگیر په لاس کې دی
 خیر دی خوږ غزل، د گډ سفر خو راته ووايه!

***

ذکبه نوری

از قلب خویش خانه بسازم برای دوست
 من حاضرم خطر بکنم پا به پای دوست
 سوگند می خورم که خودم را فدا کنم
 حتی به یمن ذره‌ی مهر و وفای دوست
 من نیم دیگر تو ام ای دوست، گوش کن
 وقتی خدای مشترک من خدای دوست...
 با یک اشاره سوی من آید، به هر طریق
 ای من فدای قامت غم‌آشنای دوست
 سهل است اگر مرا بنوازد به بوسه‌ای
 آنوقت خون من بشود خون‌بهای دوست

ای در طلب تو عالمی در شر و شور
 نزدیک تو درویش و توانگر همه عور
 ای با همه در حدیث و گوش همه کر
 وی با همه در حضور و چشم همه کور

***

یا رب ز کرم دری برویم بگشا
 راهی که درو نجات باشد بنما
 مستغنیم از هر دو جهان کن به کرم
 جز یاد تو هر چه هست بر از دل ما

***

وصل تو کجا و من مهجور کجا
 دردانه کجا حوصله مور کجا
 هر چند ز سوختن ندارم باکی
 پروانه کجا و آتش طور کجا

***

یا رب مکن از لطف پریشان ما را
 هر چند که هست جرم و عصیان ما را
 ذات تو غنی بوده و ما محتاجیم
 محتاج به غیر خود مگردان ما را

***

لطيف ناظمی

ای باغ در غم تو چه تنها گریستم
کوهم، ز دوری تو چو دریا گریستم
آنجا گرفت دامن جانت حریق سرخ
چون ابر نوبهار من اینجا گریستم
هرچند در شبان شبیخون ندیدمت
بر یاد هر درخت تو اما گریستم
وقتی که در حریم تو تازید باد شب
بر غارت بکارت گلها گریستم
در سوگ خشکسالی و قحط بهارتان
ای باغ، ای درخت چه تنها گریستم

***

امان الله سیلاب

د مزدور ترانه

بشکلی جانان می ته یی ته
د زره ارمان دې زه یم زه
په یو بل گران یو زه او ته
وخت او زمان تیز دی روان
لاړو بشر مخ په آسمان
دا گران وطن روح مو دتن
دیر دی په مونږ حق د وطن
تش پوهیدل تش غږیدل
دا مسیدل دا خندیدل
راځه چې څو کارته ورځو
کار کوو خپل وار ته ورځو

بشکلی جانان می ته یی ته
دیر گړندی ځی دا کاروان
ځه چې پوره کرو دا ارمان
زار یی له گر مشک ریختن
فرض یی خدمت دی په هر تن

نه دي تر منزل رسېدل
کله دي د ژوند سمیدل
هغه مزدور یارته ورځو
کارته ورځو کارته ورځو
د زره ارمان دې زه یم زه
په یو بل گران یو زه او ته

کابل - نوی ښار

۱۳۴۴/۰۱/۱۸

***

حسن نظری

باز هم کشته و بازنده این جنگ منم
که تو با لشکر چشمانت و من یک نفرم
دل به دریای جنون می دهی و می گذری
دل به دریای جنون می دهم و می گذرم
آه دیوانه، تو آن سوی جهان هم بروی
من به چشمان تو از پلک تو نزدیک ترم

دل مرخبان

که ز هر دل به خدا راهی است...

مولانا

MAHABBAT

June 2023

To Mercy, pity, peace and love all pray

A Periodically Issue

Kabul 70s/Pashtunistan Squer

کابل / پښتونستان واک